

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemeler

Yüksek Lisans Tezi

Hasan Hüseyin Çevik

Eylül 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemeler

Yüksek Lisans Tezi

Hasan Hüseyin Çevik

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Miray Azaklı Köse

Eylül 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Hasan Hüseyin Çevik tarafından hazırlanan "Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemeler" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Miray Azaklı Köse
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Hakkı Hakan Erkiner
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Derya Tekin
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 18/09/2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin İSNAD yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnotlu kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Miray Azaklı Köse

Etik İlkelerine Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Hasan Hüseyin Çevik

ÖZET

Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemeler

Çevik, Hasan Hüseyin

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Miray Azaklı Köse

Eylül 2025

Uluslararası ceza hukukunda hibrit mahkemeler, uluslararası ceza hukukunun nispeten daha yeni tarihli bir konusunu oluşturmaktadır. Hibrit mahkemeler, uluslararası ceza yargısının Tokyo, Nürnberg, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve nihayet Uluslararası Ceza Mahkemesi pratiklerinden sonra geliştirilen son uluslararası ceza yargısı mekanizmasıdır. Bu mekanizma, anılan tüm mahkemelerden belli noktalar itibarıyla farklılaşmakta, kendine özgü (*sui generis*) özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bu mahkemeler, aşağıda detaylıca tarif edileceği üzere esasen Tokyo, Nürnberg, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi mahkemelerinden hem ulusal hem de uluslararası öğeleri barındırması yönüyle; Uluslararası Ceza Mahkemesinden ise hem bu yönüyle hem de daimi olarak değil; belirli bir olaya ve belirli bir zaman aralığına ilişkin yargı yetkisine sahip olarak kurulması ile yargılama faaliyeti sona erdiğinde mahkemenin de varlığının son bulması yönüyle farklılaşmaktadır. Hibrit mahkemeler, çatışma ortamlarından barışa geçiş sürecinde kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler. Uluslararası Ceza Mahkemesinin ve ulusal ceza yargısının aşağıda açıklanan nedenlerle çatışma döneminde meydana gelen insanlığı derinden sarsan suçlara ilişkin yapılacak yargılamalarda efektif bir yol olarak görülmemeleri halinde barış sürecini inşa etmeye çalışan devletler, bu yargılamaları icra etmesi amacıyla hibrit mahkemeleri tercih edebilmektedirler. Bu çalışma ile hibrit mahkemeler kapsamlı bir şekilde ele alınmak amacıyla uluslararası ceza hukukunun tarihsel gelişimi bağlamında ele alınacaktır. Hibrit mahkemelerin, uluslararası ceza hukukunun en önemli yargı organı olan Uluslararası Ceza Mahkemesinden ne biçimde ayrıştığının tespiti, Uluslararası Ceza Mahkemesinin muhtevasının anlaşılmasına bağlı olduğundan, Uluslararası Ceza Mahkemesi de çalışma bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Teorik muhtevası bu şekilde ortaya konulacak olan hibrit mahkemelerin pratikteki yansımaları da ele alınacak olmasıyla, konunun daha açık bir şekilde tarif edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Hukuku, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Geçici (ad hoc) Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Hibrit Mahkemeler, Karma Mahkemeler

ABSTRACT

Hybrid Courts in International Criminal Law

Cevik, Hasan Huseyin

Master's Thesis, Department of Public Law

Supervisor: Assistant Professor Dr. Miray Azaklı Kose

September 2025

Hybrid courts in international criminal law constitute a relatively recent subject within the field. Hybrid courts represent the most recent mechanism of international criminal adjudication, developed after the practices of the International Military Tribunal of Tokyo, the International Military Tribunal of Nuremberg, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, the International Criminal Tribunal for Rwanda, and finally the International Criminal Court. This mechanism, however, differs in certain respects from all the aforementioned tribunals and draws attention with its sui generis features.

As will be elaborated below, these courts differ from the Tokyo, Nuremberg, ICTY, and ICTR tribunals by incorporating both national and international elements; and from the International Criminal Court not only in this regard, but also insofar as they are not permanent institutions. Rather, they are established with jurisdiction over a specific situation and a limited temporal scope, and once their adjudicative function is completed, the courts themselves cease to exist.

Hybrid courts are established and operate during transitional periods from conflict to peace. In circumstances where, for reasons to be explained below, neither the International Criminal Court nor national criminal jurisdictions are regarded as effective avenues for prosecuting crimes that profoundly shock humanity and occur during armed conflicts, states striving to build a peace process may resort to hybrid courts to conduct such prosecutions.

This study will examine hybrid courts comprehensively within the historical development of international criminal law. Since determining in what respects hybrid courts diverge from the International Criminal Court – the most significant judicial organ of international criminal law – depends upon an understanding of the content of the latter, the International Criminal Court occupies an important place in this work. By setting forth the theoretical framework of hybrid courts in this manner and also considering their practical manifestations, the study aims to provide a clearer delineation of the subject.

Keywords: International Criminal Law, International Criminal Court, Ad Hoc International Criminal Tribunals, Hybrid Courts, Mixed Courts

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR:	ix
GİRİŞ:	1
1. ULUSLARARASI CEZA HUKUKUNUN KAPSAMI VE İLK ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ UYGULAMALARI	4
1.1. Uluslararası Ceza Hukuku Kavramı	4
1.2. Uluslararası Ceza Hukukunun Kaynakları	8
1.2.1. Asli Kaynaklar	10
1.2.1.1. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Andlaşmalar	11
1.2.1.2. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Teamül Hukuku Kuralları	14
1.2.1.3. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Genel Hukuk İlkeleri	19
1.2.2. Yardımcı Kaynaklar	21
1.3. Uluslararası Ceza Hukukunun Tarihsel Gelişimi Bağlamında İlk Uluslararası Ceza Mahkemesi Uygulamaları	23
1.3.1. Genel Olarak	24
1.3.2. Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uzak Doğu (Tokyo) Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi	26
1.3.3. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi	33
1.3.4. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi	43
2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ VE YARGI YETKİSİ	47

2.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün Kabulü ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu.....	48
2.2. Mahkemenin Yapısı	51
2.3. Mahkemenin Yargı Yetkisi	55
2.3.1. Kişi Bakımından	57
2.3.2. Yer Bakımından.....	59
2.3.3. Zaman Bakımından.....	61
2.3.4. Mahkemenin Yargı Yetkisinin Tamamlayıcılığı.....	64
2.4. Mahkemenin Konu Bakımından Yargı Yetkisine Giren Suçlar.....	67
2.4.1. Soykırım Suçu.....	67
2.4.2. Savaş Suçları.....	71
2.4.3. Saldırı Suçu	74
2.4.4. İnsanlığa Karşı Suçlar	78
3. <i>ULUSLARARASI CEZA HUKUKUNDA HİBRİT MAHKEMELER</i>	82
3.1. Kavram.....	83
3.1.1. Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemelerin Başlıca Özellikleri.....	86
3.1.2. Hibrit Mahkemelerin Uluslararası Ceza Hukukundaki Yeri	91
3.1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Hibrit Mahkemeler Arasındaki Olası Yetki Çatışması Meselesi.....	93
3.2. Hibrit Mahkemelere İhtiyaç Duyulmasının Nedeni ve Hibrit Mahkemelerin Muhtemel Dezavantajları.....	96
3.2.1. Geçiş Dönemi Adaleti Mekanizması Olarak Cezalandırma İhtiyacı.....	98

3.2.2. Uluslararası Ceza Yargısının Benimsenebilirlik Probleminin Hibrit Mahkemeler ile Aşılması	102
3.2.3. Hibrit Mahkemelerin Muhtemel Dezavantajları.....	104
3.3. Uluslararası Hibrit Ceza Mahkemesi Örnekleri	105
3.3.1. Sierra Leone Özel Mahkemesi.....	106
3.3.2. Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Daireler	119
3.3.3. Lübnan Özel Mahkemesi.....	123
3.4. Hibrit Mahkeme Benzeri Bazı Örnekler	125
3.4.1. Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panelleri	126
3.4.2. Irak Yüksek Mahkemesi	127
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA	131

KISALTMALAR:

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz.: Bakınız

Çev.: Çeviri

ECCC: Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia

Ed.: Editör

EYUCM: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

EYUCMS: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü

ICI: Institute for International Criminal Investigations

LÖM: Lübnan Özel Mahkemesi

md.: Madde

RUCM: Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

RUCMS: Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü

RUF: Revolutionary United Front

SLÖM: Sierra Leone Özel Mahkemesi

SLÖMS: Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü

TCK: Türk Ceza Kanunu

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UADS: Uluslararası Adalet Divanı Statüsü

UAMS: Uluslararası Askeri Mahkemesi Statüsü

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

UCMS: Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü

UHK: Uluslararası Hukuk Komisyonu

UNTAET: United Nations Transitional Administration in East Timor

GİRİŞ:

Uluslararası ceza hukukunun gelişim ihtiyacı, II. Dünya Savaşının ardından savaş esnasında işlenen ve tüm dünyanın derinden sarsıldığı suçlardan sonra daha çok hissedilir hale gelmiştir. Bu kapsamda savaşın ardından kaydedilen gelişmelerle gelişimi müthiş bir ivme kazanan uluslararası ceza hukuku; insan haklarının korunabilmesi, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve uluslararası barışın kurulması ve korunması bakımından kritik bir öneme sahip hale gelmiştir. Uluslararası ceza hukukunun büyük gelişimi, uluslararası hukukta klasik olarak kabul edilen birçok yaklaşımda da güncellemelere neden olmuştur. Örneğin, uluslararası ceza hukukunun gelişmesi ve genişlemesiyle, devletlerin egemenlik alanlarında uluslararası ceza hukuku lehine birtakım kısıtlamalar da meydana gelmiştir. Keza, bireysel ceza sorumluluğu artık uluslararası hukukun da ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Uluslararası ceza hukukunun en önemli atılımlarından biri, II. Dünya Savaşının hemen akabinde Tokyo ve Nürnberg mahkemelerinin kurulmasıdır. Bu mahkemelerin kurulmasıyla, bireysel ceza sorumluluğu uluslararası alanda da tatbik edilmiş ve böylece o zamana kadar devletlerin tekelinde olan uluslararası hukuk bakımından gerçek kişiler de muhatap haline gelmiştir. Ayrıca bu Mahkemelerin uluslararası ceza hukukuna kazandırdığı bir diğer önemli husus, üst düzey sorumluların bu mahkemelerde yargılanmasıyla, dokunulmazlıktan yararlanan kimselerin uluslararası suçlar bakımından dokunulmazlıklarının bir öneminin olmadığını göstermesidir.

II. Dünya Savaşından sonra bu büyüklükte bir savaş meydana gelmediyse de ne yazık ki insanlık, ağır ve sistematik insan hakları ihlalleriyle pek çok defa karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda, Ruanda ve Eski Yugoslavya'da yaşanan ağır insan hakları ihlallerinin ardından uluslararası ceza hukukunda bireysel ceza sorumluluğunun tesis edilmesi ihtiyacı bir kez daha yakıcı bir biçimde kendisini hissettirmiştir. Uluslararası topluluk, bu yönde irade göstermiş, Güvenlik Konseyi'nin öncülüğünde Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler, Tokyo ve Nürnberg mahkemelerine yöneltilen 'galiplerin adaleti' eleştirilerinden sonra tarafsız bir merci tarafından kurulmaları itibarıyla uluslararası nitelikte ceza mahkemelerinin meşruiyeti bakımından önem arz etmektedir.

Bu gelişmeleri, belki de önceki tüm gelişmelerin adım adım yolunu hazırladığı, uluslararası ceza hukuku tarihinin ilk ve tek daimi ceza mahkemesi olma özelliğini taşıyan Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması izlemiştir. Uluslararası anlamda bireysel ceza

sorumluluğunun tesisi açısından daimi bir mahkemenin bulunmasının gerekliliği yadsınamaz niteliktedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, kuruluşuyla uluslararası ceza hukukunun belki de en büyük eksikliğini kapatmış ve tarihteki en önemli gelişme olarak yerini almıştır.

Hibrit mahkemeler ise tüm bu gelişmeleri izleyen, uluslararası ceza hukukunda yerini yeni almaya başlayan bir müessesedir. Hibrit mahkemeler, bir ihtiyacın sonucu olarak doğmuş, genellikle uluslararası ceza hukukunun mevcut mekanizmalarının çözüm getirmedeği hallerde geçiş dönemi adaletinde dava mekanizmasının işletilmesi konusunda işlevsellik göstermiştir. Uluslararası ceza yargısına karşı duyulan önyargı ve meşruiyet problemi; çatışmanın sonunda ilgili devletlerin kendi başlarına çatışma dönemlerine ilişkin yargılama yürütebilecek personel, kaynak ve sistemden mahrum olmaları gibi olgular hibrit mahkeme mefhumunun doğumuna yol açmıştır. Hibrit mahkemeler, uluslararası ceza hukuku bağlamında, özelliklerine uygun düştüğü çatışma ortamlarından sonra, barışın inşası sürecinde yardımcı olmak bakımından önemli bir alternatif sunmaktadır.

Hibrit mahkemeler hem uluslararası hukukun temel ilkelerini hem de ulusal hukuk düzenlerinin gereksinimlerini gözeterek ulusal ve uluslararası olgular arasında hassas bir denge inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu hassas dengeyle hem meşruiyet probleminin aşılması hem yargılama yapabilmek bakımından yetersiz bulunan devletlerde cezasızlığın önlenmesi hem de uluslararası hukuk ilkelerinin korunması sağlanabilmektedir. Aşağıda incelenecek olan hibrit mahkeme örnekleriyle görülecektir ki hibrit mahkemeler, gözettikleri dengeyle hizmet ettikleri yerlerde barışa önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ayrıca, literatürde de bazı konuların gündeme gelmesine neden olmuşlar, bu nedenle de uluslararası ceza hukukunda önemli bir yer tutmuşlardır. Örneğin Sierra Leone Özel Mahkemesi'nde cezai ehliyet yaşının 15 olarak belirlenmesiyle uluslararası ceza hukuku tarihinde ilk kez yetişkin olmayan bireylerin cezai sorumluluğu tesis edilmiş ve bu husus tartışmaya açılmıştır.

Hibrit mahkemeler, geçici mahkemeler olması yönüyle de dar kapsamlı, yargılama konusu olaylara ilişkin olarak ve genel olarak suçların işlendiği yerlerde kurulmaktadır. Bu nedenle, hibrit mahkemelerin avantajlı bir yapısı bulunmaktadır. Bu avantajların başında hibrit mahkemelerin daha kolay icra edilebilir bir yargı pratiğine sahip olması gelmektedir. Keza, UCM'nin sağlayabilme şansının düşük olduğu yerel adalet algısını da suçun işlendiği yerlerle sıkı bağlantı içinde olmaları itibarıyla sağlamak konusunda avantaja sahiptirler.

Bu çalışmada, ilk olarak hibrit mahkemelerin bir parçası olduğu uluslararası ceza hukuku dalı üzerinde durulacaktır. Uluslararası ceza hukuku kavramının muhtevası, uluslararası ceza hukukunun kaynakları detaylıca incelenecek; özellikle tarihsel bağlamda uluslararası ceza mahkemesi denemeleri ve uygulamalarına ışık tutulacaktır. İkinci aşamada ise uluslararası ceza hukukunun en önemli yargılama makamı olan Uluslararası Ceza Mahkemesinin içeriği irdelenerek, hibrit mahkemelerin Uluslararası Ceza Mahkemesinden ayrışan yönlerinin ve Uluslararası Ceza Mahkemesi ile hibrit mahkemeler arasındaki etkileşimin kolayca anlaşılabilmesine hizmet edilmesi amaçlanmaktadır. Nihayet, hibrit mahkemelerin teorik erevesi çizilecek, doktrinde buna dair getirilen tanımlamalar inceleme altına alınacaktır. Ulusal ceza yargısı ve uluslararası ceza yargısından herhangi birinin seçilmeyerek ikisinin karma bir yapıda sunulmasının neden ihtiyaç konusu olduğu da açıklanması gereken bir husustur. Bu nedenle, hibrit mahkemelere neden ihtiyaç duyulduğu da bu çalışma kapsamında ele alınacaktır. Bu ihtiyaç özellikle, geçiş dönemi adaletinde bir cezalandırma ihtiyaının varlığı ve uluslararası ceza yargısının yerel meşruiyet sorunu bağlamında tartışılacaktır. Ayrıca, Uluslararası Ceza Mahkemesi ile hibrit mahkemeler arasındaki ilişkiye de değinilecek, bu kapsamda bu iki tür mahkeme arasında gündeme gelebilecek yetki sorununa çözüm nerisi getirilecektir. Son olarak, bu zamana kadar verilen teorik bilgilerin pratik anlamda anlaşılabilirliğinin kolaylaştırılması amacı doğrultusunda, hibrit mahkemelerin uygulamadaki örneklerine de detaylıca temas edilecek ve uygulamadaki hibrit mahkemelerin hibrit yönleri üzerinde durulacaktır.

1. ULUSLARARASI CEZA HUKUKUNUN KAPSAMI VE İLK ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ UYGULAMALARI

Çalışmanın ilk bölümü, uluslararası ceza hukuku mefhumuna ayrılmıştır. Çalışmanın özünü oluşturan uluslararası ceza hukukunda hibrit mahkemeler kurumunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi, uluslararası ceza hukukunun muhtevasına ilişkin en azından temel düzeyde bir bilgiye sahip olunmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim, diğer hukuk alanlarına nazaran daha genç olması itibariyle de bu hukuk dalının çerçevesinin çizilmesi önem arz etmektedir. Zira aşağıda detaylıca görüleceği üzere, uluslararası ceza hukuku kavramının farklı hukuk sistemlerinde farklı yansımaları bulunmaktadır.

Ayrıca, uluslararası ceza hukukunun kaynakları konusu da üzerinde durulması gereken bir diğer başlığı oluşturmaktadır. Uluslararası ceza mahkemelerinin gerçekleştirdiği yargılamalarda önündeki davaya tatbik edeceği kuralları ifade eden bu kaynaklar gerek diğer uluslararası ceza mahkemelerinin gerek uluslararası hibrit ceza mahkemelerinin işleyişini anlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, uluslararası hukuk ve uluslararası ceza hukukunun kaynakları, ulusal hukuk düzenlerinin kaynaklarından önemli ölçüde farklılık göstermektedirler. Kendine özgü (*sui generis*) özellikler gösteren bu kaynakların tarif edilerek ortaya konulması gerekmektedir.

Ayrıca uluslararası ceza hukukunun temel özelliklerinin yanı sıra, uluslararası ceza hukukunun tarihsel gelişiminin ifade edilmesi uluslararası ceza hukukunun bugünü ve hibrit mahkemelerin kurulmasına giden yolun anlaşılması açısından yardımcı olacaktır. Meselenin uluslararası ceza hukukunun gelişiminin önemli yapıtaşlarını oluşturan Tokyo ve Nürnberg uluslararası ceza mahkemeleri ekseninde ele alınmasıyla yakın döneme kadar olan gelişmeler ortaya konacak, bölümün sonunda daimi nitelikteki ilk uluslararası nitelikteki ceza mahkemesi olan Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM) açıklandığı ikinci bölüme köprü oluşturulacaktır.

1.1. Uluslararası Ceza Hukuku Kavramı

Uluslararası ceza hukuku, birden fazla disiplinin alt başlığını oluşturmakta ve bu nedenle farklı hukuk dallarına ait özelliklerin harmanlanmasıyla oluşturulmuş bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle pek çok hukuk dalından ayrılmaktadır.

Uluslararası ceza hukuku, Uluslararası Ceza Soruşturamaları Enstitüsü tarafından (Institute for International Criminal Investigations - IICI) uluslararası hukukun devletler

veya kuruluşlara değil, bireylere kişisel sorumluluk yükleyen, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış bulunan eylemleri tanımlayan ve bu eylemlerin gerçekleştirilmesi halinde bu eylemleri cezalandıran bir dalı olarak tanımlanmaktadır.¹ Bu tanıma göre, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış bu eylemler, uluslararası suç niteliği taşımakta ve uluslararası ceza hukukunun *kapsamına* girmektedir. Görüldüğü üzere, bu tanıma göre uluslararası ceza hukuku uluslararası hukukun bir alt *dalı* olarak tasnif edilmektedir. Eklenmelidir ki uluslararası ceza hukuku yeni bir hukuk dalı olmasının yanı sıra ne tek tip ne de evrensel nitelikler ihtiva etmektedir.²

Uluslararası ceza hukuku kavramı, yukarıda da ifade edildiği üzere dünyanın her yerinde aynı anlamı taşımamakta, farklı hukuk sistemlerinde belirgin biçimde farklı anlamlarda kullanılabildiği görülmektedir. Özellikle bu hukuk dalına farklı kapsamlar biçildiği görülmektedir. Buna göre özellikle Kıta Avrupası Hukuku terminolojisinde uluslararası ceza hukuku, yabancılık unsuru içeren konusu suç olan fiilleri yargılamak konusunda yerel mahkemelerin dayanak olarak esas aldığı ilkeler ile yargılama esnasında izlenecek hukuk kurallarını belirleyen; ceza kanunlarının yer bakımından (*ratione loci*) uygulanmasını ifade eden konulara karşılık gelen bir alan olarak görülmektedir.³

Bir başka tanıma göre ise uluslararası ceza hukuku, ağır suç olarak kabul edilen bazı kategorik davranışlara yasaklama getiren ve bu davranışların gerçekleştirilmesi durumuna binaen bireyler hakkında soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma prosedürlerini düzenleyen hukuk dalıdır.⁴ Uluslararası ceza hukuku, ceza kanunlarının uygulanması bakımından devletler arasında meydana gelen yetki gibi uyuşmazlıkları ve uluslararası nitelikte suçları tespit etme,  nleme, yok etme hedefi güden, bu doğrultuda yetki belirlemesi yapan kurallar kümesi olarak da ifade edilmektedir.⁵ Son olarak, uluslararası ceza hukuku uluslararası bir suça yönelik olarak ceza hukuku bağlamında neticeye

¹ Institute for International Criminal Investigations (IICI), ‘‘International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law’’, 3. Belgenin tam metnine ulaşmak için bkz. <https://iici.global/wpd/wp-content/uploads/2024/02/icls-training-materials-sec-2-what-is-intl-law2.pdf> (Erişim 19 Mayıs 2025).

² IICI, ‘‘International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law’’, 3.

³ Durmuş Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2023), 28.

⁴ International Committee of The Red Cross (ICRC), ‘‘General Principles of International Criminal Law’’, 1. Belgenin tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/dp_consult_34_general_principles_icl_0.pdf (Erişim 19 Mayıs 2025)

⁵ Devrim Aydın, ‘‘Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi’’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51/4 (2002), 134.

bağlanan, dolaysız yoldan uygulanma olanağı bulunan kuralların kümülatif toplamı olarak tanımlanmaktadır.⁶

Uluslararası ceza hukukunun kapsama alanını belirleyen bir diğer ve fikrimce isabetli olan anlayış ise uluslararası ceza hukukunun, uluslararası hukukun doğrudan uygulaması aracılığıyla uluslararası mahkemelerde yargılanması mümkün olan suçları; bu suçların yargılanması prosedürlerini; bu suçların yargılanması için kurulan uluslararası nitelikteki mahkemeleri; bu mahkemelerin işleyiş, yetki ve görevini kapsadığını ifade etmektedir.⁷ Bazı yazarlar tarafından uluslararası ceza hukukunun tek bir tanımının ve kapsama alanının ortaya konması gerekliliğinin bulunmadığı, herhangi bir tanımın doğru tanım olarak nitelendirilmesine gerek olmadığı zira her bir tanımın kendi amaçları doğrultusunda faydalarının bulunduğu ifade edilmektedir.⁸

Bu çalışmada uluslararası ceza hukuku kavramı ikinci anlamıyla, yukarıda verilen tanımlara uygun biçimde, uluslararası hukukun ceza hukukunun eklemlenmesiyle oluşturulmuş bir alt dalı olarak ele alınacaktır. Bu yaklaşım, dar anlamda uluslararası ceza hukuku kavramını oluşturmakta ve özellikle Anglo Amerikan hukukunda uluslararası ceza hukuku kavramı bu manada karşılık bulmaktadır.⁹

Uluslararası ceza hukukunun kaynaklarının incelenmesinden önce, uluslararası ceza hukuku kavramının yakın kavramlarla olan ilişkisi ele alınmalıdır. Bu anlamda ele alınacak ilk yakın kavram, uluslararası insancıl hukuk kavramıdır. Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmaların etkilerini insancıl amaçlar doğrultusunda sınırlandırmak amacıyla ortaya çıkan ve gelişen bir uluslararası hukuk dalı olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Bu yönüyle, uluslararası insancıl hukuk tıpkı uluslararası insan hakları hukuku gibi bireylerin korunması, güvence altına alınması amacıyla yola çıkmaktadır.¹¹ Doktrindeki bir diğer kapsamlı tanıma göre ise uluslararası insancıl hukuk, savaş veya silahlı çatışmaların vuku bulması halinde bu durumların etkilerini sınırlandırma gayesiyle gerek çatışan gerek sivil

⁶ Otto Triffterer, *Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Völkerstrafrechts seit Nürnberg* (Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi, Doktora Tezi, 1966), 34.

⁷ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 29.

⁸ Robert Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (New York: Cambridge University Press, 2010), 4.

⁹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 29.

¹⁰ Oğuz Demiralp, “Uluslararası İnsancıl Hukuk: Kökenleri ve Gelişimi”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 22 (2021), 23.

¹¹ Hans-Joachim Heintze, “On the Relationship Between Human Rights Law Protection and International Humanitarian Law”, *International Review of the Red Cross* 86/856 (2004), 789.

bireylere karşı gerçekleştirilmesi gereken asgari düzeydeki tüm davranış ve yardım konusundaki kurallar toplamıdır.¹² Bu silahlı çatışmalarda, insancıl hukuk kurallarının devreye girmesi bakımından çatışmanın tarafı devletlerin bu çatışmayı savaş olarak nitelendirip nitelendirmediğinin bir önemi bulunmamakta, uluslararası nitelikte bir çatışmanın varlığı halinde insancıl hukuk kuralları aktif hale gelecektir.¹³ Bu korumalar genellikle uluslararası nitelikli silahlı çatışmalara ilişkin olup iç çatışmalara ilişkin insancıl hukuk kapsamında sağlanan korumalar sınırlılık arz etmektedir.¹⁴ İnsancıl hukuk ile uluslararası ceza hukuku arasında tanımsal olarak büyük bir farklılık bulunmaktaysa da sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen tanımlardan hareketle, insancıl hukuka aykırı davranışlar genellikle savaş suçu manasına gelmekte ve bu durumda uluslararası ceza hukukunun kapsamı alanına girmektedir.¹⁵ Bir diğer deyişle, uluslararası insancıl hukuk kimi zaman bünyesinde meydana gelen ihlallerle uluslararası ceza hukuku mekanizmasını aktifleştirmekte veya uluslararası ceza hukuku kurallarını tetiklemektedir.

Uluslararası ceza hukukuyla yakınlık arz eden bir diğer kavram ise uluslararası insan hakları hukukudur. Yukarıda da açıklandığı üzere uluslararası insancıl hukuk kuralları genellikle devletler arası çatışmalar noktasında gündeme gelmektedir. Buna göre terörizm ve terörle mücadele esnasındaki yaşananların bazen bu kapsamda sayıldığı bazense sayılmadığı gözlemlenmektedir.¹⁶ Uluslararası insan hakları hukuku ise uluslararası insancıl hukuka göre daha geniş bir zaman aralığını kapsamakta olup hem silahlı çatışma sayılan hallerde hem de sayılmayan hallerde varlığını korumakta olup her koşulda uygulanma gerekliliğini sürdürmektedir.¹⁷ Hatta silahlı çatışma sayılan hallerde de insancıl hukuk kuralları özel hüküm (*lex specialis*) olması itibarıyla insan hakları hukukuna karşı uygulanma önceliğine sahip olsalar da insan hakları hukuku kuralları varlığını muhafaza etmeye devam etmektedir.¹⁸ İnsancıl hukuk ile insan hakları hukuku arasındaki temel fark, bireylerin insancıl hukuk ihlallerinden dolayı uluslararası yargı organları karşısında

¹² Ayşenur Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019), 1.

¹³ Christopher Greenwood, “The Concept of War in Modern International Law”, *International and Comparative Law Quarterly* 36/2 (1987), 283-306.

¹⁴ Ali İbrahim Akkutay, “Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 1.

¹⁵ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 175.

¹⁶ Rona Gabor, “Interesting Times for International Humanitarian Law: Challenges from the ‘War on Terror.’”, *The Fletcher Forum of World Affairs* 27/2 (2003), 55-74; Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş*, 2.

¹⁷ Fatma Taşdemir, “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK İle Mücadelesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 108-109; Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 38.

¹⁸ Alexandre Skander Galand, “Approaching Custom Identification as a Conflict Avoidance Technique: Tadić and Kupreškić Revisited”, *Leiden Journal of International Law* 31/2 (2018), 417-418.

sorumlu tutulmaları mümkünken; insan hakları ihlallerinden kaynaklı olarak yalnızca devletlerin sorumlu tutulmasıdır.¹⁹

Uluslararası ceza hukuku ile insan hakları hukuku arasında da bariz bir bağ bulunmaktadır. Örneğin her iki alan da bazı insani değerleri koruma altına almakta ve uluslararası ceza hukuku ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin varlığı durumunda gündeme gelmektedir.²⁰ Buradan hareketle, uluslararası insan haklarının bazı ağır ihlalleri durumunda UCM'nin yargı yetkisinin doğmasını öngören Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün (UCMS)²¹ yürürlüğe girmesinin uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası ceza hukukunu birbirine iyice yakınlaştırdığı ileri sürülmektedir.²² Bunun yanı sıra, doğal olarak uluslararası ceza hukukunda uluslararası nitelikli ceza mahkemeler de adil yargılanma hakkına riayet ederek yargılamalar gerçekleştirmek durumundadırlar. Uluslararası ceza mahkemelerindeki yargılamalarda çok önemli bir yer tutan adil yargılanma hakkı, insan hakları hukukundan ileri geldiği için bu yönden de uluslararası ceza hukuku ile uluslararası insan hakları hukuku arasında önemli bir etkileşim bulunduğu açıktır.²³

1.2. Uluslararası Ceza Hukukunun Kaynakları

Yukarıda da ifade edildiği üzere, uluslararası ceza hukuku uluslararası hukuk disiplininin bir alt başlığı olarak mütalaa edilmektedir. Bu hususun tespitinin kritik birden fazla sonucu olmakla birlikte bunlardan bir tanesi uluslararası ceza hukukunun kaynaklarının tespiti bakımındandır. Zira uluslararası ceza hukukunun uluslararası hukukun bir alt dalı olduğunun kabulü halinde uluslararası ceza hukukunun kaynakları da uluslararası hukukun kaynakları meselesiyle paralellik arz edecek biçimde incelenmelidir. Nitekim, doktrinde de “Uluslararası ceza hukuku, uluslararası hukukun bir alt dalı olduğundan kaynakları da uluslararası hukukun kaynaklarıdır.” denmektedir.²⁴

¹⁹ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 14.

²⁰ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 39.

²¹ 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (UCMS – Roma Statüsü). Statünün tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (Erişim 13 Ağustos 2025)

²² Mustafa Özen, “Uluslararası İnsan Hakları, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Çevre Güvenliği: Uluslararası Ceza Mahkemesi Bu Alanlardaki Boşluğu Doldurabilir Mi?”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/1 (2006), 289.

²³ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 14.

²⁴ Dapo Akande, “Sources of International Criminal Law”, *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, ed. Antonio Cassese (Online Baskı: Oxford Law Pro, 2009), 41; Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 9.

O halde, uluslararası ceza hukukunun kaynaklarını tespit etmeden evvel uluslararası hukukun kaynaklarını tespit etme lüzumu bulunmaktadır. Öncelikle bilindiği üzere uluslararası hukukta bir kanun koyucu veya devletlerin üstünde bir yürütme makamı olmadığından her devlet kendi menfaatleri doğrultusunda andlaşmalar yapmakta, yeni kurallar ihdas etmektedir.²⁵ Kanun koyucunun olmadığı bu hukuk disipliniinde kaynakların tespitinin ne olacağı da ulusal hukuk alanlarındaki kadar kolay olmamaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (UADS)²⁶ 38. maddesinde Uluslararası Adalet Divanının (UAD) önüne gelen uyuşmazlığı çözerken hangi kaynaklara hangi sırayla başvuracağı hüküm altına alınmıştır. Buradan hareketle, uluslararası hukuk doktrininde uluslararası hukukun kaynaklarının UADS m. 38 kapsamında yer verilen kaynaklardan hareketle tayin edilmesi konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır.²⁷ İlgili düzenleme, şu şekildedir:

“1. Ödevi, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletlerarası hukukuna uygun olarak çözmek olan Divan:

- a) Uyuşmazlık halindeki Devletlerce tahsisen kabul edilmiş kaideler koyan gerek genel gerek özel milletlerarası anlaşmaları;*
- b) Hukuk kaidesi olarak kabul edilmiş olan umumi bir tatbikatın beyyinesi olarak milletlerarası teamülü;*
- c) Medeni milletlerce kabul edilen genel hukuk prensiplerini;*
- d) 59 uncu madde hükmü mahfuz kalmak şartıyla, hukuk kaidelerinin tâyininde yardımcı vasıta olarak muhtelif milletlerin adli kararları ile en yetkili müelliflerinin doktrinlerini; tatbik eder.*

2. İşbu hüküm taraflar mutabık iseler Divanın hak ve nisfette karar vermek yetkisine hâlel getirmez.”²⁸

Belirtilmelidir ki UADS’nin bu hükmünün amacı uluslararası hukukun kaynaklarını tek tek sıralamak değil; Divan’ın önüne gelen bir uyuşmazlığı hangi kaynaklara başvurarak

²⁵ Talat Kaya, “Uluslararası Hukuk Bölünüyor mu? Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve Farklılaşmasından Kaynaklanan Zorluklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61/1 (2012), 154-155.

²⁶ 1945 Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (UADS). Statünün tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf (Erişim 13 Ağustos 2025)

²⁷ İslam Safa Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 33.

²⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (UADS), Birleşmiş Milletler (1945), md. 38. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/milletlerarası-ada-let-divanı-statüsü-1> (Erişim 20 Mayıs 2025)

çözümleyeceğini tespit etmektir.²⁹ Buradan hareketle, uluslararası hukukun kaynaklarının bu hükümde aslında doğrudan sayılmadığı, uluslararası hukukun kaynaklarının bu hüküm aracılığıyla dolaylı yoldan ifade edildiği belirtilmektedir.³⁰ Doktrinde, UAD'nin kararını dayandıracağı kaynakları ifade eden bu hükmün uluslararası hukukun kaynaklarını dolaylı biçimde ifade etse de kaynakların bu hükümde sınırlı sayıda (*numerus clausus*) sayıldığıının kabulünün mümkün olmadığı, bu hüküm kapsamında sayılan kaynakların dışında da çok sayıda uluslararası hukuk kaynağının bulunduğu ifade edilmektedir.³¹ O halde bunu uluslararası ceza hukuku bakımından da söylemek mümkündür. Aşağıda sayılacak olan uluslararası ceza hukukunun kaynağını teşkil eden kaynaklar sınırlı sayıda sayılmamış olup uluslararası ceza hukukunun bunlar haricinde kaynaklar mevcuttur.

1.2.1. Asli Kaynaklar

Yukarıda verilen UADS m. 38 doğrultusunda uluslararası hukuk kaynaklarını listelemek gerekirse madde metninden ‘uluslararası andlaşmalar, uluslararası teamül (örf ve adet) hukuku kuralları, genel hukuk ilkeleri, yargı kararları ve doktrin’ kaynakları elde edilmektedir. Madde metninin d) bendinde yargı kararları ile doktrinin yardımcı kaynak olarak ele alındığı görülmektedir. Bu nitelendirmenin yapılmasıyla, diğer kaynakların uluslararası hukukun birincil kaynakları olduğu esasen ifade edilmiş olmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası hukukun birincil kaynağı niteliğindeki uluslararası andlaşmalar, uluslararası teamül hukuku kuralları ve genel hukuk ilkeleri ‘asli kaynaklar’ üst başlığı altında incelenecektir.

Gündeme gelen bir soru, uluslararası hukukun asli kaynakları olan bu üç kaynak arasında bir hiyerarşinin var olup olmadığıdır.³² Uluslararası hukuk doktrininde genel olarak, bu üç kaynaktan genel hukuk ilkelerinin daha geri planda bir kaynak olarak kabul edildiği ve UAD'nin önündeki uyumsuzlığa uygulayabileceği bir andlaşma veya teamül hukuku kuralı bulunmaması halinde davayı *non liquet* bırakmamak adına genel hukuk ilkelerine başvurulabileceği ifade edilmektedir.³³ Bu düşünceye göre Divanın öncelikle andlaşma veya teamül hukuku kuralını araması gerekmektedir. Divanın andlaşma veya

²⁹ Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk I* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2025), 74.

³⁰ Hugh Thirlway, “The Sources of International Law”, *International law*, ed. Malcolm D. Evans (New York: Oxford University Press, 2010), 99.

³¹ Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler*, 33; Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 75.

³² Bu konudaki detaylı bir çalışma için bkz. Merve Küçük, “Uluslararası Hukukun Kaynakları Arasında Hiyerarşi Var mıdır?”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/4 (2021), 2975-3004.

³³ Mehmet Emin Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018), 53.

teamül hukuku kuralını yetersiz görerek genel hukuk ilkelerini önündeki uyuşmazlığa uygulayabilmesi, sınırsız bir yetkiye sahip olması anlamına gelecektir.³⁴

Söz konusu bu asli kaynaklar arasında hiyerarşinin bulunup bulunmadığı konusunda ise hakim görüş, genel hukuk ilkelerini genellikle arka plana atsa da kaynaklar arasında hiyerarşi bulunmadığı yönündedir.³⁵ Buna karşılık doktrinde, maddenin bentler halinde sıralı biçimde ele alınışından uygulanacak hukuk kurallarının sırasının belirtildiğinin anlaşıldığı, bu nedenle bentler halinde sayılan bu kaynaklar arasında bir hiyerarşinin mevcut olduğu da ifade edilmektedir.³⁶ Bu görüşe göre, uluslararası hukukun kaynakları arasında uluslararası andlaşmalar hiyerarşinin ilk sırasında yer almakta, diğer kaynaklar bunu sırasıyla teamül hukuku kuralları, genel hukuk ilkeleri, yargı kararları ve doktrin olarak izlemektedirler.

1.2.1.1. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Andlaşmalar

Yukarıda da belirtildiği üzere, UADS m. 38/1'in ilk bendinde, Divanın uyuşmazlığı çözmeye kullanacağı kaynaklardan birisi olarak uluslararası andlaşmalar gösterilmiştir. Bu yönüyle uluslararası hukukun kaynağı olan andlaşmalar, uluslararası hukukun alt dalı olan uluslararası ceza hukuku bakımından da kaynak teşkil edeceklerdir.

Uluslararası andlaşmalar, doktrinde genel olarak “iki veya daha fazla uluslararası hukukun bu konuda yetkili kıldığı kişiler arasında yapılan, uluslararası hukuka uygun biçimde hak ve sorumluluklar doğuran, bu hak veya yükümlülüklerde değişiklik yapan yahut bunları ortadan kaldıran karşılıklı irade açıklamaları” olarak tanımlanmaktadır.³⁷ Karşılıklı irade beyanlarının andlaşma statüsü elde edebilmesi için bu beyanların yapıldığı belgenin mutlaka andlaşma adını taşıması gerekli olmayıp, andlaşmaların protokol, konvansiyon, şart, pakt, statü, anlaşma gibi birçok farklı isimlerde gerçekleştirilmesi mümkündür.³⁸ Uluslararası andlaşmalar konusunda temel kaynak teşkil eden 1969 Viyana

³⁴ Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, 53.

³⁵ Küçük, “Uluslararası Hukukun Kaynakları Arasında Hiyerarşi Var Mıdır?, 3000-3001.”

³⁶ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 76.

³⁷ Selcen Erdal, “Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/1 (2015), 73; Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 135.

³⁸ Malgosia Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, *International law*, ed. Malcolm Evans (Oxford: Oxford University Press, 2018), 173.

Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin³⁹ 2. maddesi de bu tanıma uygun biçimde belirlemeler yapmaktadır.

Belirtilmelidir ki, andlaşmaların yazılı şekilde yapılmaması o andlaşmayı geçersiz hale getirmez ancak andlaşmaya ve ondan doğacak olan uyuşmazlıklara 1969 Viyana Sözleşmesinin uygulanabilmesi için andlaşmanın yazılı biçimde akdedilmiş olması gerekmektedir.⁴⁰

Uluslararası ceza hukukunda ise andlaşmalara karşılık oluşturan kaynaklar uluslararası ceza hukukunun konusu dahilinde kalan uluslararası ceza hukuku andlaşmalarıdır. Bazı eserlerde, bu kaynaklar kapsamında yalnızca Uluslararası Ceza Mahkemelerini Kuran Statüler alınmaktadır.⁴¹ Tarafımca uluslararası ceza hukukuna kaynak oluşturan andlaşmalar yalnızca bu statülerle sınırlı tutulmamış, ihlali halinde uluslararası ceza hukuku mekanizmasını tetikleyebilecek olan “1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri” de bu kapsamda mütalaa edilmiştir.

Uluslararası ceza hukukunda yargılamaları gerçekleştirmekle görevli olan uluslararası ceza mahkemelerinin doğrudan uygulayacağı ve uygulanması bakımından en elverişli kaynağı kendilerini kuran statüler veya bu statülerde atıf yapılan başka uluslararası ceza mahkemelerinin statüleridir.⁴² Bu itibarla, elbette günümüzde en önemli uluslararası ceza hukuku kaynaklarından birisi tarihteki ilk ve tek daimi uluslararası nitelikte ceza mahkemesi olma niteliğini taşıyan UCM'yi kuran Roma UCM Statüsüdür. Bu Statü, Roma'da, 15 Haziran 1998 ile 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında toplanan Birleşmiş Milletler Konferansı'nın karara bağlaması üzerine 17 Temmuz 1998'de imzalanmıştır.⁴³ 2. Bölümde detaylıca inceleneceği üzere bu Statü, UCM'nin işleyişi ve yargı prosedürüne dair detaylı hükümler getirmenin yanı sıra Mahkemenin yargı yetkisine giren suçları tek tek tanımlamakta, hangi fillerin tipikliği oluşturacağına dair çerçeve çizmektedir. Bu yönüyle, Roma Statüsü uluslararası ceza hukuku bakımından eşsiz nitelikte önemli bir kaynak olma özelliği göstermektedir. Roma Statüsü, devletlerin ulusal hukuklarına da büyük etkilerde

³⁹ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi. Sözleşmenin tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (Erişim 13 Ağustos 2025)

⁴⁰ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 137.

⁴¹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 66.

⁴² Akande, “Sources of International Criminal Law”, 44.

⁴³ Bilal Domaç, “Roma Statüsü'nün Kabulü Sürecinde Türkiye'nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 5/9 (2009), 169

bulunmuş, birçok devlet mevzuatını Roma Statüsüyle uyumlu hale getirme çabası içerisinde yeni düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir.⁴⁴

Elbette bu Statünün yanı sıra, ‘Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Tokyo Uzakdoğu Askeri Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM), Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü, Doğu Timor Mahkemesi, Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Daireler” gibi uluslararası nitelikteki ceza mahkemelerinin de kendisini kuran andlaşmalar veya statülerinin uluslararası ceza hukuku bakımından doğrudan kaynak oluşturacağı tartışmasızdır.⁴⁵

Bunun yanı sıra, uluslararası ceza mahkemelerinin statülerine ek olarak bu mahkemelerin gerçekleştireceği yargılamalarda izlenmesi gereken usul işlemlerinin tarif edildiği düzenlemelerin yer aldığı birtakım belgelerin de yayımlandığı görülmektedir. Bazı yazarlar tarafından bu belgelerin de uluslararası ceza hukuku bakımından kaynak teşkil edeceği ifade edilmektedir.⁴⁶ Bu konuda UCM tarafından çıkarılan Suçların Unsurları⁴⁷ ve Usul ve Delil Kuralları⁴⁸ belgeleri önemli bir örnek teşkil etmektedirler. Kanımca bu nitelikte belgeler, statü veya andlaşmalar kadar önemli bir kaynak teşkil etmeseler de kendilerini çıkaran Mahkemelerin izleyeceği usulü ve prosedürü detaylıca tarif etmesi bakımından açıklayıcı nitelik taşımaktadırlar. Bu yönüyle, bu belgelerin ilişkin olduğu Mahkemelere dair detaylı bilgi sağlaması yönünden önemli olduğu söylenebilir.

Bunun dışında, bazı öyle andlaşmalar bulunmaktadır ki uluslararası ceza mahkemelerinin statülerinin veya kurucu andlaşmalarının doğrudan atıfta bulunmasıyla bu andlaşmalar da uluslararası ceza yargılamalarında uygulanabilir hale gelirler.⁴⁹ Bu durumda, bu andlaşmaların da uluslararası ceza hukukunun kaynağı olarak kabul edilmesi gerekmektedir.⁵⁰ Buna örnek olarak UCM Statüsü m. 8/2/a’da savaş suçlarıyla ilgili olarak 1949 Cenevre Sözleşmelerinin çok ciddi ihlalinin savaş suçları olarak belirlenmesi gösterilebilir. Belirtilmelidir ki doktrinde, Statünün çok eski tarihli olan tek bir sözleşmeye

⁴⁴ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 9.

⁴⁵ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 66.

⁴⁶ Yusuf Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2022), 47.

⁴⁷ Belgeye erişmek için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (Erişim 20 Mayıs 2025)

⁴⁸ Belgeye erişmek için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf> (Erişim 20 Mayıs 2025)

⁴⁹ Akande, “Sources of International Criminal Law”, 48.

⁵⁰ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 67; Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 48.

doğrudan böyle bir atıf yapması, uluslararası hukukun dinamik yapısıyla uyummadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁵¹ Sonuç olarak, verilen örnek özelinde UCM Statüsünde yapılan atıf doğrultusunda, 1949 Cenevre Sözleşmesinin ilgili maddelerinin uluslararası ceza hukuku bakımından kaynak teşkil edeceği barizdir. Bir diğer örnek ise 1948 Soykırım Sözleşmesinin, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (RUCMS) m. 4, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi Statüsü (EYUCMS) m. 4 ve UCM Statüsü m. 6’da yapılan soykırım tanımına esin kaynağı olması gösterilebilir. Bu durumda, tıpkı az önceki örnekteki gibi Soykırım Sözleşmesi de uluslararası ceza mahkemelerinin statülerinin yazımında pay sahibi olması itibarıyla uluslararası ceza hukukunun kaynakları arasında yer almaktadır.

Belirtmek gerekir ki, yukarıdaki durum yalnızca sözleşmelerin atıf yapılan ilgili maddeleri açısından geçerli olup bu sözleşmelerin bütün maddelerini kapsamamakta, diğer bir deyişle Sözleşme kapsamındaki uluslararası ceza mahkemeleri statülerinde atfa konu olmayan alelade bir yükümlülüğün ihlali bireysel cezai sorumluluğu doğurmayacaktır.⁵² Ancak bu kapsamda atıfta bulunulmayan diğer maddeler de atıfta bulunulan maddenin veya uygulanabilir hukukunun yorumlanması aşamasında yardımcı nitelik taşıyacaklardır.⁵³

Sonuç olarak, gerek uluslararası ceza mahkemelerini kuran andlaşmalar gerek bu mahkemelerin çıkardığı belgeler gerekse uluslararası ceza mahkemelerince uygulanabilecek nitelikte olan diğer uluslararası andlaşmalar, uluslararası ceza hukukunun birincil nitelikte kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

1.2.1.2. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Teamül Hukuku Kuralları

UADS m. 38/1’in b bendinde, Divanın önündeki uyumsuzlığa uygulayacağı bir diğer kaynak olarak uluslararası teamül hukuku kuralları gösterilmiştir.⁵⁴ Uluslararası teamül hukuku kavramı, ulusal hukuktaki ‘teamül kuralları’ mefhumundan çok farklıdır. Ulusal hukuktaki teamül hukuku ile yalnızca istisnai hallerde boşluk doldurulmaktayken⁵⁵ uluslararası hukukta teamül hukuku kuralları büyük önem arz etmektedir. Zira teamül hukuku kuralları uluslararası hukukun asli kuralları arasında yer almaktadır.⁵⁶ Uluslararası teamül hukuku kuralı genel olarak, devletler tarafından uygulanan ve devletlerin

⁵¹ Hakan Karakehya, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/2 (2008), 154.

⁵² Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 10.

⁵³ IICI, *International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law*, 6.

⁵⁴ UADS, md. 38/1-b.

⁵⁵ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, m. 1/2

⁵⁶ Thirlway, “The Sources of International Law”, 99.

uygularken eğer aksi yönde davranırlarsa yaptırımla karşı karşıya kalacağı düşüncesiyle gerçekleştirdiği davranışlar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷ Buradan hareketle, uluslararası teamül hukuku kurallarının maddi unsur olarak devlet davranışları ve manevi unsur olarak yaptırım inancı (*opinio juris*) olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır.⁵⁸ Bu unsurların doktrinde sırasıyla, objektif öge ve sübjektif öge olarak adlandırıldıkları da görülmektedir.⁵⁹ Bu iki unsurun bir arada bulunması gerekliliği, Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davasında UAD tarafından teamül hukuku kuralının oluşumu için yerleşmiş bir uygulamanın tek başına yeterli olmayacağı, bu uygulamaların devletlerin bu yönde davranma zorunluluğu altında hissetmesiyle gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilerek vurgulanmıştır.⁶⁰ İki unsurdan herhangi birinin eksikliği, ilgili davranışın uluslararası teamül hukuku kuralı olarak nitelendirilmesine engel oluşturacaktır.⁶¹ Devletler tarafından bir davranış yaygın ve sistematik bir biçimde uygulanıyor olmasına rağmen bu davranışın motivasyon kaynağı ideolojik, nezaket kuralları vb. sebepleriyle olabilmektedir. Bu durumda teamül hukuku kuralından bahsedilemeyeceğinden, devlet uygulamalarının altında yatan düşüncenin *opinio juris*i oluşturup oluşturmadığı titizlikle incelenmelidir.⁶² Uluslararası teamül hukuku kuralları, dünya genelindeki devletlere yönelik olarak bir kapsam ihtiva edebilecekleri gibi daha dar bir coğrafyada da geçerlilik arz edebilirler.⁶³ Nitekim, UAD Peru ile Kolombiya arasındaki İltica Davasında bölgesel nitelikte uluslararası teamül hukuku kurallarının bulunabileceğini ifade etmiştir.⁶⁴

Uluslararası hukukun alt dallarından olması itibariyle, uluslararası ceza hukukunda da uluslararası teamül hukuku kuralları asli bir kaynak teşkil edecektir. Uluslararası teamül

⁵⁷ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 81.

⁵⁸ IICI, *International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law*, 9.

⁵⁹ Yücel Acer - İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 53.

⁶⁰ Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davası (20 Şubat 1969), paragraf no. 77. İlgili kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim 21 Mayıs 2025)

⁶¹ Bu iki unsurdan (devlet uygulamaları ve *opinio juris*) hangisinin uluslararası teamül hukuku kuralının oluşumu bakımından daha büyük bir önem taşıdığına dair yapılan bir çalışma için bkz. Rain Müllerson, "The Interplay of Objective and Subjective Elements in Customary Law", *International Law: Theory and Practice*, ed. Karel Wellens (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1998), 161-178.

⁶² Malcolm Shaw, *Uluslararası Hukuk*, çev. İbrahim Kaya vd. (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 53.

⁶³ Anthony A. D'Amato, "The Concept of Special Custom in International Law", *The American Journal of International Law* 63/2 (1969), 212. Türk hukuk doktrininde daha dar bir coğrafyada geçerli olan teamül hukuku kuralları için "yerel veya bölgesel örf adet hukuku" kuralları deyimi kullanılmaktadır. Bkz. Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 85.

⁶⁴ Uluslararası Adalet Divanı, Asylum Case (20 Kasım 1950). Karar metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/7/007-19501120-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim 21 Mayıs 2025)

hukuku kurallarının, uluslararası ceza hukukunda kimi zaman andlaşmaların dahi önüne geçebildiği görülmektedir. Örneğin EYUCM ile RUCM’de yapılan yargılamalarda, uluslararası teamül hukuku kuralları doğrudan kaynak olarak, uluslararası andlaşmalardan daha büyük bir yer tutmuştur.⁶⁵ Uluslararası ceza hukuku, uluslararası hukukun yeni ortaya çıkan ve hala şekillenmekte olan bir alt dalı olduğundan bu alanda yazılı kuralların eksik olması sorunuyla karşılaşılabilenekte; bu eksiklik uluslararası teamül hukuku kurallarına başvurulmasıyla giderilmektedir.⁶⁶ Bu itibarla, uluslararası teamül hukuku kurallarının uluslararası ceza hukuku bakımından arz ettiği önemin büyüklüğü tartışmasıdır. Bu husus, eleştirilere de konu olmaktadır. Buna göre, uluslararası ceza hukukunda teamül hukuku kurallarının kullanımı, bazı hallerde cezai sorumluluğun tespiti bakımından belirsizliğe yol açabilecektir.⁶⁷ Bu gerekçeyle, uluslararası teamül hukuku kurallarının uluslararası ceza hukuku kaynakları arasındaki yerinin andlaşmalara nazaran son derece sınırlı olması gerektiği belirtilmektedir.

Uluslararası ceza hukukunda teamül hukuku ile andlaşmalar arasındaki kaynakların önceliğine ilişkin tartışmaların en belirgin örneklerinden birisi EYUCM bünyesinde meydana gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu Mahkemede normal şartlarda uluslararası teamül hukuku kurallarına öncelik tanınmış, andlaşmalar hukuku kuralları geri planda tutulmuştur. Mahkeme, Tadic’in yargı yetkisine ilişkin yaptığı itiraza ilişkin istinaf incelemesinde, Tüzüğün 3.maddesinin gerçekleştirilmesi konusunda birtakım şartlara yer vermiştir.⁶⁸ Buna göre şartlardan birisi, gerçekleştirilen ihlalin kural olarak teamül hukuku ihlali olmasıdır.⁶⁹ Ancak bazı şartların karşılanması halinde andlaşmalar hukukuna göre ihlal edilen bir kural da bu madde kapsamında başvuruya konu olabilecektir.⁷⁰ Görüldüğü üzere, EYUCM’de teamül hukuku kuralları andlaşmalar hukuku kurallarına nazaran daha büyük bir önem arz etmektedir. Hatta Mahkemenin bazı kararlarında, cezai sorumluluğun

⁶⁵ IICI, *International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law*, 7.

⁶⁶ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 68.

⁶⁷ Vladimir-Djuro Degan, “On the Sources of International Criminal Law”, *Chinese Journal of International Law* 4/1 (2005), 67.

⁶⁸ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), Prosecutor v. Tadic (2 Ekim 1995). Kararın tam metni için bkz. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>

⁶⁹ EYUCM, Prosecutor v. Tadic, (2 Ekim 1995), paragraf no. 94.

⁷⁰ EYUCM, Prosecutor v. Tadic, (2 Ekim 1995), paragraf no. 94.

yalnızca teamül hukuku kurallarına göre tespit edilebileceği belirtilmektedir.⁷¹ Ancak genel yaklaşımın Tadic kararındaki gibi olduğu söylenebilir.⁷²

Uluslararası ceza hukukunda teamül hukuku kurallarının asli bir kaynak olduğu şüphesiz olarak kabul edilmekle birlikte, ceza hukukunda kanunilik ilkesinin bir gereği olarak uluslararası ceza mahkemeleri sadece kendi statülerinde tanımlanan suç tipleri bakımından yargı yetkisine sahip olabileceklerdir.⁷³ Teamül hukuku kuralları özellikle ad hoc mahkemeler bağlamında sıklıkla başvurulma olanağına sahip olmaktadır.⁷⁴

Uluslararası ceza hukukunda teamül hukuku kurallarının kaynak oluşturması bağlamında gündeme gelebilecek bir tartışma, bir fiilin uluslararası teamül hukuku bağlamında suç sayılabilmesi ve bu surette fiili gerçekleştirenin cezalandırılabilmesi olanağının bulunup bulunmadığıdır. Buna göre ifade edilen görüşlerden bir tanesi, uluslararası teamül hukuku kurallarının tıpkı uluslararası andlaşmalar gibi uluslararası hukukun asli bir kaynağını teşkil etmesinden hareketle, uluslararası andlaşmalar ile yapılması mümkün olduğundan, teamül hukuku kurallarından hareketle de bir fiilin suç olarak nitelenmesinin ve cezalandırılmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁵ Aynı yönde, ulusal hukuk sistemleriyle uluslararası hukukun hukuki belirlilik konusunda aynı kefeye konmaması gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁶ Ulusal hukuk sistemlerinde toplumsal yapıyı bozan bir fiilin suç olarak tanımlanması, kanun koyucunun aksiyon alması ve bu konuda kanuni nitelikte bir düzenleme yapması suretiyle kolaylıkla ve hızlıca gerçekleştirilmekteyken; uluslararası hukukta bir teamül hukuku kuralının kodifiye edilmesi çok uzun bir süreci kapsayabilmektedir.⁷⁷ Sonuç olarak, uluslararası ceza hukukunda kodifiye edilmemiş bir uluslararası teamül hukuku kuralı aracılığıyla suç ve cezai sorumluluk ihdas edilmesi mümkündür.

⁷¹ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Prosecutor v. Milutinovic ve Diğerleri, Dragoljub Ojdanic'in Yargı Yetkisine İlişkin İtirazına Dair İstinaf İncelemesi (21 Mayıs 2003). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp41-e/milutinovic-a.htm

⁷² Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 68.

⁷³ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 68.

⁷⁴ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 51.

⁷⁵ Gerhard Werle - Florian Jeßberger, *Principles of International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 31.

⁷⁶ Ilias Bantekas, "Reflections on Some Sources and Methods of International Criminal and Humanitarian Law", *International Criminal Law Review* 6/1 (2006), 125.

⁷⁷ Bantekas, "Reflections on Some Sources and Methods of International Criminal and Humanitarian Law", 125.

Buna karşılık olarak, uluslararası ceza hukukunda teamül hukuku kurallı aracılığıyla yasaklanan bir fiilin, bir uluslararası ceza mahkemesi statüsünde bu yönde bir düzenleme olmaksızın doğrudan bir suç isnadına dayanak oluşturması mümkün değildir.⁷⁸ Zira bu görüşe göre, uluslararası ceza hukukunda andlaşmalar kaynak değeri bakımından teamül hukukuna göre mutlak olarak yukarıdadır, bu nedenle bir fiilin uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından cezalandırılabilmesi, o mahkemenin statüsünde bu hususun mutlaka düzenlenmiş olmasına bağlıdır.⁷⁹

Uluslararası teamül hukuku kurallarının uluslararası ceza hukukundaki kullanım şeklinde yapılan bir eleştiri, EYUCM ve RUCM'nin yürüttüğü yargılamalarda, Tokyo ve Nürnberg Mahkemeleri tarafından geçmişte yapılan tespitleri uluslararası teamül hukuku kuralına dahil etmeleridir.⁸⁰ Bu durum, yardımcı kaynak niteliğinde olan yargısal içtihatları asli kaynak seviyesine çıkardığından eleştiriye tabi tutulmaktadır.⁸¹ Fikrimce, Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin tarafsızlık ve Mahkemenin oluşum süreci bakımından içerdiği sakıncalar da gözetildiğinde bu Mahkemelerin oluşturduğu içtihatların teamül hukuku kuralına esas alınması da sakıncalı bir yaklaşımdır.

EYUCM'nin teamül hukuku kurallarına ilişkin gerçekleştirdiği bir diğer sakıncalı yaklaşım ise teamül hukuku kurallarının unsurları olan devlet uygulamaları ve *opinio juris* olan esnek bakışıdır. Buna göre mahkeme, Tadic davasındaki bir ara kararında teamül hukuku kurallarının varlığını tespit konusunda *opinio juris* aykırı devlet uygulamalarının göz ardı edilebileceğini ifade etmiştir.⁸² Bu durum, doktrinde yaygın ve sürekli bir devlet uygulamasının varlığını gerektiren teamül hukuku kurallarının bu şartının esnetilmesi biçiminde haklı olarak eleştirilmiştir.⁸³ Mahkemenin böyle bir yaklaşıma gitmesi, muhtemelen önündeki uyuşmazlığı kural bulunmaması nedeniyle çözümsüz (*non liquet*) bırakmamak isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak uluslararası ceza mahkemeleri bakımından bu husus geçerli değildir. Zira ortada bir teamül hukuku kuralının varlığı şüpheliyse ve bu nedenle failin gerçekleştirdiği fiilin suç olup olmadığı da belirgin değilse sanığın 'şüpheden sanık yararlanır' ilkesinin bir gereği olarak beraat etmesi

⁷⁸ Degan, "On the Sources of International Criminal Law", 51.

⁷⁹ Degan, "On the Sources of International Criminal Law", 67.

⁸⁰ Degan, "On the Sources of International Criminal Law", 75.

⁸¹ Bantekas, "Reflections on Some Sources and Methods of International Criminal and Humanitarian Law", 132.

⁸² EYUCM, Prosecutor v. Tadic, (02.10.1995), paragraf no. 99.

⁸³ Galand, "Approaching Custom Identification as a Conflict Avoidance Technique: Tadić and Kupreškić Revisited", 405.

gerekmektedir.⁸⁴ Bu durumda beraat kararıyla sonuçlanmış bir dava olacağından, davanın sonuçsuz kalması tehlikesi hiçbir halde bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası teamül hukuku uluslararası ceza hukuku bakımından da uluslararası hukukun asli kaynaklarından olması itibarıyla elbette büyük bir önem arz etmektedir. Uluslararası ceza hukukunun hürriyeti kısıtlayıcı tedbirleri alabileceği gözetildiğinde, ceza hukukuna evrenselleşmiş bir ilke olan kanunilik ilkesine riayet edilerek andlaşmaların kaynak değeri bakımından ön planda tutulması daha isabetli olacaktır.

1.2.1.3. Uluslararası Ceza Hukukuna İlişkin Genel Hukuk İlkeleri

UADS m. 38, uluslararası hukukun kaynaklarını dolaylı olarak belirlemekte ve maddenin ilk fıkrasının c bendinde, bu kaynaklardan birisi olarak “medeni milletlerce kabul edilen genel hukuk prensipleri” sayılmaktadır. Burada tespit edilmesi gereken bir husus, medeni milletler kavramıyla ne kastedildiğidir. Zira bent metninde hukukun genel ilkeleri kaynak olması bakımından yeterli görülmemiş; bu genel ilkelerin ayrıca medeni milletlerce kabul edilmiş olması şartı aranmıştır. Uluslararası hukuk doktrininde genel olarak, bugün itibarıyla medeni ve medeni olmayan milletler ayrımının yapılmasına yer olmadığına⁸⁵, dekolonizasyon sürecinin akabinde bu durumun rafa kalktığı ifade edilmektedir.⁸⁶ Buna rağmen, bu hüküm varlığını korumakta ve dolayısıyla etkisini sürdürmektedir. Bununla birlikte, bu ibare geçmişte kalsa ve güncelliğini yitirse de günümüz bakımından da faydalı bir şekilde yorumlanabilir. Şöyle ki, yeryüzünde öyle devletlerin öyle bakış açıları vardır ki bunların günümüz modern hukuk bakış açısıyla bağdaşması mümkün değildir. Bu nedenle bu eğilimdeki ilkelerin uluslararası hukukun kaynakları arasına alınmamasını gerekçelendirmek bakımından bu ifade kullanışlı olabilecektir.⁸⁷ Buradaki medeni milletler ifadesinin ekonomik bir durumu yansıtmadığı; gelişmemiş hukuk sistemlerindeki ilkelerin dikkate alınmaması gerektiği anlamını taşıdığı ileri sürülmektedir.⁸⁸

Uluslararası hukukun asli kaynaklarıyla ilgili olarak doktrindeki hakim görüş bu kaynaklar arasında bir hiyerarşi bulunmadığını savunmasına rağmen bu yazarların büyük

⁸⁴ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 70.

⁸⁵ Thirlway, “The Sources of International Law”, 108.

⁸⁶ Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, 142.

⁸⁷ Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, 160.

⁸⁸ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 94.

çoğunluğu bir uyuşmazlığın varlığı halinde hukukun genel ilkelerinin uyuşmazlığa uygulanabilecek bir andlaşma veya teamül hukuku kuralının bulunmaması halinde uygulanabileceğini ifade etmektedir.⁸⁹ Her ne kadar bu yazarlar tarafından bir hiyerarşinin var olmadığı savunulsa da bir kaynağın, başka kaynakların yokluğu halinde ön plana çıkacağını belirtmek, bu kaynaklar arasında bir hiyerarşi kurmaktan başka bir şey değildir. Bu nedenle, bu yazarların esasen andlaşma ve teamül hukuku kuralları arasında bir hiyerarşi bulunmadığını, hukukun genel ilkelerinin bu iki kaynağın altında konumlandığını belirttikleri ve bu yönde bir hiyerarşinin varlığını dolaylı yoldan savundukları belirtilmelidir. Nitekim, doktrinde de hukukun genel ilkelerine yönelik bu yaklaşımın, hukukun genel ilkelerinin arka plana atılması olarak yorumlandığı görülmektedir.⁹⁰

Bazı yazarlar tarafından, Statünün anılan maddesinin c bendinin esasen andlaşmalar ve teamül hukuku kurallarına ek olarak hiçbir şey getirmediğini, hukukun genel ilkelerinin ancak uluslararası teamül hukuku kuralları veya andlaşmalar bünyesinde tanınması ölçüsünde anlam ifade edeceğini savunmaktadırlar.⁹¹

Fikrimce bu kaynaklar arasında maddenin ele alınış biçiminden hareketle bir hiyerarşi mevcut olduğunu ifade eden görüş daha isabetlidir. Uluslararası ceza hukukunda da genel hukuk ilkeleri bir kaynak teşkil etmekle birlikte kaynak değeri sınırlı kalacaktır. Zira kaynaklar arasında kurulan hiyerarşi doğrultusunda uluslararası hukukun genel ilkeleri, andlaşmalar ve uluslararası teamül hukuku kurallarından sonra gelmektedir.

UCM Statüsünün “Uygulanacak Hukuk” başlıklı 21. maddesinde, ilgili suç bakımından normal şartlarda yargı yetkisine sahip olan devletlerin ulusal mevzuatlardan kaynaklanan genel hukuk ilkelerinin Mahkeme tarafından uygulanabileceği hüküm altına alınmıştır.⁹² Ancak bu ilkelerin uygulanabilmesi için ilgili ilkelerin uluslararası hukuk ve uluslararası biçimde kabul görmüş kural ve standartlara uygun olması gerekmektedir. Bu şart ile genel hukuk ilkelerinin Mahkeme tarafından uygulanabilirliğine sınırlama getirilmektedir.⁹³ Aynı maddenin b bendinde ise Mahkeme “*İkinci olarak, uygun olduğu takdirde, geçerli anlaşmaları ve uluslararası silahlı çatışma prensipleri dahil, uluslararası*

⁸⁹ Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, 53; Küçük, “Uluslararası Hukukun Kaynakları Arasında Hiyerarşi Var mıdır?”, 3000.

⁹⁰ Küçük, “Uluslararası Hukukun Kaynakları Arasında Hiyerarşi Var mıdır?”, 1979.

⁹¹ D.J. Harris, *Cases and Materials on International Law* (Londra: Sweet & Maxwell, 2004), 44.

⁹² Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (UCMS), Birleşmiş Milletler (1998), md. 21/1-c.

⁹³ Akande, “Sources of International Criminal Law”, 52.

hukukun ilke ve kurallarını uygular.” denmektedir.⁹⁴ Görüldüğü üzere bu bent kapsamında da genel ilkelere yer verilmiş ancak burada c bendinden farklı olarak uluslararası hukukun genel ilkelerine vurgu yapılmıştır. Uluslararası hukukun genel ilkeleriyle, ulusal hukuklardaki genel ilkelerin kaynak olarak farklı bentlerde ele alınması ve uluslararası hukukun genel ilkelerinin daha üst bir kaynak olarak düzenlenmesi gözetildiğinde, ulusal hukuktan kaynaklanan genel ilkeler, ancak davaya uygulanabilecek bir uluslararası hukukun genel ilkesi bulunmaması durumunda uygulanabilecektir.⁹⁵

Ulusal nitelikteki genel hukuk ilkelerine uluslararası ceza mahkemelerinin değindiği ve bu ilkelerden yararlandığı görülmektedir. Örneğin, EYUCM bir davasında vereceği ceza takdirini gerçekleştirirken ulusal hukuk sistemleri içerisinde insanlığa karşı suçların ağır yaptırımlara tabi olduğunu tespit ederek bu yönde bir genel hukuk ilkesinin var olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶

1.2.2. Yardımcı Kaynaklar

UADS m. 38/1’in son bendi, Divanın uyuşmazlığı çözerken yardımcı kaynak olarak doktrin ve içtihatları dayanabileceğini ifade etmektedir. Esasen, bu konu hakkında detaylı açıklamalar yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Zira Statünün bizatihi ilgili maddesi bu maddelerin niteliğini açıkça belirlemiş ve ikincil nitelikli kaynaklar olduğunu ortaya koymuştur.

Doktrin, uluslararası hukuk ve bu bağlamda uluslararası ceza hukukunun yardımcı nitelikte bir kaynağı olup Statü maddesinden de anlaşıldığı üzere uluslararası yargı organlarına yardımcı olmak kisvesi altındadırlar. Bu yönüyle, bu alanda yetkin ve uzman uluslararası hukukçular doktrin müessesini oluşturmakta, bu yazarların yazdıkları uluslararası hukukun kaynağı olma noktasından ziyade uluslararası hukukun gelişmesi noktasında etkin bir role sahiptirler.⁹⁷ Uluslararası ceza hukuku alanındaki eserlerin temel bir kaynak olmadığı aşıkâr olsa da mahkemeler üzerinde etki doğurabilecekleri ancak bu konuda bu eserlerin kimi zaman olan hukuku değil de olması gereken hukuka dair düşünceleri sıklıkla dile getirmesi dolayısıyla dikkatli olunması gerektiği ifade

⁹⁴ UCMS, md. 21/1-b.

⁹⁵ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 76; Akande, “Sources of International Criminal Law”, 52.

⁹⁶ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), Prosecutor v. Drazen Erdemovic (29.10.1996), paragraf no. 40. Kararın tem metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.

⁹⁷ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 105-106.

edilmektedir.⁹⁸ Zira hakimin görevi olması gerekeni tespit etmek değil; olan hukuku olduğu gibi uygulamaktır.⁹⁹ Ayrıca, devletler ve uluslararası hukuk kişiliğine sahip uluslararası örgütler kendilerini genellikle uluslararası hukukçular aracılığıyla temsil ettirmekte ve bu hukukçular aracılığıyla düşüncelerini dile getirmektedir.¹⁰⁰ Görüldüğü üzere, doktrinin uluslararası hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından önemli bir kaynak niteliği bulunmasa da uluslararası hukukunun gelişimi açısından katkısı şüphesiz çok önemlidir.

Statüde ifade edilen bir diğer yardımcı kaynak ise yargı kararlarıdır. Yargı kararları, tıpkı doktrin gibi yardımcı kaynak niteliğinde olup asli kaynak olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Kanımca hukukun tüm alanlarında var olan bir sorun, tüm hukuk disiplinlerinde yardımcı kaynak niteliğinde olan yargı kararlarının adeta birincil bir kaynakmış gibi değerlendirilmesi, bir meselenin tartışılması esnasında ilk olarak değerlendirmeye alınan hususlardan birinin yargı kararları olmasıdır. Elbette, yargılamaları yürüten mahkemelerin kararları genellikle istikrar arz etmesi gerektiğinden bir mahkemenin önceki benzer olaylarda vermiş olduğu kararların, başka benzer bir olayda verilecek kararın kestirilebilmesi açısından önemi bulunmaktadır.¹⁰¹ Nitekim, doktrinde de yargı kararlarının teamül hukuku kurallarının tespit edilmesi ve güncel bir uyuşmazlıkta hakimlerin benzer olaylarda yürüttükleri mantığın anlaşılmasına hizmet eden yardımcı bir kaynak olduğu belirtilmektedir.¹⁰² UAD kararlarında önceden vermiş olduğu kararlara sıklıkla atıfta bulunurlar ve kararları arasında genel olarak bir istikrar gözlemlenmektedir.¹⁰³ Ancak bu tartışmaların mahkeme kararlarının yardımcı kaynak oldukları unutulmadan yürütülmesi, sorunların çözümleri hakkında ilk olarak birincil nitelikteki kaynaklara başvurarak kanaate varmak gerekliliği yadsınmamalıdır.

Uluslararası ceza hukukunda yargı kararlarının kaynak olarak yerine ilişkin bir örnek, UCM Statüsünün 21/2. maddesinde vücut bulmaktadır. Buna göre ilgili maddede, mahkemenin daha önce vermiş olduğu kararlarındaki yorumlanan hukuk kuralları ile ilkeleri uygulayabileceği yönünde bir hüküm yer almaktadır.¹⁰⁴ Belirtilmelidir ki bu

⁹⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 12.

⁹⁹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 75.

¹⁰⁰ Aksar, *Uluslararası Hukuk I*, 106.

¹⁰¹ Mahkeme kararlarının istikrarlı olmasının hukuk güvenliği ilkesinin bir gereği olduğu hakkında bkz. Çınar Can Evren, “Bir Örnek Olay Üzerinden Mahkeme Kararlarında İstikrar”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2 (2019), 113-136.

¹⁰² İlyas Doğan, *Devletler Hukuku* (Ankara: Astana Yayınları, 2020), 143.

¹⁰³ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016), 90.

¹⁰⁴ UCMS, md. 21/2.

maddede yer alan hüküm de UADS m. 38 kapsamında yargı kararlarına ilişkin biçilen yardımcı kaynak olma niteliğinin bir tekrarından ibaret olup Mahkeme nezdinde bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.¹⁰⁵ Yani Mahkeme bu kaynaktan yararlanma konusunda bir serbestiye sahiptir. Bu itibarla, Mahkemenin dilediği takdirde bu kaynağa hiç başvurmaması mümkündür.

1.3. Uluslararası Ceza Hukukunun Tarihsel Gelişimi Bağlamında İlk Uluslararası Ceza Mahkemesi Uygulamaları

Uluslararası ceza hukuku kavramının kapsamına ilişkin görüşlerden Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinde yaygın olan görüş bugün günümüzde etkili olan görüştür. Gerçekten de bugün uluslararası ceza hukuku deyince kapsam olarak genellikle uluslararası toplulukta uluslararası suç olarak tanımlanan fiillere ilişkin olarak yapılan yargılamalar, yaptırımlar vb. anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Bu hususun belirlenmesi, bu bölüm açısından önem arz etmektedir. Zira uluslararası ceza hukukunun kapsamına yabancılık unsuru içeren, konusu suç olan fiillerin yargılanması konusundaki ilkelerin¹⁰⁷ de dahil edilmesi durumunda uluslararası ceza hukukunun tarihinin de çok farklı noktalardan ele alınması gerekecektir. Zira yabancılık unsuru barındıran suçlara ilişkin yapılan yargılamalarla ilgili kurallar, Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır.¹⁰⁸

Bu çalışmada uluslararası ceza hukuku mefhumu bu kapsamda kullanılmayıp ilk görüşe uygun biçimde kullanıldığına göre, uluslararası ceza hukukunun tarihinin de bu doğrultuda belirlenmesi gerekmektedir. Mademki uluslararası ceza hukuku uluslararası suçlara karşı uluslararası nitelikte ceza mahkemelerinde gerçekleştirilen yargılamaları, verilen cezaları ve bu yargılama prosedürlerini kapsar; uluslararası ceza hukukunun tarihi de bu yönde uluslararası suç ve uluslararası ceza mahkemelerinin kurulması yönündeki girişimler doğrultusunda incelenmelidir. Bu kapsamda, bu bölümde I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası bir ceza mahkemelerinin kurulma düşüncesi ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve ilk uluslararası ceza mahkemeleri olma özelliği gösteren Tokyo ve Nürnberg mahkemelerinin pratiği tarihsel bağlamda ortaya konacaktır. Bunun akabinde, uluslararası

¹⁰⁵ Akande, “Sources of International Criminal Law”, 53; Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 53.

¹⁰⁶ IICI, *International Criminal Law & Practice Training Materials: What is International Criminal Law*, 3.

¹⁰⁷ Bu konudaki açıklamalar için bkz. Bölüm 1.1.

¹⁰⁸ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 76.

ceza hukuku bakımından eşsiz öneme sahip olan EYUCM ile RUCM de bu kapsamda incelenerek, uluslararası ceza hukuku tarihinin ilk ve tek daimi mahkemesi olan UCM'nin incelendiği 2. bölüme köprü kurulacaktır.

1.3.1. Genel Olarak

Uluslararası ceza hukukunun tarihsel gelişimi açısından bir kişinin savaş suçu işlediği dolayısıyla yargılandığı ilk dava örneği, İskoçyalı Sir William Wallace'ın İngilizlere karşı olarak yaş, cinsiyet, din insanı ayırmaksızın başlattığı savaş dolayısıyla 1305 yılında yargılanmasıdır.¹⁰⁹ Bu yargılama sonucunda Wallace suçlu bulunmuş ve idam cezasına çarptırılmıştır.

Bununla birlikte, bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması açısından tarihteki ilk önemli girişim olarak Peter von Hagenbach'ın özel kurulan bir mahkemede 1474 yılında yargılanmasıdır.¹¹⁰ Almanya'da Breisach şehrine vali olarak görevlendirilen Hagenbach, göreve layık olduğunu ispatlamak gayesiyle adeta bir terör yönetimi estirmiş; bölgede öldürme, tecavüz, şahsi mülkiyete tabi mallara el koyma gibi birçok fiiller Hagenbach eliyle gerçekleştirilmiştir.¹¹¹ Rejimin 1477 yılında Nancy savaşının sonucunda yıkılmasının akabinde Hagenbach da yakalanmış ve Avusturya Arşidükü tarafından kurulan bir mahkeme önünde yargılanmıştır.¹¹² Bu mahkeme, sadece Hagenbach'ın yargılanması amacıyla özel olarak kurulmuş *ad hoc* nitelikli özel bir mahkemeydi.¹¹³ Mahkeme, 28 adet hakimden oluşmakta ve hakimlerin her biri sıradan vatandaşlardan olup Breisach, Berne, Solothurn gibi farklı şehir veya bölgeleri temsilen görev yapmaktalardı.¹¹⁴ Bu yönüyle, bu mahkemenin *ad hoc* bir mahkeme olması özelliğinin yanı sıra uluslararası bir mahkeme sıfatı taşıdığı da belirtilmektedir.¹¹⁵ Öldürme, tecavüz, öldürmeye azmettirme vb. suçlarla itham olunan Hagenbach, kendisini dükün emirlerini uygulamakla mükellef bir görevli olduğundan yaptığı her şeyin emirlerin gereğini yerine getirmekten ibaret olduğunu öne

¹⁰⁹ Beth Van Schaack - Ron Slye, "A Concise History of International Criminal Law", *Santa Clara University, Legal Studies Research Paper*, (2007), 25.

¹¹⁰ R. Murat Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 24.

¹¹¹ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 24-25.

¹¹² Gregory S. Gordon, "The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law", *The Hidden Histories of War Crimes Trials* (Oxford: Oxford Academic, 2013), 36-37.

¹¹³ Gökhan Güneysu, "Uluslararası Ceza Hukuku Tarihi Açısından Peter Von Hagenbach'ın Yargılanmasının Önemi ve Anlamı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 25/2 (2019), 840.

¹¹⁴ Gordon, "The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law", 5.

¹¹⁵ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 25.

sürerek savunmuştur.¹¹⁶ Buna rağmen Hagenbach'ın idam edilmesine karar verilmiş, bu doğrultuda idam cezası infaz edilmiştir.¹¹⁷

Bir diğer önemli yapıtaşı ise 1872 yılında gerçekleşmiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesinin kurucularından ve hukukçu olan Gustave Moynier tarafından bu tarihte ulusal yargıçların kendi görevlilerini yargılama konusunda isteksiz davranacağını düşünerek bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını önermiştir.¹¹⁸ Moynier, ilk zamanlarda bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması taraftarı olmayıp, 1870 tarihinde yaptığı bir yorumda 1864 Cenevre Sözleşmesinin olası ihlallerinin bir mahkemenin varlığı bulunmasa da kamuoyu baskısıyla önlenebileceği görüşünde olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹ Sonrasında ise yukarıda belirtilen düşüncelerle ve 1864 Cenevre Sözleşmesi ihlallerini cezalandıracak, bu yönüyle Sözleşmeyi koruyacak bir cezalandırma mekanizmasının bulunmaması karşısında Moynier'in fikri değişmiştir.

Moynier tasarısında, kurulacak mahkemenin uluslararası ceza hukukunun ilkelerine riayet edeceğini, failin vatandaşı olduğu ülkelerin bu mahkeme tarafından kararlaştırılan cezaları infaz etmekle mükellef olacağını ve aynı suçtan dolayı failin ülkesinde tekrar yargılama yapılmamasıyla ne bis in idem ilkesine de uygun davranılacağını belirtmiştir.¹²⁰ Görüldüğü üzere Moynier'in önerileri zamanın uluslararası hukuk anlayışının ilerisinde ve yenilikçi bir muhtevaya sahiptir. Bundan olsa gerek ki, bu doğrultuda görev yapacak bir polis teşkilatının olmaması, askeri güçlerin savaş esnasında tanıklığa zorlanmasının güç olması vb. sebeplerle bu öneriye çekimser yaklaşılmıştır.¹²¹ Ne yazık ki Moynier'in bu önerisi pratikte karşılığını bulamamıştır. Zamanın uluslararası hukukçularına göre Moynier'in önerileri fazla iddialı olup belirsizlik içermekte, ayrıca bu fikirler icra edilmesi mümkün olmayan nitelikteydi.¹²²

Sonuç olarak, Moynier'in belki de aslında bir ideali, olması gerekenin gerçekleştirilmesi yönündeki bu önerileri gerçekleşme fırsatı bulamamıştır. Yine de

¹¹⁶ Güneysu, "Uluslararası Ceza Hukuku Tarihi Açısından Peter Von Hagenbach'ın Yargılanmasının Önemi ve Anlamı", 840.

¹¹⁷ Gordon, "The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law", 35.

¹¹⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 144.

¹¹⁹ Christopher Keith Hall, "The First Proposal for a Permanent International Criminal Court", *International Review of the Red Cross* 38/322 (1998), 57-74.

¹²⁰ Hall, "The First Proposal for a Permanent International Criminal Court", 62.

¹²¹ Hall, "The First Proposal for a Permanent International Criminal Court", 63.

¹²² Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 144.

Moynier'in uluslararası ceza hukukuna dair yaptığı bu tespit ve öneriler, şüphesiz modern uluslararası ceza hukukuna giden yolda ilham kaynağı olmuşlardır.

1899 ve 1907 La Haye Sözleşmelerinden de bu bağlamda kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bu sözleşmeler bağlamında savaşta izlenmesi gereken kuralların çerçevesi savaşta yasaklanan fiiller sayılmak suretiyle çizilmiştir.¹²³ Şehirleri keyfi olarak yok etme, korumasız bölgelere saldırmak gibi eylemler bu sözleşme kapsamında yasaklanmıştır. La Haye sözleşmeleri bu kapsamda kara savaşı, deniz savaşı vb. konularda düzenlemeler getirmektedir. La Haye sözleşmelerinin de en büyük problemi, birçok yasak getirmesine rağmen bu yasakların ihlal edilmesi durumunda Sözleşmenin koruyucusu niteliğinde herhangi yargı organının bulunmamasıdır.¹²⁴ Bu gerekçeyle, uluslararası ceza hukukunda beklenen atılımın gerçekleşmesi için uluslararası topluluk biraz daha beklemek durumunda kalmıştır.

1.3.2. Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uzak Doğu (Tokyo) Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

Yukarıda anılan tarihi gelişme ve girişimlerin uluslararası ceza hukuku bakımından hiçbir caydırıcılık ve önleyicilik teşkil etmemesinin en belirgin örneği II. Dünya Savaşıdır. II. Dünya Savaşı tarihin en kanlı savaşı olup ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine sahne olmuştur. Özellikle Almanya'daki Nazi rejiminin gerçekleştirdiği insanlık dışı faaliyetleri insanlık tarihinin en ağır ihlallerinin arasında başı çeken türden uygulamalar içermektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında bu tür ihlalleri yargılayacak bir uluslararası mahkemenin kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Aslında, henüz savaş devam ederken Müttefik Devletler tarafından bu irade ortaya konmuş; 1943 yılındaki Moskova Konferansında imzalanan deklarasyonlardan "Vahşetlerle İlgili Açıklama" başlığında Stalin, Churchill ve Roosevelt'in imzalarıyla savaş hukuku kurallarını ağır biçimde ihlal eden kişilerin yargılanmaları gerektiği yönünde karar alınmıştır.¹²⁵ Nitekim, savaş sona erdiğinde de bu kararlılık sürmüş ve Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Uzak Doğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinin kurulmasına giden süreç başlatılmıştır.

¹²³ Van Schaack - Slye, "A Concise History of International Criminal Law", 15.

¹²⁴ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 29.

¹²⁵ Deklarasyonun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (Erişim 24 Mayıs 2025)

1945 yılında ABD, SSCB, İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Londra andlaşmasının 2. maddesi kapsamında savaşta işlenen suçları yargılamak üzere bir uluslararası ceza mahkemesi kurulacağı kararlaştırılmıştır.¹²⁶ Bu andlaşmanın ekinde, kurulacak olan ceza mahkemesinin yargı yetkisini ve prosedürleri belirleyen ‘Uluslararası Askeri Mahkeme Statüsü’ yer almaktadır. Bu doğrultuda Mahkeme kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Hem Tokyo Hem Nürnberg mahkemelerinin özelliklerine bakıldığında, her ikisinin de yalnızca II. Dünya savaşı esnasında meydana gelen suçları incelemek üzere özel olarak kurulan *ad hoc* mahkemeler olduğu ve bu mahkemelerin savaşın galipleri arasında yapılan bir andlaşmayla kurulmaları göze çarpmaktadır.¹²⁷

Statünün ilk maddesinde Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, ABD, Fransa ve SSCB hükümetleri tarafından 8 Ağustos 1945 tarihinde imzalanan bu andlaşma uyarınca Mihver Devletlerin ağır savaş suçlarının faillerinin süratli ve adil bir biçimde yargılanmalarının tesis edilmesi doğrultusunda bir uluslararası askeri mahkeme kurulacağı belirtildikten sonra¹²⁸, statünün ikinci maddesinde kurulacak mahkemenin yapısına ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre, Mahkeme dört asil ve dört yedek üye hakimden oluşacak, andlaşmaya taraf olan bu devletlerin her biri bir asil ve bir yedek olmak üzere ikiye hakim atayacaklardır.¹²⁹ Ayrıca, bu hüküm uyarınca yedek üyeler Mahkemenin her bir oturumunda hazır bulunacaklar, asil bir üyenin hastalık yahut başka bir sebeple oturuma katılamayacak olması, görevini yapamayacak olması durumunda ona vekaleten görevi devralacaklardır.

Mahkeme, üyelerin kendi aralarından en az üç oyla seçtiği bir başkanın başkanlığında toplanacak, Mahkeme imzacı devletlerin herhangi birinin ülkesinde toplanırsa bu devletin atadığı hakim Mahkemeye otomatik biçimde başkan olarak seçilecektir.¹³⁰ Mahkeme, bunun haricindeki kararlarını oy çokluğu ile alacak ve oyların eşitliği durumunda başkanın oyu belirleyici bir niteliğe sahip olacaktır.¹³¹

Mahkemenin yargı yetkisine sahip olduğu suçlar, statünün 6. maddesinde tanımlanmaktadır. Buna göre Mihver Devletlerinin lehine hareket eden herhangi birisi ister

¹²⁶ Andlaşmanın metnine ulaşmak için bkz. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

¹²⁷ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 327.

¹²⁸ Uluslararası Askeri Mahkemesi Statüsü (UAMS), Müttefik Devletler (1945), md. 1.

¹²⁹ UAMS, md. 2.

¹³⁰ UAMS, md. 4/1-b.

¹³¹ UAMS, md. 4/1-c.

bireysel isterse örgütlü hareket etsin, bu maddede yazılı suçları işlediği takdirde cezalandırılacaktır.¹³² Madde kapsamında anılan ilk suç, barışa karşı suçlardır. Buna göre bir saldırganlık savaşının yahut uluslararası andlaşmaları, güvenceleri ihlal eden bir savaşın planlanması, hazırlanması, başlatılması yahut sürdürülmesi fiillerinin yanı sıra sayılan bu fiillerin gerçekleştirilmesi için yapılan ortak bir komplo yahut plana katılmak da bu suçun oluşumuna sebebiyet verecektir.¹³³

İkinci olarak Mahkemenin yargı yetkisine giren suç, savaş suçlarıdır. Savaş suçları da statüde kısaca savaş yasaları yahut teamül hukuku kurallarının ihlali olarak tanımlanmıştır. Bunun akabinde bu suça örnek oluşturabilecek fiiller sayılmıştır. Bunlar; işgal edilen topraklarda sivil halkın öldürülmesi, köleliğe zorlanması, sürgün edilmesi, sivil halka kötü muamele yapılması, esirler ile denizde bulunan kişilerin öldürülmesi, kamu veya özel kişilerin sahipliğinde bulunan malların yağmalanması, askeri gereksinimler olmaksızın şehir ve köylerin yıkılması ve yok edilmesidir.¹³⁴ Bu kapsamda sayılan fiiller sınırlı sayıda olmayıp yalnızca örnek olarak sayılmaktadır. Yani savaş yasalarını veya teamül hukuku kurallarını ihlal eder nitelikte herhangi bir fiil bu suça sebebiyet vermek açısından yeterlidir.

Son olarak, insanlığa karşı suçlar da Mahkemenin yargı yetkisine tabi suçlar arasında sayılmıştır. Bu suç tipi de statüde, işlendiği ülkenin iç hukukuna göre ihlal teşkil edip etmediğine bakılmaksızın savaş öncesi veya savaş esnasında sivil halka karşı gerçekleştirilen öldürme, imha etme, köleleştirme, sürgün etme vb. insanlık dışı fiiller yahut politik, ırksal, dini sebeplerle zulmetme fiilinin bir suç işlenmesi anında veya bir suçla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁵

Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinin statüsünde de aynı suç tiplerin yer aldığı görülmekle birlikte, farklı olan husus Tokyo Mahkemesi statüsünde insanlığa karşı suçlarda zulmetme fiilinin saikler arasında din yer almamasıdır.¹³⁶ Elbette bu durumun basit bir sebebi vardır; o da o dönem Naziler tarafından dini saiklerle sayısız suç işlenirken

¹³² UAMS, md. 6/1.

¹³³ UAMS, md. 6/2-a.

¹³⁴ UAMS, md. 6/2-b.

¹³⁵ UAMS, md. 6/2-c.

¹³⁶ Volkan Maviş, "Crimes Against Humanity in the Turkish Criminal Code: A Critical Review in the Light of International Mechanisms", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/2 (2016), 683.

Japonların işlediği suçlarda din bir saik olarak ön plana çıkmamıştır. Bunun haricinde, Tokyo ile Nürnberg mahkemelerinin maddi yargı yetkisi paralellik göstermektedir.

Bu Mahkemelerin kişi bakımından yargı yetkisine ilişkin önemli bir husus, yukarıda da anıldığı gibi bu suçlardan sorumlu tutulmak bakımından Mihver Devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmenin yeterli olmasıdır.¹³⁷ Bu durumun önemi şu açıdan kendini belli etmektedir: bir komutan, askeri personel vb.nin yargılanması konusunda elbette tereddüt yaşanmayacaktır ancak Mihver Devletler üyesi devletle fiili gerçekleştiren kişi arasındaki organik bağın esnek olması durumunda bu hüküm devreye girecek ve o kişinin sorumlu tutulabilmesi için o devletin lehine hareket etmesi yeterli görülecektir.

Nürnberg yargılamalarında, 24 sanık hakkında iddianame düzenlenmiş ancak bunlardan 22'si yargılanabilmiştir. Sanıklardan Gustav Krupp'un cezai ehliyetinin yokluğuna karar verilmiş; Robert Ley ise duruşmaya çıkmadan intihar etmiştir.¹³⁸ Yargılanan sanıklardan 19'u bakımından en az bir suç nedeniyle mahkumiyet kararı verilmiş; on iki sandık idam, üç sanık müebbet hapis, dört sanık ise süreli hapis cezasına çarptırılmıştır.¹³⁹

Tokyo yargılamalarında ise yirmi beş Japon sanık yargılanmış, bunların tamamı suçlu bulunmuş ve sanıklardan yedi tanesi idam, on altı tanesi müebbet hapis, iki tanesi ise süreli hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁰ Buradaki durumun bir özelliği, Nürnberg'de Hitler'in intihar etmesi sebebiyle yargılanması mümkün olmamış olmasına rağmen Japon imparatoru Hirohito'nun yargılanması mümkünken ABD'nin siyasi nedenlerle aldığı karar doğrultusunda yargılanmamıştır.¹⁴¹

Nürnberg ve Tokyo yargılamaları, şüphesiz uluslararası ceza hukuku tarihi bakımından çok kritik bir eşiği temsil etmektedir. Bununla birlikte, bu yargılamalar hem olumlu hem de olumsuz anlamda birçok eleştiriye konu olmuştur. Bu yargılamaların kritik önemine dair beyanlardan birisi, Mahkemenin ABD tarafından atanan savcısı Robert

¹³⁷ UAMS, md. 6/1

¹³⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 112.

¹³⁹ Mehmet Şahin, "Nürnberg Mahkemeleri Üzerine Bir İnceleme", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2010), 49-61; Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 330; Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 112; Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 49.

¹⁴⁰ Rona Aybay, "Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan* 1/1 (2010), 136.

¹⁴¹ Aybay, "Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu", 136.

Jackson'ın "Kınamaya ve cezalandırmaya çalıştığımız yanlışlar o kadar hesaplı, o kadar art niyetli, o kadar yıkıcıdır ki medeniyet bunların görmezden gelinmesini asla tolere edemez çünkü bir daha tekrarlanması durumunda ayakta kalamaz." beyanıdır.¹⁴² Bir diğer olumlu eleştiri ise Nürnberg ve Tokyo yargılamalarının, özellikle Nürnberg yargılamalarının uluslararası topluluk bakımından uluslararası ceza yargısı organlarının benimsenmesine katkıda bulunmasıdır.¹⁴³ Nürnberg yargılamalarının uluslararası ceza hukukuna pozitif hukuk bağlamında da kritik bir katkısı olmuştur. Şöyle ki, 11 Aralık 1946 tarihli BM Genel Kurulunun 95(1) sayılı kararı, "Nürnberg Mahkemesi Statüsü Tarafından Tanınan Uluslararası Hukuk İlkelerinin Onaylanması" başlığını taşımaktadır.¹⁴⁴ Bu kararın ilgili kısmında gerek Nürnberg Mahkemesi Statüsünde gerekse Nürnberg Mahkemesinde yapılan yargılamalarda ortaya konan ilkelerin onaylandığı ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Buna ek olarak, 1950 yılında Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da "Nürnberg İlkeleri" başlığını taşıyan bir belge yayımlanmış ve yine Nürnberg Mahkemesinin Statüsü ve yargılamalarındaki bazı ilkeler, kodifiye edilmiştir.¹⁴⁶ Bu yönüyle bakıldığında, Nürnberg yargılamaları uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından bir eşiği temsil etmekle kalmamış, uluslararası ceza hukukunun kodifiye edilmesi çalışmalarına da gerek statüsüyle gerek yargılamalarıyla önemli bir katkıda bulunmuştur.

Tokyo ve Nürnberg mahkemelerine yönelik eleştirilerin başını ise bu mahkemelerin, savaşı kazanan devletler tarafından oluşturulması doğrultusunda, mahkemelerin gerçekten adil yargılanma hakkı doğrultusunda yargılamalar yürüten yargı mercileri olmaktan ziyade "galiplerin adaleti" olma niteliğini taşımasıdır.¹⁴⁷ Hatta

¹⁴² Robert H. Jackson'ın ABD temsilcisi olarak II. Askeri Yargılamalar Konferansında sunduğu raporda yer alan bu ifadeler için bkz. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/jackson-rpt-military-trials/jackson-rpt-military-trials.pdf> (Erişim 13 Ağustos 2025); Mark S. Ellis, "Combating Impunity and Enforcing Accountability as a Way To Promote Peace and Stability – The Role of International War Crimes Tribunals", *Journal of National Security Law & Policy* 2/111 (2006), 111-164.

¹⁴³ Ezeli Azarkan, *Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2003), 192.

¹⁴⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), "Nürnberg Mahkemesi Statüsü Tarafından Tanınan Uluslararası Hukuk İlkelerinin Onaylanması Genel Kurulu Kararı" (1946). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-i/ga_95-i_ph_e.pdf (Erişim 25 Mayıs 2025)

¹⁴⁵ BMGK, "Nürnberg Mahkemesi Tüzüğü Tarafından Tanınan Uluslararası Hukuk İlkelerinin Onaylanması Genel Kurulu Kararı" (1946), 1. Bu kararın esasen Nuremberg ve Tokyo yargılamalarında çağdaş hukuk ilkeleriyle bağdaşmayan uygulamaların geçmişe dönük biçimde meşrulaştırılması amacıyla alındığı eleştirisi ileri sürülmektedir. Bu konuda bkz. Aybay, "Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu" 138.

¹⁴⁶ Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (BMUHK), "Nürnberg Mahkemesi Statüsünde ve Mahkeme Yargılamalarında Tanınan Uluslararası Hukuk İlkeleri" (1950). İlkelerin tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (Erişim 25 Mayıs 2025)

¹⁴⁷ Cem Ümit Beyoğlu, "Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2023), 711; Aybay, "Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu", 137.

Nürnberg Mahkemesinin en azından daha sağlam bir temele dayandığı, Tokyo Mahkemesinin temelinin yalnızca galip devletlerin yüksek mertebedeki komutanının talimatnamesine dayandığı eleştirisi ileri sürülmektedir.¹⁴⁸

İleri sürülen bir diğer eleştiri, Mahkemenin hukukun ve ceza hukukunun bazı temel ilkelerine aykırı bir görünümde tezahür ettiğidir. İlk olarak, silahların eşitliği ilkesi bakımından Mahkemenin sorunlar içerdiği ifade edilmektedir. Buna göre, savunma ile Mahkeme savcıları arasında kaynak ve belgelere erişebilme bakımından, savcılık lehine ağır bir dengesizliğin olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Buna rağmen, bu bakımdan o dönemin koşulları ve hukuk prensipleri göz önünde bulundurulduğunda yargılamaların adil olarak değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.¹⁵⁰

Ayrıca, yargılamaların kanunilik ilkesi bakımından da sorunlu olduğu ifade edilmektedir. Kanunilik ilkesi, bir suç ve cezanın yasayla önceden belirlenerek konulması, bilinebilirliğinin sağlanmasıyla uygulanmasını ifade etmektedir.¹⁵¹ Buna göre, bir fiilin cezai sorumluluk doğurabilmesi ve yargılanabilmesi için öncelikle o fiilin işlenmesinden önce bu fiilin suç olduğunun tanımlanması ve cezasının belirlenmesi gerekmektedir. Nürnberg yargılamalarıyla ilgili öne sürülen eleştirilerden bir tanesi de bu ilke bağlamındadır. Buna göre Nürnberg Mahkemesi Statüsü, yargılamaya konu fiillerin gerçekleştirilmesinden sonra çıkarıldığından, Mahkemenin kanunilik ilkesi şüpheye düşmüştür.¹⁵² Buna karşın bazı yazarlar toplumu derinden sarsan bu ağır suçları işleyen kişilerin bu ilkeye dayanarak sorumluluktan kaçmalarının abes olacağını¹⁵³, bazı yazarlar ise yukarıda açıklanan Moskova Deklarasyonu ile Nazilere yaptıkları fiillerin suç olduğunun bildirildiği, bu nedenle yargılanan kimselerin hukuk bilinebilirliğe sahip olduğu ileri sürmektedir.¹⁵⁴ Kanımca bu ikinci görüşe itibar etmek mümkün değildir. Zira ilk olarak anılan deklarasyonun, kanunilik şartını sağlamak bakımından elverişli bir belge olmadığı açıktır. İlgili belge kural ve yaptırım ihdas etmekten ziyade, savaşın bir tarafındaki devletlerin karşı tarafa yönelik söylemlerini ve yargılamalara yönelik planlarını

¹⁴⁸ Aybay, “Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu”, 137.

¹⁴⁹ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 114.

¹⁵⁰ Matthew Lippman, “Nuremberg : Forty Five Years Later”, *Perspectives on the Nuremberg Trial* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 492.

¹⁵¹ Hakan Hakeri - Yener Ünver, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2017), 13.

¹⁵² Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 54; Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 114; Beyoğlu, “Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi”, 713.

¹⁵³ Beyoğlu, “Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi”, 713.

¹⁵⁴ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 114.

içermektedir. Kanunilik şartının sağlanabilmesi için suç tanımlarının ve gerektirdiği cezaların somut olarak tanımlanması gerekmektedir. Oysa anılan deklarasyonun amacı bu olmadığı gibi içeriğinde bu doğrultuda hiçbir belirleme bulunmamaktadır. İkinci olarak, bu belirttiğimiz durum görmezden gelinse dahi bu durumda 1943 yılından sonra bilinebilirlik sağlandığı için sanıkların 1943 yılından önceki fiillerinin sorumluluk yaratmaması gerekir ki yargılamalarda böyle bir durum gerçekleşmemiş, sanıkların işlediği suçlar herhangi bir zaman aralığı içerisinde incelenmemiştir.

Mahkemeye yönelik olarak yapılan eleştirilerden bir diğeri ise doğal hakim ilkesi bağlamındadır. Doğal hakim ilkesi, uyumsuzluk bakımından karar vermeye yetkili olan mahkemenin, bu olayın yaşanmasından önce belirli olmasını ifade etmektedir.¹⁵⁵ Yani doğal hakim ilkesinin bir gereği olarak yargı yetkisini kullanacak olan mahkemeler, olaya özgü olarak kurulmamalı, olaydan önce kurulmuş olmalıdır.¹⁵⁶ Nürnberg Mahkemesi, bilindiği üzere yalnızca olaylar bakımından kurulmuş özel bir mahkeme oluşu ve hakimlerin savaşın galipleri tarafından atanması nedeniyle hem davacı hem hakim niteliğini taşıyor oluşu itibarıyla doğal hakim ilkesi bakımından da yeterli güvencelere sahip olmadığı nedeniyle eleştirilmektedir.¹⁵⁷ Son olarak, Müttefik Devletlerin de Holokost kadar ağır nitelikte olmasa da birtakım suçları işlediğinin bariz olması karşısında, savaş esnasında işlenen suçlardan dolayı yalnızca savaşın kaybedenlerinin yargılanmasının da eleştirilere konu olduğu görülmektedir.¹⁵⁸ Kanımca bu husus, Mahkemenin uluslararası ceza adaletinin sağlanması amacından ziyade savaşın galiplerinin, kaybedenini cezalandırma aracı oluşunun bir tezahüründen ibarettir.

Görüldüğü üzere, Tokyo ve Nürnberg Mahkemelerinin birtakım özellikleri itibarıyla bugünkü modern hukuk ilkeleri karşısında kabul edilebilir bir pratikleri yoktur. Bu nedenle, modern uluslararası ceza hukukunun dışladığı bir alanda yer almaktadırlar. Bununla birlikte, kodifikasyon ve özellikle uluslararası bir ceza yargısı fikrinin meşrulaşması, belki de diğer uluslararası ceza mahkemelerinin kuruluşunun önünün açılması gibi açılar bakımından sağladığı katkıların da yadsınmaması gerekmektedir. Gerçekten de uluslararası topluluk daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasından önce Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinin açtığı *ad hoc* uluslararası ceza

¹⁵⁵ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* (Bursa: Ekin Yaymevi, 2017), 402.

¹⁵⁶ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 402.

¹⁵⁷ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 55.

¹⁵⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 114.

mahkemelerinin kurulması yoluyla Yugoslavya ve Ruanda’da yaşanan ağır insan hakları ihlalleri sonucunda tekrar karşılaşmıştır. Aşağıda, anılan iki ülkedeki ağır ihlallere karşı olarak kurulan bu *ad hoc* mahkemeler ele alınacaktır.

1.3.3. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

Yukarıdaki Nürnberg ve Tokyo adımlarını, 1948 Soykırım Sözleşmesinin kabul edilmesi izlemiştir. ‘‘Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’’ 9 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulunun 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlük şartının sağlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁹ Sözleşmenin 2. maddesinde soykırım suçunun ‘‘ulusal, etnik, ırksal veya dinsel’’ bir topluluğu kısmi biçimde veya tamamıyla yok etme amacına yönelik olarak bentler halinde sayılan fiillerden herhangi birinin gerçekleştirilmesiyle işlenmiş olacağı belirtilmektedir.¹⁶⁰ Bu fiiller ‘‘grup üyesi kişilerin öldürülmesi, grup üyesi kişilere ağır biçimde bedeni veya zihni zarar verilmesi, grubun kısmi veya tamamıyla fiziki olarak yok edilmesi gayesiyle yaşam şartlarının değiştirilmesi, grubun içerisindeki doğumların engellenmesine yönelik olarak birtakım tedbirlerin alınması, gruba üye olan çocukların zor yoluyla başka bir gruba aktarılmasıdır’’. Bu fiillerden herhangi bir tanesinin yukarıda anılan saikle işlenmesi soykırım suçuna sebebiyet vermesi açısından yeterlidir. Bu sözleşmeyle, soykırım suçu tanıma kavuşmuş ve uluslararası bir suç olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası ceza hukukunda bu gelişmeyi, ne yazık ki başka bir katliamın, ağır insan hakları ihlallerinin üzerine katliamın yaralarının sarılması amacıyla kurulan başka bir uluslararası ceza mahkemesi izlemiştir: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

Soğuk savaşın sonlarına doğru Doğu Bloğunun iyice zayıflamasıyla sosyalist sistemle yönetilen devletlerde çözülme başlamıştır. Federasyon içerisindeki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle tırmanan gerilim, kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu iç savaş esnasında insanlık, tarihin tanıklık ettiği en büyük dram

¹⁵⁹ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. Sözleşmenin tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (Erişim 26 Mayıs 2025)

¹⁶⁰ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, md. 2

manzaralarından birkaçıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu kanlı savaş, 14 Aralık 1995 tarihinde imzalanan Dayton Barış Andlaşması sonucunda sona ermiştir.¹⁶¹

Kurulan mahkemenin muhtevasına giriş yapmadan önce iç savaşa dair uluslararası hukuk alanındaki gelişmeler kısaca özetlenmelidir. İlk olarak BM Güvenlik Konseyi, 713 sayılı kararında bu iç savaşa dönüşen uyuşmazlığın devam etmesinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit eden bir karar almıştır.¹⁶² Akabinde Güvenlik Konseyi, 764 sayılı kararında, iç savaş esnasında uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden kimselerin cezai sorumluluğunun bulunduğunu ifade etmiş ve meydana gelen ihlallerin soruşturulması doğrultusunda bir soruşturma komisyonunun kurulmasına karar vermiştir.¹⁶³ 771 sayılı kkararında ise Eski Yugoslavya üzerinde meydana gelen uluslararası hukuk ihlallerinin raporlanması ve Birleşmiş Milletlere iletilmesi kararı alınmıştır.¹⁶⁴ 780 sayılı Güvenlik Konseyi kararında ise daha somut bir adım atılmış ve Cenevre Sözleşmeleri ile uluslararası insancıl hukuka dair yaşanan ağır ihlallerin soruşturulmasına görev alacak bir soruşturma komisyonu bu kararla kurulmuştur.¹⁶⁵ Nihayet, 808 sayılı oybirliği ile alınan kararla Güvenlik Konseyi tarafından BM Genel Sekreterinin hazırladığı, olaylara ilişkin bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına dair statüyü içeren rapor onaylanmış, bu yönde faaliyet gösterecek bir mahkemenin kurulmasına karar verilmiştir. Esasen böyle bir mahkemenin kurulması fikri BM bünyesinde ilk olarak 1992 yılında gündeme gelmiş, bu doğrultuda Mahkemenin kurulmasına 1993 yılında karar verilmiş, Mahkeme 1993 yılında kurulmuştur.¹⁶⁶

Görüldüğü üzere, buradaki Mahkemenin kurulmasına sağlayan şey bir Güvenlik Konseyi kararı dizisidir. Dolayısıyla, Mahkemenin yasal dayanağını Güvenlik Konseyi kararı oluşturmaktadır.¹⁶⁷ Mahkeme benzer yolla kurulan RUCM'yle birlikte, Güvenlik Konseyi kararıyla kurulmuş olması itibarıyla, diğer uluslararası ceza mahkemelerinden

¹⁶¹ Rona Aybay, “Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 15/1-2 (1995), 11.

¹⁶² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 713 Sayılı Kararı (25 Eylül 1991). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/126827?v=pdf> (Erişim 26 Mayıs 2025).

¹⁶³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 764 Sayılı Kararı (13 Temmuz 1992). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/145727?v=pdf> (Erişim 26 Mayıs 2025).

¹⁶⁴ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 771 Sayılı Kararı (6 Ekim 1992). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/148182?v=pdf> (Erişim 26 Mayıs 2025).

¹⁶⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 780 Sayılı Kararı (13 Ekim 1992). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/151310?v=pdf> (Erişim 26 Mayıs 2025).

¹⁶⁶ Sean D. Murphy, “Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia”, *The American Journal of International Law* 93/1 (1999), 64-65.

¹⁶⁷ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 342.

farklılık göstermektedir. Mahkeme statüsünün önsözünde, Mahkemenin BM Şartı'nın VII. bölümünde kendisine tanınan yetkileri kullanan Güvenlik Konseyi tarafından 1991 yılından itibaren Eski Yugoslavya'da insancıl hukuk ihlallerini gerçekleştiren kişilerin yargılanması amacı doğrultusunda kurulduğu belirtilmektedir.¹⁶⁸ BM Şartı'nın VII. bölümünde barış ve güvenliğin tekrar sağlanması doğrultusunda, Güvenlik Konseyine tanınan yetkiler arasında bir mahkeme kurma yetkisinin bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu husus eleştirilere de konu olmaktadır. Bu eleştiriye göre, kendisine bu yönde bir yetki tanınmayan Güvenlik Konseyinin bir mahkeme kurması mümkün olmadığından bu durum uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir.¹⁶⁹ Bu hususun gerekçesi olarak, BM üyesi devletlerin mutabık olduğu bir uluslararası ceza mahkemesi statüsünün hazırlanması, imzalanması ve yürürlüğe girmesi prosedürlerinin işletilmesinin uzun bir süreci kapsaması, bunun yanı sıra andlaşmaların sadece taraflarını bağlayıcı bir yetkiye sahip olması karşısında bu andlaşmanın Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ'ın buna sıcak bakmaması karşısında andlaşma ile mahkeme kurulması yolundan vazgeçildiği belirtilmektedir.¹⁷⁰ Bazı yazarlar tarafından BM'nin daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurma çalışmalarından sonuç alınamaması ve Bosna Hersek topraklarında işlenen ağır savaş ve insanlık suçlarını gerçekleştiren kişilerin cezai sorumluluğunun tesis edilmesinin bu olaylar esnasında güvenilirliğini yitiren BM bakımından bu yolun tek seçenek olduğu ifade edilerek bu husus meşru görülmektedir.¹⁷¹ Bu düşünce, BM Şartı m. 41¹⁷² kapsamında Güvenlik Konseyine barış ve güvenliğin bozulması, tehlikeye girmesi veya saldırı fiilinin gerçekleşmesi durumunda tanınan yetkilerin sınırlı sayıda olmadığı, örnek olarak sayıldığı gözetilerek Konseyin bu kapsamda hukuk müdahale kapsamında ceza mahkemesi kurma yetkisini de barındırdığını savunmaktadır.¹⁷³ Kanımca bu görüşe katılmak güçtür. Madde

¹⁶⁸ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (EYUCMS), Birleşmiş Milletler (1941), 5. Statünün tam metni için bkz. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (Erişim 26 Mayıs 2025)

¹⁶⁹ Tevfik Odman, "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45/1 (1996), 146.

¹⁷⁰ Odman, "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", 145.

¹⁷¹ Faruk Turhan, "Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi", *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını*, (2000), 339.

¹⁷² Birleşmiş Milletler Şartı (BM Şartı), Birleşmiş Milletler (1945), md. 41. "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir." Şartın tam metni için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (Erişim 26 Mayıs 2025)

¹⁷³ Turhan, "Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi", 339.

kapsamında sayılan tedbirler gerçekten de sınırlı sayıda (*numerus clausus*) olmayıp Güvenlik Konseyinin alabileceği tedbirler bakımından örnek niteliğindedir. Ancak bu yetkinin andlaşmaya dayanmayan, salt Güvenlik Konseyi kararına dayanan uluslararası bir mahkeme kurulabilmesine olanak tanır biçimde yorumlanması mümkün değildir. Nitekim, Güvenlik Konseyinin bu madde kapsamında alabileceği tedbirlerin kapsamı fikrimce sınırsız olmayıp madde metninde sayılan örneklerle benzer bir ölçüye sahip olmalıdır. Zaten madde metninde örneklerin verilmesi, alınacak önlemlerin niteliğine dair açıklama yapma amacı taşımaktadır. Devletin egemenlik unsurunun en belirgin görünümülerinden birisi, devletin yargı yetkisidir.¹⁷⁴ Bu nedenle bir uluslararası mahkemenin kurularak yetkili devletin tekelinde bulunan yargı yetkisinin o devletin rızası hilafına elinden alınması, devletin egemenlik yetkilerinin ağır biçimde kısıtlanması anlamına gelecektir. Bu hususun 41. maddede sayılan örneklere nazaran çok daha ağır bir tedbir olduğu barizdir. Bu nedenle madde metninin bu denli geniş yorumlanması fikrimce mümkün değildir.

EYUCM, kuruluşu tartışmalı bir biçimde gerçekleşmiş olsa da faaliyete geçmiş ve yargılamalarını gerçekleştirmiştir. EYUCM ve Aşağıda incelenecek olan RUCM'nin, Tokyo ve Nürnberg mahkemelerinin aksine çatışmanın galipleri tarafından kurulmamış olmaları, uluslararası barış ve güvenliğin tekrar sağlanabilmesi ve koruma altına alınması gayesiyle kurulmuş olması karşısında bu mahkemelerin uluslararası hukuka uygun biçimde kurulan ilk uluslararası ceza mahkemeleri olma özelliğini taşıdığı belirtilmektedir.¹⁷⁵

Mahkemenin yapısına bakıldığında, mahkemenin üç ana organdan teşekkül ettiği görülmektedir. Bu organlar; yazı işleri müdürlüğü, savcılık ve dairelerden teşekkül etmektedir.¹⁷⁶ Daireler ise üç yargılama ve bir adet temyiz dairesinin topluluğundan oluşmaktadır.¹⁷⁷ Statünün 12. maddesinde, dairelerin nasıl teşekkül edeceği belirtilmektedir. Buna göre dairelerin her birinde en fazla 16 adet daimi, sayısı 12'yi geçemeyecek kadar da ad litem hakimler bulunmaktadır.¹⁷⁸ Geçici hakimlerin her birinin

¹⁷⁴ Merve Şahin Akdemir, "Egemenlik ve Evrensel Yargı Yetkisi İlişkisinin Uluslararası Ceza Hukuku Boyutu", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (2022), 263. Bu kapsamda, devletin yargı yetkisi iç egemenliğin kapsamına dahil edilmekte ve kural olarak bu egemenliğin sınırsız bir egemenlik olduğu vurgulanmaktadır.

¹⁷⁵ Yasin Poyraz - Ömer Vehip Önen, "Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 4/1 (2019), 193. Bununla birlikte, ad hoc bir mahkeme olması nedeniyle bu mahkemenin de doğal hakim ilkesine aykırı biçimde teşekkül ettiği hakkında bkz. Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 345.

¹⁷⁶ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 124.

¹⁷⁷ EYUCMS, md. 11/1-a.

¹⁷⁸ EYUCMS, md. 12/1.

farklı devlet vatandaşları olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra, dairelerin içerisindeki yargılama dairelerinde ise en fazla 3 daimi; 6 adet de *ad litem* yargıç üye olarak görev yapmaktadır.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra bir de temyiz dairesi bulunmaktadır. Mahkemede görev yapan daimi yargıçların 7 tanesi, temyiz dairesinin de üyesidir.¹⁸⁰ Bununla birlikte temyiz dairesi, her temyiz başvurusu için 5 hakimin toplanmasıyla teşekkül etmektedir.¹⁸¹ Yani anlaşılacağı üzere, temyiz dairesine üye olan 7 hakimden 5'i temyiz konusu dosya ile ilgili görev almakta ve bu surette incelemeyi gerçekleştirmektedirler. Temyiz dairesinde görev yapan 7 kişiden 5'inin EYUCM'den; 2'sinin ise RUCM'den geldiği belirtilmektedir.¹⁸² Mahkeme göreve başladıktan sonra mahkeme başkanının önerisinin kabul edilmesiyle başkan, başkan yardımcısı ve ilk derece ceza dairelerinin başkanlarından teşekkül eden bir hakimlik bürosu da Mahkeme bünyesinde kurulmuştur.¹⁸³

Yazı işleri müdürlüğü mahkemenin idari işlerinin yürütülmesinden; savcılık makamı ise soruşturmanın yürütülmesi, iddianamenin hazırlanması vb. soruşturma işlemlerinden sorumlu olarak görev yapmaktadırlar.¹⁸⁴ Statünün 16. maddesine göre savcı Mahkemenin ayrı bir organı olup bağımsızlık içerisinde hareket eder. Bu doğrultuda, hükümetler yahut herhangi başka bir yerden talimat almaksızın çalışır. Savcı, Genel Sekreter'in aday gösterdiği kişiler arasından Güvenlik Konseyi tarafından seçilir ve atanır.¹⁸⁵

Statünün 8. maddesinde Mahkemenin yer bakımından (*ratione loci*) ve zaman bakımından (*ratione temporis*) yetkisine ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. Buna göre Mahkemenin yer bakımından yetkisi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kara, deniz ve hava ülkesi üzerinde meydana gelen fiiller bakımından; zaman bakımından yetkisi ise 01.01.1991 tarihinden itibaren gerçekleştirilen fiiller bakımından caridir.¹⁸⁶ Mahkemede hakimlik yapmış olan yargıç *Harhoff*, Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisinin sadece yetkinin başlangıç tarihi belirlenmesi karşısında açık uçlu olduğunu ifade

¹⁷⁹ EYUCMS, md. 12/2.

¹⁸⁰ EYUCMS, md. 12/3.

¹⁸¹ EYUCMS, md. 12/3.

¹⁸² Masut Hakkı Çaşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019), 1587.

¹⁸³ Turhan, "Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi", 342.

¹⁸⁴ Çaşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, 1587.

¹⁸⁵ EYUCMS, md. 16/4.

¹⁸⁶ EYUCMS, md. 8.

etmektedir.¹⁸⁷ Mahkemenin kişi bakımından (*ratione personae*) yetkisi ise Statünün 6. maddesi uyarınca sadece gerçek kişileri kapsamaktadır.

Mahkemenin konu bakımından (*ratione materiae*) Statünün 2-5. maddeleri arasında yer alan suç tiplerinden ibarettir. Bu suç tiplerine bakıldığında dikkat çeken husus, Mahkemenin yetkili olduğu suç tipleri arasında saldırı fiilinin yer almamasıdır. Nürnberg Ceza Mahkemesi Statüsüne dahil edilen bu suç tipinin bu Statüye dahil edilmemesi, bir tezat teşkil etmektedir. Bu durumun altında, saldırı fiilinin sorumlusu olan yetkili kişilerle barışın tekrar kurulabilmesi için görüşmeler yürütülmesi karşısında politik sebeplerin yattığı ifade edilmektedir.¹⁸⁸

Statü kapsamında belirlenen ilk suç tipi “1949 Cenevre Sözleşmelerinin Ağır İhlalleri”dir. Bilindiği üzere, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri dört adet olup bir bütünlük arz eden ve uluslararası çatışmalar meydana geldiğinde uygulanma imkanı bulan sözleşmelerdir.¹⁸⁹ Eski Yugoslavya’da meydana gelen çatışmaların niteliğinin de uluslararası silahlı çatışma olduğunda duraksama yoktur. Zira meydana gelen olaylar zaten federasyona tabi federe devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle alevlenmiş, bu itibarla birden fazla bağımsız devlet arasında meydana gelen bu çatışmalar uluslararası nitelikli olarak nitelendirilmelidir. Statünün 2. maddesinde, bentler halinde birtakım fiiller sayılmış ve Cenevre Sözleşmelerinin kapsamı altında korunmakta olan kişiler veya eşyalara karşı bu fiilleri gerçekleştiren kimsenin bu suçu işleyeceği hükme bağlanmıştır.¹⁹⁰ Bu fiiller maddenin ilk fıkrasında bentler halinde sırasıyla “a) kasten öldürme, b) biyolojik deneyler de dahil olmak üzere işkence yahut insanlık dışı muamele, c) kasıtlı olarak büyük acıya yahut sağlıkta ciddi yaralanmaya neden olma, d) askeri gereklilikle temellendirilmeyen, hukuka aykırı ve keyfilik içeren biçimde mallara el koyulması ve malların yıkılmaları, e) bir savaş esirini yahut sivil birini düşman kuvvetlerine hizmet etme konusunda zorlamak, f) bir savaş esirini veya sivil birini adil ve düzenli yargılanma haklarından mahrum bırakma,

¹⁸⁷ Frederik Harhoff, “Legal and Practical Problems in the International Prosecution of Individuals”, *Nordic Journal of International Law* 69/1 (2000), 56.

¹⁸⁸ Turhan, “Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi”, 345. Bu dört sözleşme; “Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi”, “Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi”, “Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi”, “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi” sözleşmelerinden teşekkül etmektedir.

¹⁸⁹ Zeki Mesut Alsan, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/3 (1950), 37.

¹⁹⁰ EYUCMS, md. 2.

g) sivil birinin hukuka aykırı biçimde sınır dışı edilmesi, başka bir yere nakledilmesi yahut yine hukuka aykırı biçimde tutuklanması, h) sivillerin rehin alınması” olarak sayılmıştır.¹⁹¹ Bu fiillerden herhangi birini, Cenevre Sözleşmeleri kapsamında koruma altına alınan kime veya eşyalara karşı işleyen birisinin bu suç bakımından sorumluluğu doğacaktır. Buradan hareketle, suçun tipikliğinin iki unsuru bulunmaktadır: sayılan fiilleri işlemek ve bu sayılan fiilleri belirtilen kişilere karşı işlemek.

Statüde Mahkemenin yargı yetkisi içerisinde tanımlanan ikinci suç tipi ise “Savaş Yasalarının veya Teamüllerinin İhlali”dir. Statünün 3. maddesinde düzenlenen bu suç tipine göre Mahkemenin savaş yasalarını yahut teamüllerini ihlal eden kimselerin bu fiilleri suçla sebebiyet verecektir. Madde kapsamında anılan ‘teamül’ kelimesinden şüphesiz uluslararası teamül hukuku kuralları anlaşılmalıdır. Nitekim, uluslararası ceza hukukunda birçok andlaşma hükümlerinin de uluslararası teamül hukuku kuralına dönüştüğü bilinen bir gerçektir.¹⁹² Bunun yanı sıra madde kapsamında sınırlı sayıda olmadıkları vurgulanarak örnek biçiminde bu suç tipine sebebiyet verecek birtakım fiiller de sayılmıştır. Buna göre, “a) zehirli silahların veya gereksiz acıya sebebiyet verecek şekilde tasarlanan diğer silahların kullanımı, b) şehirlerin, kasaba ve köylerin keyfi biçimde tahrip edilmesi yahut askeri gereksinimlerle temellendirilmeyen şekilde yıkılması, c) savunmasız şehir, köy yahut binalara herhangi bir surette saldırma veya bombardıman yapma, d) dini, eğitim, sanat, bilim ve hayır kurumlarına, tarihi anıt ile sanat ve bilim eserlerinin yağmalanması, zarara uğratılması yahut tahrip edilmesi, e) kamu veya özel mülkiyete tabi malların yağmalanması” fiilleri bu suç tipini oluşturacak fiillere örnek olarak sayılmıştır.¹⁹³ Bu bentler arasında yer almayan ancak savaş yasaları veya teamüllerini ihlal eder nitelikte bulunan başkaca herhangi bir fiil de bu suçun oluşumuna sebebiyet verecektir. Bu madde kapsamındaki suçun oluşumu için yukarıda anılan Cenevre Sözleşmelerinin Ağır İhlali suç tipindeki gibi çatışmanın uluslararası bir nitelik taşıması da gereklilik arz etmemektedir.

Statü kapsamında tanımlanan üçüncü suç tipi ise Statünün 4. maddesinde düzenleme alanı bulan soykırım suçudur. Bu madde kapsamında yapılan soykırım tanımında, 1948 Soykırım Sözleşmesindeki soykırım tanımına sadık kalındığı gözlemlenmektedir. Buna göre soykırım, ulusal, etnik, ırksal yahut dini bir grubun tamamen edilmesi amacıyla “a) grup üyelerini öldürme, b) grup üyelerine ciddi fiziki veya

¹⁹¹ EYUCMS, md. 2/1/a-h.

¹⁹² Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 349.

¹⁹³ EYUCMS, md. 3/1/a-e.

zihinsel zarar verme, c) grubun fiziki olarak tamamen ya da kısmen yok olmasına sebebiyet verecek şekilde yaşam koşullarının değiştirilmesi, d) grup içerisinde doğumları engellemeye yönelik tedbirler alma, e) grup içerisinde yer alan çocukların zor yoluyla başka bir grubun içerisine transfer edilmesi” fiillerinden herhangi birinin gerçekleştirilmesi durumunda soykırım suçuna sebebiyet verilmiş olacaktır.¹⁹⁴ Maddede soykırım fiilinin yanı sıra “soykırım yapmak için yapı oluşturmak, soykırım suçunun işlenmesine yönelik olarak kişilerin doğrudan ve aleni biçimde teşvik edilmesi, soykırım gerçekleştirmeye teşebbüs etme, soykırıma iştirak etme” fiillerinin de soykırım suçu kapsamında cezai sorumluluğa sebebiyet vereceği belirtilmektedir.¹⁹⁵ Fikrimce diğer suç tiplerinde yer almayan bu özellikte bir hükmün soykırım suçu bakımından yer alması, soykırım suçunun insanlığın tanıklık edebileceği en ağır suç olmasından ileri gelmektedir.

Statüde düzenlenen ve Mahkemenin yargı yetkisine giren son suç tipi ise “İnsanlığa Karşı Suçlar”dır. Bu suç tipinde de bentler halinde suça sebebiyet verebilecek fiiller sayılmış ve maddenin kökünde bu fiillerin uluslararası ya da iç silahlı çatışmalarda ve herhangi bir sivile karşı gerçekleştirilmesi durumunda suçun sübuta ereceği belirtilmiştir.¹⁹⁶ Madde metninde vurgulandığı üzere, çatışmanın uluslararası yahut iç çatışma niteliğinde olmasının suçun meydana gelmesi bakımından bir önemi bulunmamaktadır. Madde kapsamında, insanlığa karşı suçlara sebebiyet verecek fiiller bentler halinde sırasıyla ‘a) öldürme, b) toplu imha, c) köleleştirme, d) zor yoluyla sınır dışı etme, e) hapsedme, f) işkence yapma, g) tecavüz etme, h) siyasi, ırki veya dini sebeplere dayanan zulümler ve i) diğer insanlık dışı eylemler” olarak sayılmıştır.¹⁹⁷ Son bentte ‘diğer insanlık dışı eylemler’ demek suretiyle bentler halinde sayılan diğer fiillerin suçun tipikliğini gerçekleştirmek bakımından sınırlı sayıda (*numerus clausus*) nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Bu surette sayılan fiiller haricinde de insanlık dışı olduğu mütalaa edilen herhangi bir eylem ile bu suç işlenebilecektir.

Burada belirtilmesi gereken bir husus, görüldüğü üzere suç tiplerinin tipikliğini oluşturan fiillerden bazıları birden çok suç tipinde sayıldığıdır. Örneğin öldürme fiili Cenevre Sözleşmelerinin Ağır İhlalleri, Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar suçlarının üçünde de tipikliği oluşturan bir fiil olarak sayılmıştır. Bu durumda, örneğin öldürme

¹⁹⁴ EYUCMS, md. 4/2/a-e.

¹⁹⁵ EYUCMS, md. 4/3/a-e.

¹⁹⁶ EYUCMS, md. 5.

¹⁹⁷ EYUCMS, md. 5/1/a-i.

fiilinin işlenmesi durumunda bu öldürme fiilinin hangi suçu meydana getireceğinin tespiti önem arz etmektedir. Soykırım suçu bakımından öldürme fiili grubu yok etme kastıyla gerçekleştirildiği için soykırım suçunu bu özel amaç (*dolus specialis*) nedeniyle ayırt etmek daha kolaydır.¹⁹⁸ Bunun haricinde, savaş sırasında gerçekleşen ihlaller bakımından Statünün 2. ve 3. maddelerinin savaş zamanına dair özel hüküm olması nedeniyle öncelikli olarak uygulanması; bunun dışında kalan durumlar bakımından ise her bir olayın özgün yanları değerlendirilerek olaya en çok uyan suç tipinin tayin edilmesinin gerektiği belirtilmektedir.¹⁹⁹

Statünün 7. maddesinde, bu suçlardan dolayı kimlerin bireysel cezai sorumluluğunun bulunduğu belirlenmektedir. Buna göre Statünün 2-5. maddeleri arasında yer alan bir suçu planlayan, suçun işlenmesini azmettiren, emreden, suçu işleyen yahut planlanması, hazırlanması veya işlenmesine başka bir surette yardım eden kimselerin sorumlu olduğu belirtilmektedir.²⁰⁰ Maddenin devam fıkrasında ise kişi bakımından yargı yetkisinin geniş tutulduğuna dair çok önemli bir hüküm yer almaktadır. Buna göre, cezai sorumluluğu bulunan kişinin üst düzey bir hükümet görevlisi hatta devlet veya hükümet başkanı olması bu kişinin cezai sorumluluğunu kaldırmayacak veya hafifletici bir etkiye bulunmayacaktır.²⁰¹ Maddenin 3. fıkrası kapsamında astın bazı fiillerinden dolayı üstün de sorumlu tutulabilmesine ilişkin düzenleme getirilmiştir. Astın Statüde yazılan suçlardan birini işlemesi halinde, üstünün astın bu minvalde bir fiili gerçekleştirmek üzere olduğunu yahut gerçekleştirdiğini bilmesi veya bilmesinin gerekmesi durumunda, üstün bu suçun işlenmesini önlemek veya işleyenlerini cezalandırma doğrultusunda gerekli özen ve tedbirleri almaması halinde cezai sorumluluğu doğacaktır.²⁰² Son olarak, amirin emrini icra eden kişinin de emre uygun davrandığı gerekçesiyle sorumluluktan kurtulamayacağı belirtilmiştir. Ancak bu husus, Mahkeme tarafından hakkaniyetin bunu gerektirmesi durumunda hafifletici bir neden olarak nazara alınabilecektir.²⁰³

Mahkemenin yetkisiyle ulusal yargı yetkisi arasındaki ilişkinin de bu surette incelenmesi gerekmektedir. Buna göre Mahkemenin yargı yetkisi, ulusal yargı yetkisini

¹⁹⁸ Turhan, “Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi”, 349.

¹⁹⁹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 351.

²⁰⁰ EYUCMS, md. 7/1.

²⁰¹ EYUCMS, md. 7/2.1

²⁰² EYUCMS, m. 7/3.

²⁰³ EYUCMS, md. 7/4.

dışlamamaktadır. Hükme göre, EYUCM ve ulusal mahkemeler, Mahkemenin yargı yetkisine giren yerlerde işlenen suçlar bakımından eş zamanlı bir yargı yetkisine sahiptirler.²⁰⁴ Bu durumda, Mahkemenin yargı yetkisine giren olaylar bakımından, ulusal mahkemelerin kovuşturma yürütmesinin önünde bir engel yoktur. Devam fıkrasında ise bu durumun bir istisnası belirtilmiş ve eş zamanlı yargı yetkisi bulunsa da EYUCM'nin ulusal mahkemelere karşı önceliğe sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Buna göre, kovuşturmanın hangi aşamasında olunursa olunsun EYUCM tarafından talep edilmesi halinde ulusal mahkemenin önünde bulunan davaya ilişkin yargı yetkisini EYUCM'ye aktarması gerekmektedir.²⁰⁵ Bu durumda, EYUCM'nin talebiyle birlikte ulusal mahkemenin yargı yetkisi sona ermekte ve EYUCM yetkili hale gelmektedir.

Konunun son kısmı olarak, EYUCM'nin faaliyetlerine değinilmelidir. EYUCM, ilk yıllarında kuruluş amacını tam olarak layığıyla yerine getirememiş zira suçluların birçoğu bilinçli olarak yakalanmamışlardır.²⁰⁶ Bu konuda hiçbir adım atılmamasının üstüne, şüpheliler çok rahat bir hayat sürmüşler; hatta Mahkeme başkanı Antonio Cassese Mahkemenin bu durumunun bir ikiye bölünmüşlük örneği haline geldiğini, gerekli adımların atılıp şüphelilerin yakalanmaması halinde Mahkemede görev yapan hakimlerle birlikte Güvenlik Konseyine Mahkemenin kapatılması talepli bir başvuru yapacaklarını belirtmiştir.²⁰⁷ Kimi yazarlara göre ise bu sorunun temel kaynağı Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul arasında Mahkemenin giderlerinin hangi organın bütçesinden finanse edileceği nedeniyle ortaya çıkan krizin sonucu olarak Mahkemenin mali açıdan sorun yaşamasıdır.²⁰⁸

Mahkeme bakımından heyecan verici ilk gelişme, Almanya'da uluslararası suçlar işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma yürütülen Bosna Sırp'ı Dusko Tadic'in yargı yetkisinden Alman yargı makamlarının EYUCM lehine feragat etmesi ve şüpheliyi EYUCM'ye teslim etmesiyle gerçekleşmiştir.²⁰⁹ Tadic'in Mahkemeye teslim edilmesi üzerine Tadic tarafından Mahkemenin Güvenlik Konseyi kararıyla teşekkül etmiş

²⁰⁴ EYUCMS, md. 9/1.

²⁰⁵ EYUCMS, md. 9/2.

²⁰⁶ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 91.

²⁰⁷ Önok, *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*, 92.

²⁰⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 125. Gerçekten de Mahkemenin 1994 yılında Güvenlik Konseyine sunduğu yıllık faaliyet raporunda mali sorunlara değindiği görülmektedir. İlgili raporun tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1994_en.pdf (Erişim 28 Mayıs 2025)

²⁰⁹ EYUCM 1995 Yıllık Raporu (23 Ağustos 1995). İlgili raporun tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1995_en.pdf (Erişim 28 Mayıs 2025)

olmasından hareketle Mahkemenin yargı yetkisine itiraz edilmiştir.²¹⁰ Yukarıda da açıklandığı üzere, bu argümana göre Güvenlik Konseyine tanınan yetkiler arasında uluslararası bir mahkeme kurma yetkisi bulunmamaktadır. İncelemeyi gerçekleştiren Temyiz Dairesi, temelde BM Şartı'nın 41. maddesinde Güvenlik Konseyine barış ve güvenliğin tehlikeye girmesi veya bozulması halinde tanınan yetkilerin sınırlı sayıda olmadığı ve bu madde kapsamında bir uluslararası mahkemenin de kurulabilmesinin mümkün olduğunu ifade ederek, Mahkemenin yargı yetkisinin varlığına hükmetmiştir.²¹¹ Nihayetinde Dusko Tadic hakkında yapılan yargılama sonucunda, Tadic'in insanlığa karşı suçlar (EYUCMS md. 5) ile savaş yasaları ve teamüllerinin ihlali (EYUCMS md. 3) suçlarından dolayı toplam 20 yıl hapis cezasına çarptırılmasına karar vermiştir.²¹²

EYUCM'de yürütülen yargılamaların bütününe ilişkin istatistik ise şöyledir: Mahkemede 161 sanık hakkında iddianame tanzim edilmiş; bu sanıklardan 93'ü mahkum edilmiş, 18'i beraat etmiş, 13 tanesi hakkındaki yargılamalarda yargı yetkisi ulusal mahkemelere devredilmiş, 20 tanesi hakkındaki iddianameler geri alınmış, 10 tanesi hakkındaki yargı yetkisi EYUMC'ye aktarılmadan önce ölmüş, aralarında Slobodan Milosevic'in de dahil olduğu 7 kişi ise haklarındaki yargı yetkisi EYUCM'ye aktarıldıktan sonra fakat nihai hüküm verilmeden önce ölmüştür.²¹³

1.3.4. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Yugoslavya'da yaşanan insanlığı derinden etkileyen olaylara, 1994 yılında farklı bir kıttadan başka bir elim olay eklenmiştir: 1994 Ruanda Soykırımı. 1994 yılında Ruanda'da çoğunluğu elinde bulunduran Hutular, azınlık konumundaki Tutsilere ve Tutsilere karşı ılımlı olan Hutulara karşı bir soykırım başlatmıştır. Bu soykırım, 3 ay gibi kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiş olsa da bu kısa süre içerisinde onarılamaz nitelikte ağır yaralar açılmıştır.

Belçika'nın sömürgesi olan Ruanda'da iki ırk aynı ırktan insanlar Belçika'nın böl, parçala, yönet politikaları sonucunda Hutu ve Tutsi olarak iki ırka bölünmüş, sürekli olarak bu iki ırk arasında gerilim tırmandırılarak sömürge yönetimi uzun süre devam

²¹⁰ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 126.

²¹¹ Mahkemenin, BM Şartı md. 41'e ilişkin detaylı değerlendirmeleri için bkz. EYUCM, Prosecutor v. Tadic, (02.10.1995) paragraf no. 35.

²¹² Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), Prosecutor v. Tadic, (14.07.1997).

²¹³ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), 'Key Figures of the Cases' (Erişim 28 Mayıs 2025) Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases>.

ettirilmiştir.²¹⁴ Bu gerilim, 1994 yılında patlak vermiş ve radyo yayınından yapılan bir duyuru sonucunda soykırım başlamış, yaklaşık 100 gün süren soykırım boyunca yaklaşık 1 milyon insan katledilmiştir.²¹⁵ İç savaşın sonunda Hutular yenilmiş ve ülkede barış sağlanmıştır.

Bunun sonucunda, Güvenlik Konseyinin 8 Kasım 1994 tarihli ve 955 sayılı kararıyla, Ruanda'da meydana gelen insanlık dışı soykırım fiillerinin yargılanması amacıyla özel bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir.²¹⁶ İlginç olan husus şudur ki, Güvenlik Konseyinde o dönem üye olarak bulunan Ruanda, bu kararın alınması esnasında olumsuz oy kullanmıştır.²¹⁷ Halbuki Ruanda hükümeti tarafından bu Mahkemenin kurulması yönünde başlangıçta birçok girişim yapılmış; hükümet, işlenen insanlık dışı suçların cezalandırılmasının tüm dünyanın gözlemleyebileceği bir şekilde uluslararası bir mahkemede yapılması gerektiğini ve bu yargılamaların yapılmaksızın Ruanda'da tam bir barış ortamının kurulmasının mümkün olmayacağını vurgulamıştır.²¹⁸ Ruanda'nın sonradan bu görüşlerinin değişmesinin arkasında, Mahkemenin zaman bakımından yetkisinin çok kısıtlayıcı bir şekilde düzenlenmesi,²¹⁹ Mahkemede görev alacak kişi sayısının az bulunması,²²⁰ Mahkemenin hükmedebileceği cezalar arasında idam cezasının yer almaması,²²¹ soykırım suçu dışındaki suç tiplerinin Statüye eklenmesiyle Mahkemenin odak noktasının soykırım suçları olmaktan çıkacağı endişesi,²²² Ruanda'daki iç savaşta yer alan yahut iç savaşı körükleyen bazı devletlerin yargıçların seçimi konusunda oy haklarının olması,²²³ mahkumiyetine karar verilen kimselerin Ruanda dışında bir hapishanede kalacak olmaları ve bu tutuklular hakkında karar alma yetkisinin Ruanda değil tutuklu bulundukları ülkenin ait olduğu devlette bulunacak olması²²⁴ ve son olarak

²¹⁴ Ayşegül Saylan, "Soykırma Giden Bir İç Savaş: Ruanda", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (2021), 33.

²¹⁵ Saylan, "Soykırma Giden Bir İç Savaş: Ruanda", 35.

²¹⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 955 Sayılı Kararı (08.11.1994). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/198038?v=pdf> (Erişim 29 Mayıs 2025)

²¹⁷ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 136.

²¹⁸ Payam Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment", *The American Journal of International Law* 90/3 (1996), 501-510.

²¹⁹ Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment", 505.

²²⁰ Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment", 506.

²²¹ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 136.

²²² Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 136.

²²³ Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment", 507.

²²⁴ Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment", 508.

kurulacak olan mahkemenin Ruanda’da kurulması, yargılamaların Ruanda halkının önünde gerçekleştirilmesi gerekliliğidir.²²⁵ Ruanda’nın ret yönünde oy kullanmasına rağmen bu durum Mahkemenin kurulması bakımından engel teşkil etmemiş, RUCM yine de kurulmuştur. Yukarıda, Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası mahkeme kurulup kurulamayacağı ekseninde yaşanan tartışmalar kapsamında EYUCM bakımından ileri sürülen eleştirilen tamamı, RUCM bakımından da bu yönüyle geçerlidir.

Mahkemenin yapısına ilişkin hükümler RUCMS’nin 10. ve devamı maddelerinde yer almaktadır. Buna göre, bu Mahkemede de tıpkı EYUCM gibi daireler, savcılık ve yazı işleri müdürlüğü olmak üzere üç organdan teşekkül etmektedir.²²⁶ Daireler ise her biri birbirinden farklı devletlerin vatandaşı olan 16 daimi; yine her biri birbirinden farklı devletlerin vatandaşı olan 9 ad litem hakimlerden meydana gelmektedir.²²⁷ Dairelere tabi olan ilk derece mahkemelerinde ise 3 daimi; en fazla 6 ad litem hakim mahkeme üyesi olarak ilk derece mahkemelerini oluştururlar.²²⁸ Temyiz Dairesi bakımından da EYUCMS ile RUCMS benzer hükümler içermektedir. Buna göre RUCM’de dairelerde bulunan daimi hakimlerden 7 tanesi aynı zamanda Temyiz Dairesinin üyesi olup; Temyiz Dairesi önüne gelen başvuruları 5 hakimle inceler.²²⁹

Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi EYUCM’nin aksine çok sınırlı bir zaman aralığını kapsamakta olup bu aralık 01.01.1994 ile 31.12.1994 tarihi arasını kapsamaktadır.²³⁰ Bununla birlikte yer bakımından yargı yetkisi ise Ruanda’nın kara, hava ve deniz ülkelerinin yanı sıra komşu devletlerin ülkelerinde işlenen suçları da kapsar nitelikte öngörülmüştür.²³¹

EYUCMS’de öngörülen eşzamanlı yargı yetkisinin RUCM bakımından da RUCMS’nin 8. maddesinde öngörüldüğü görülmektedir. Bu konudaki açıklamalar için EYUCMS’de öngörülen eşzamanlı yargı yetkisine ilişkin açıklamalar yapılan kısma

²²⁵ Akhavan, “The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment”, 508.

²²⁶ RUCMS, md. 10.

²²⁷ RUCMS, md. 11/1.

²²⁸ RUCMS, md. 11/2.

²²⁹ RUCMS, md. 11/3.

²³⁰ RUCMS, md. 7/1.

²³¹ RUCMS, md. 7/1-son cümle.

bakılmalıdır. Bireysel ceza sorumluluğuna ilişkin düzenlemeler getiren RUCMS md. 6 da EYUCM ile aynı doğrultuda düzenlenmiştir.

Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisi ise ‘‘Soykırım (md. 2), İnsanlığa Karşı Suçlar (md. 3), Cenevre Sözleşmelerinin Ortak 3. Maddesinin ve Ek Protokol II’nin İhlali (md. 4)’’ suçlarını ihtiva etmektedir.

RUCM bünyesinde gerçekleştirilen yargılamalar değerlendirildiğinde, Mahkemenin üst düzey şüphelilerin yakalanması ve yargılanması noktasında büyük bir başarıya sahip olduğu ifade edilmektedir.²³² Hatta bu görüşe göre, bu bakımdan bir kıyaslama yapıldığında RUCM, EYUCM’ye göre daha başarılıdır. Özellikle bu konuda eski başbakan ve bakanlar dahil olmak üzere birçok üst düzey sorumlunun yargılanması, RUCM’yi özellikli kılmaktadır. Ayrıca Akayesu Davasında yapılan detaylı bir soykırım incelemesi sonucunda soykırım suçunun tanımının detaylı bir biçimde yapılması uluslararası ceza hukukunda içtihadı bakımından gelişimi noktasında önem arz etmektedir.²³³

RUCM kapsamında, 93 sanık hakkında iddianame düzenlenmiş; 28 sanık bakımından ceza verilmiş ve cezanın infazı için başka devletlere gönderilmiş, 1 sanık bakımından ceza verilmiş ve bu sanığın başka bir devlete cezasının infazı için gönderilmesi beklenmekte, 23 sanığın cezası tamamen infaz edilmiş, 8 sanık cezası infaz edilirken hayatını kaybetmiş, 1 sanık hakkında hüküm verilip icrasına başlanmadan hayatını kaybetmiş, 1 sanık mahkemeye teslim edilmeden hayatını kaybetmiş, 3 sanık hiç yargılanmadan vefat etmiş, 14 sanık beraat etmiş, 2 sanık hakkındaki iddianameler geri çekilmiş, 4 sanık hakkındaki yargı yetkisi ulusal mahkemelere devredilmiş, 1 sanık hakkında davaya devam edilmektedir.²³⁴ Bu kapsamda, 6 sanık ise hala kaçak olup Mahkeme tarafından yakalanamamıştır.

Görüldüğü üzere RUCM pratiği büyük oranda başarılı olmuş, misyonunu büyük oranda yerine getirmiş ve elverişsiz koşullarda bulunmasının da etkisiyle faaliyetini 31.12.2015 tarihinde sonlandırmış, Mahkemenin kalan temel yargı işlerine devam edilmesi

²³² Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 140.

²³³ Cihan Daban, ‘‘Ruanda Soykırımının Anatomisi Ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşlevselliği’’, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/3 (2024), 1376.

²³⁴ Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM), ‘‘Key Figures of the Cases’’ (Erişim 29 Mayıs 2025) Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://unictr.irmct.org/en/cases/key-figures-cases>.

bakımından Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması kalan işleri devralmıştır.²³⁵

Uluslararası ceza hukukunun gelişimi içerisinde RUCM ve özellikle EYUCM tartışmaları yanları bulunsa da uluslararası ceza mahkemesi pratiği bakımından büyük katkılar sunmuşlar, uluslararası ceza hukukunun aşağıda incelenecek olan en büyük gelişmesi, yani daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına giden yolda önemli bir kilometre taşı olma görevini üstlenmişlerdir.

2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ VE YARGI YETKİSİ

Çalışmanın ikinci bölümü, uluslararası ceza hukukunun çok önemli bir dönüm noktasını arz etmesi itibarıyla UCM'ye ayrılmaktadır. UCM'nin en büyük önemi, uluslararası ceza hukuku tarihinin ilk ve tek daimî uluslararası nitelikli ceza mahkemesi olmasından ileri gelmektedir.

Uluslararası ceza hukukunda, insanlığı derinden sarsan birtakım ağır ihlallerin gerçekleşmesi durumunda, UCM kurulana kadar eğilim sorunun olaya özel olarak, yalnızca özgülendiği olayla ilgili olarak yargılama yürütebilen geçici (*ad hoc*) mahkemelerin kurulmasıydı. Geçici bir uluslararası nitelikli ceza mahkemesinin kurulabilmesi her zaman kolay olmamakta; kuruluş prosedürü, mahkemenin yetkilendirilmesi ve donatılması vb. açılardan bu sürecin tamamlanamaması veya gerektiğinden uzun sürmesi riski bulunmaktadır. Bu gerekçeyle uluslararası toplulukta²³⁶ ağır insan haklarının cezalandırılabilirliğini tesis etmeye hazır bulunan bir uluslararası nitelikli ceza mahkemesine duyulan bir ihtiyaç hissedilmekteydi.

Bu ihtiyaç, aşağıda kuruluş aşaması tarif edilecek olan UCM'nin kurulması ve faaliyete geçmesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece uluslararası ceza hukuku, gelişimini kritik bir eşikle taçlandırmış ve uluslararası nitelikteki daimî ilk ceza mahkemesine kavuşmuştur. Elbette, aşağıda tarif edileceği üzere bu kuruluş süreci kolay olmamış, uzun uğraşlar ve birçok pürüz sonucunda gerçekleşmiştir.

²³⁵ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 60-61.

²³⁶ Uluslararası topluluk mefhumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 16/1-2 (2010), 39-75.

UCM'nin çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen yargı yetkisinin zorunlu olmaması, bazı devletlerin siyasi sebeplerle UCM Statüsünü uygulamamaları, keza siyasi sebeplerle Mahkemenin bazı insan hakları ihlalleri karşısında atıl kalması gibi birçok sorunu da bulunmaktadır. Bununla birlikte, Mahkemenin varlığı ve geniş yetkilerle donatılmış olması dahi belli oranda bir caydırıcılık sağlamaktadır.

Bu bölümün en önemli varlık sebeplerinden birisi, uluslararası ceza hukukundaki hibrit mahkemelerin uluslararası ceza hukukunun en önemli yargı organı olan UCM'den ayırt edilebilirliğinin okuyucu tarafından edinilebilmesi adına okuyucuya UCM hakkında en azından temel düzeyde bilgi sağlanmasıdır. Zira uluslararası hibrit ceza mahkemeleri mefhumu çok yaygın bir kavram olmadığı gibi tarafımca yapılan gözlemler sonucunda bu mahkemelerin UCM'den farkının tam olarak anlaşılamadığı gözlemlenmiştir.

Bir diğer önemli sebep ise aşağıda da görüleceği üzere uluslararası hibrit ceza mahkemelerinin birçoğunun statülerinde, özellikle mahkemenin konu bakımından yargı yetkisinin belirlendiği hükümlerde UCM'nin konu bakımından yargı yetkisini belirleyen suç tiplerine ilişkin düzenlemeleri ihtiva eden UCMS'nin ilgili hükümlerine atıfta bulunmaktadır. Yani hibrit mahkemelerin bazılarının statülerinde, mahkemenin yargı yetkisini üzerinde kullanabileceği suç tipleri detaylıca açıklanmadan doğrudan UCMS'ye yollama yapılmaktadır. Bu itibarla, hibrit mahkemenin konu bakımından yargı yetkisini anlayabilmek bakımından UCM'nin konu bakımından yargı yetkisinin anlaşılması da elzemdir.

Tüm bunların yanı sıra, çalışmanın ana konusunun önüne geçmemesi adına özellikle önem arz eden 'Mahkemenin Yargı Yetkisine Giren Suçlar' başlığı dışındaki başlıkların genel bir çerçeve çizecek biçimde öz bir nitelik taşıması tercih edilmiştir. Bu bölümde, UCM'nin kuruluşuna giden yol, kuruluşu ve yapısı tarif edilecek; akabinde Mahkemenin yargı yetkisi, kişi bakımından, yer bakımından ve zaman bakımından açıklanacaktır. Son olarak, hibrit mahkemeler bakımından da büyük önem arz edebilen, Mahkemenin üzerinde yargı yetkisini kullanabileceği suçlar ortaya konacaktır.

2.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün Kabulü ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu

UCM kurulana kadar uzun bir süre boyunca uluslararası ceza hukukunda sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurulamamış, bunun yerine yukarıda isimleri

zikredilen Tokyo, Nürnberg, Yugoslavya ve Ruanda örneklerinde olduğu gibi olaya ilişkin olarak kurulan geçici (*ad hoc*) uluslararası ceza mahkemeleri ile işlenen uluslararası suçların cezalandırılması amaçlanmıştır. Sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin uzun süre boyunca kurulamamasının temel nedeni, devletlerin bu konudaki egemenlik haklarından feragat etmeme arzusudur.²³⁷ Devletin egemenlik yetkisinin en önemli alametlerinden birisi olan yargı yetkisinin uluslararası bir mahkeme lehine sınırlandırılabilir olması, devletlerin elbette bu konuda çekingen bir tavır sergilemelerine neden olmuştur. Özellikle ceza yargısı söz konusu olduğunda devletlerin özel hukuk yargılamalarına göre daha katı bir yaklaşım sergiledikleri ve özellikle bu alandaki yargı tekelinden vazgeçmek istememeleri göz önünde bulundurulduğunda, Mahkemenin kuruluşunun bu kadar gecikmesini anlamak mümkündür.²³⁸

Yukarıda açıklanan tüm gelişmelerin akabinde, daimî bir uluslararası nitelikte ceza mahkemesinin kurulma ihtiyacının git gide daha fazla hissedilmesinin karşısında, BM Genel Kurulu tarafından Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan (UHK) kurulacak olan uluslararası ceza mahkemesine yönelik olarak bir statü taslak metni hazırlanması talep edilmiş, UHK tarafından derhal çalışmalara başlanmış ve 1994 yılında bu çalışma tamamlanmıştır.²³⁹ Bu taslağın hazırlanması ile Mahkemeye dair o zamana kadar tartışılan gelen üç nokta netlik kazanmıştır. Buna göre ilk olarak Mahkemenin bir andlaşma ile mi yoksa Güvenlik Konseyi kararıyla mı kurulacağı tartışması andlaşma ile kurulması gerektiği noktasında çözümlenmiş; ikinci olarak Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisinin yalnızca gerçek kişileri kapsayacağı ifade edilmiş; üçüncü olarak ise Mahkemenin konu bakımından yargı yetkisinin taslakta da anılan yalnızca uluslararası nitelikte suçlarla sınırlı olması kararlaştırılmıştır.²⁴⁰ Önceden tartışılan bir diğer konu olan Mahkemenin BM'nin bir organı mı yoksa bağımsız bir yapı olarak mı kurulacağı sorunu da Mahkemenin bağımsız bir yargı organı olarak kurulması yönünde karar alınarak çözümlenmiştir.²⁴¹

²³⁷ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 63.

²³⁸ James Crawford, "Prospects for an International Criminal Court", *Current Legal Problems* 48/2 (1995), 305.

²³⁹ Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan 'Uluslararası Ceza Mahkemesi Taslak Statüsü' belgesinin tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1994.pdf (Erişim 18 Haziran 2025)

²⁴⁰ Lyal S. Sunga, *The Emerging System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation* (The Hague; Boston: Kluwer Law International, 1997), 16.

²⁴¹ Sunga, *The Emerging System of International Criminal Law*, 16.

UHK tarafından hazırlanan Uluslararası Ceza Mahkemesi Taslak Statüsü metni, Ad Hoc Komite ve Hazırlık Komitesi tarafından incelenmiş, bu doğrultuda Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulmasına Dair Roma Konferansında tartışılmaya uygun hale getirilmiştir.²⁴² Konferans, 15 Haziran 1998 -17 Temmuz 1998 tarihleri arasında Roma’da düzenlenmiş ve birçok belirsizliğin giderilmesine hizmet etmeyi amaçlamıştır. Özellikle Mahkemenin yargı yetkisinin hangi suçları kapsayacağına dair tartışmalar çetrefilli hale gelmiş, taraflar Mahkemenin yargı yetkisinin hangi suçları kapsayacağı konusunda hemfikir olmakta zorlanmışlardır.²⁴³ Roma Konferansında, olabildiğince fazla sayıda devletin Statüye taraf olma isteğinin sağlanması amacıyla hareket edilerek bu sorunlar çözümlenmiş ve 17 Temmuz 1998 tarihinde yapılan oylamada 120 devletin kabul, 7 devletin ret, 21 devletin de çekimser oyu kullanması karşısında Roma Statüsü beklenenin çok ötesinde bir çoğunlukla kabul edilmiştir.²⁴⁴

Mahkemenin kuruluşu bakımından dikkat çekici bir nokta, UCM’nin kurulması yönünde başlangıçta büyük bir destekleyici tavır sergileyen Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) daha sonradan Statünün reddi yönünde oy kullanmasıdır. ABD, Konferans boyunca UCM’nin BM Güvenlik Konseyi güdümünde hareket eden bir organ olması gerektiğini ileri sürmüştür.²⁴⁵ Bu durumun nedenini anlamak güç değildir. Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinden birisi olan ABD, veto yetkisinin sağladığı imtiyazı Mahkeme üzerinde de kullanabilecekti. Dolayısıyla Statüde Savcılığın re’sen harekete geçme yetkisini sağlayan hükmün varlığı ABD bakımından kabul görmemiştir. ABD, bu konuda kararlı bir tutum sergilemeyerek şüphesiz bu konudaki öncülük iddiasını kaybetmiştir. Buna karşılık bazı yazarlar ise ABD’nin Statüye eklenmesini istediği bu tür hükümlerin Statüye eklenmemesini gerekçe göstererek ABD’nin Mahkemenin kurulmasında aktif rol almak için Statünün ABD’nin bazı görüşlerini yansıtmasını beklediğini ifade etmektedir.²⁴⁶ Fikrimce bu görüş savunulabilir değildir. Zira multilateral uluslararası andlaşmalar, elbette ki tarafların uzlaşma iradesi sonucunda oluşturulabilmektedir. Statüye ABD’nin benimsediği birçok hüküm eklendiği gibi benimsemediği birtakım hükümler de eklenmiş olabilir. Multilateral uluslararası

²⁴² Arzu Alibaba, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 49/1 (2000), 191.

²⁴³ Alibaba, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”, 191.

²⁴⁴ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 365-366.

²⁴⁵ Alibaba, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”, 195.

²⁴⁶ David J. Scheffer, “The United States and the International Criminal Court”, *The American Journal of International Law* 93/1 (1999), 12.

andlaşmalarda tek tek her bir tarafın iradesinin tamamının olduğu gibi yansıtılması mümkün değildir. Başka görüşlerin gözetilmeksizin ABD'nin görüşlerinin tamamının yansıtıldığı bir Statünün hazırlanması beklentisi, andlaşmalar hukukunun temel özelliklerine zıtlık arz etmektedir.

Böylece UCMS kabul edilmiş ve yürürlüğe girmek için 126. maddesinde belirtilen 60 devletin Statüyü onaylaması şartının yerine gelmesini beklemeye başlamıştır.²⁴⁷ Bu şartın sağlanmasıyla birlikte 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla UCMS yürürlüğe girmiştir. UCM, bu yönleriyle çok önemli bir kilometre taşı olma özelliği göstermektedir. Elbette, bu Mahkemenin kusursuz bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin UCM'nin uygulamada Batı devletleri tarafından gerçekleştirilen ihlallere karşı atıl durumda kalırken Afrikalı devlet yöneticilerine karşı aksiyon alabilmesi, UCM'de mağdurların yargılama süreçlerinde aktif bir rol alamaması, yargılamaların efektif ve süratli biçimde yapılamaması, delillerin toplanması safhasında genel olarak eksiklik meydana gelmesi, Mahkemenin kendi kolluk birimlerine sahip olmaması nedeniyle yargılama sürecinde bağımlı kalması gibi eleştiriler Mahkeme nezdinde ileri sürülmektedir.²⁴⁸ Bu nedenle, UCM olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir arada ele alınmalı, Mahkemenin olumsuzluk arz eden bu yanlarının törpülenmesi uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından büyük önem arz etmektedir.

2.2. Mahkemenin Yapısı

UCM'nin kurumsal yapısına dair belirleme, UCMS'nin 34. maddesinde yer almaktadır. Buna göre Mahkeme dört organdan teşekkül etmektedir. Bu organlar; a) Başkanlık, b) Temyiz Dairesi, İlk Derece Yargılama Dairesi ve Ön Yargılama Dairesi, c) Savcılık Dairesi, d) Yazı İşleri Dairesinden teşekkül etmektedir.²⁴⁹ Yargılama dairelerinin içerisindeki ön yargılama dairesi esasen UHK tarafından hazırlanan taslak Statü metninde yer almamaktadır. Bu dairenin mahkemenin yapısına eklenmesi, Hollanda'nın bu bölümün eklenmesi yönündeki önerisi kabul görmüş ve bu şekilde taslakta yer almayan ön yargılama dairesi, Statü metnine dahil edilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁷ UCMS'nin tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (Erişim 18 Haziran 2025)

²⁴⁸ Poyraz - Önen, "Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü", 207-215.

²⁴⁹ UCMS, md. 34.

²⁵⁰ Leila N. Sadat - S. Richard Carden, "The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution", *Georgetown Law Journal* 88/381 (2000), 395.

Doktrinde, Mahkemenin yapısıyla ilgili olarak Ruanda ve Yugoslavya Mahkemelerinde yaşanan bazı aksaklıklardan ders alındığı ve böylece Mahkemenin yapısının daha gelişmiş olarak oluşturulduğu ifade edilmektedir.²⁵¹

Başkanlık organı, Statünün 38. maddesinde tanımlanmış ve organın görev alanı ile işleyişi tarif edilmiştir. Buna göre, UCM Başkanı, Birinci ve İkinci Başkan Yardımcılarının seçimleri, Mahkemede görev yapmakta olan hakimlerin oylarının mutlak çoğunluğu ile gerçekleştirilecektir.²⁵² Üç makama da seçilecek olan hakimler, üç yıllık bir süreyle seçilecekler ve hakimlik görevlerinin daha önce sona ermesi istisnası hariç olmak üzere üç yıl boyunca görev yapacaklardır. Ayrıca, bu makama seçilecek kişilerin göreve yeniden seçilmeleri mümkün olmakla birlikte madde metninden açıkça anlaşıldığı üzere yeniden seçilme durumu bir defalığına gerçekleşebilecektir.²⁵³ Başkanın görevde olmaması, görevden alınması veya görevinin başka bir nedenle sona ermesi hallerinde Başkana, Birinci Başkan Yardımcısı vekalet edecek; İkinci Başkan Yardımcısı ise her ikisinin yokluğunda Başkana, Birinci Başkan Yardımcısının Yokluğunda ise ona vekalet edecektir.²⁵⁴ Başkanlık makamı anılan bu üç kişiden toplu biçimde teşekkül etmekte ve Savcılık Bürosu istisna olmak üzere tüm Mahkemenin yönetimi ile Statü tarafından Başkanlık makamına verilmiş olan diğer görevleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir.²⁵⁵

Mahkemenin ikinci organı ise Temyiz Dairesi, İlk Derece Yargılama Dairesi ve Ön Yargılama Dairesidir. Bun göre Temyiz Dairesi 4 hakimden, İlk Derece Yargılama Dairesi en az 6 hakimden ve Ön Yargılama Dairesi ise yine en az 6 hakimden teşekkül edecektir.²⁵⁶ Burada, en az ifadesine dikkat edilmelidir. Temyiz Dairesi bakımından net olarak 4 hakim görev yapacağı belirlenmekteyken; İlk Derece Yargılama Dairesi ile Ön Yargılama Dairesinde ise en az 6 yargıç denmekle üst sınır belirlenmemiştir. Ancak şöyle ki, UCM’de görev yapan hakim sayısı 18 olarak belirlenmiştir.²⁵⁷ Başkanlık makamının bu sayının arttırılmasını teklif etme yetkisi istisnadır. Mahkemenin adli görevlerinin bu daireler tarafından yerine getirileceği hüküm altına alınmıştır.²⁵⁸ Temyiz Dairesinin görevleri, Dairede görev yapan bütün hakimler tarafından; İlk Derece Yargılama Dairesinin görevleri

²⁵¹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 370.

²⁵² UCMS, md. 38/1.

²⁵³ UCMS, md. 38/1.

²⁵⁴ UCMS, md. 38/2.

²⁵⁵ UCMS, md. 38/3.

²⁵⁶ UCMS, md. 39/1.

²⁵⁷ UCMS, md. 36/1.

²⁵⁸ UCMS, md. 39/2-a.

Dairede görev yapan 3 hakim tarafından ve Ön Yargılama Dairesinin görevleri ise Dairede görev yapan 3 hakim yahut Statü Usul ve Delil Kuralları m. 7 uyarınca bir hakim tarafından yerine getirilecektir.²⁵⁹ Statüye göre, Mahkemenin iş yükü durumunun gerektirmesi halinde, İlk Derece Yargılama ve Ön Yargılama Dairelerinden aynı anda birden fazla kurulması mümkündür.²⁶⁰ İlk Derece Yargılama ile Ön Yargılama Dairelerinde görev yapan hakimler 3 yıl yahut Dairede duruşması başlayan bir davanın bitmesine kadar görev yaparlarken, Temyiz Dairesinde görev yapan hakimler ise hizmet sürelerinin sonuna kadar görevde kalırlar.²⁶¹

Doktrinde, Ön Yargılama Dairesinin önemine atıfta bulunmaktadır. Ön Yargılama Dairesi, Savcının bazı yetkilerini kullanmasında, söz sahibi olabilmektedir. Örneğin Statünün 15. maddesine göre Savcının re'sen harekete geçmesi durumunda öncelikle Ön Yargılama Dairesinden izin talep edecek; Dairenin bu talebi makul görmesi halinde Savcılık soruşturmayı başlatabilecektir.²⁶² Bu hususun Savcının re'sen harekete geçmesi konusunda çekincelere sahip olan ve bunu kabul etmeye yanaşmayan bazı devletler bakımından yumuşatıcı bir etkide bulunduğu ve bu devletlerin Savcılığın re'sen hareket etme yetkisini böylece kabul ettiği ifade edilmektedir.²⁶³ Ayrıca, bu tarz hükümlerle UCMS'nin RUCMS ve YUCMS'den farklı olarak Mahkeme'nin yargı yetkisinin tetiklenmesi için birçok yol sunarak bu yetkinin tetiklenmesinin savcılıkla sınırlandırılmasının önüne geçildiği ifade edilmektedir.²⁶⁴

Mahkemenin bir diğer organı ise Savcılık Dairesidir. Savcılık Dairesi, Mahkemenin ayrı bir organı olarak bağımsız biçimde hareket etme serbestisine sahip olup Mahkemenin yargı yetkisi içerisinde kalan suçlar bakımından suç ihbarlarını ve delillendirilmiş bilgiyi kabul etme, inceleme ve Mahkemenin önünde bulunan soruşturmaları yürütme yükümlülüğü altındadır.²⁶⁵ Savcılık Dairesinin başkanlığını, Savcı yürütmekte olup farklı milliyetten olmak kaydıyla Savcının bir veya daha fazla yardımcısı da Daire kapsamında görev yapmaktadır.²⁶⁶ Savcı, Taraf Devletler Meclisi tarafından salt çoğunluk ve gizli oy

²⁵⁹ UCMS, md. 39/1-b.

²⁶⁰ UCMS, md. 39/2-c.

²⁶¹ UCMS, md. 39/3.

²⁶² UCMS, md. 15/3-4.

²⁶³ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 164.

²⁶⁴ Farid Mohammed Rashid, *The Role of the Prosecutor in the International Criminal Court: Discretion, Legitimacy and the Politics of Jusctice* (Londra: East London University, Doktora Tezi, 2016), 50.

²⁶⁵ UCMS, md. 42/1.

²⁶⁶ UCMS, md. 42/2.

esasına göre seçilmektedir.²⁶⁷ Aynı hükme göre, Savcı Yardımcıları da aynı usulle seçilmekle beraber, bu kişiler Savcı tarafından her bir Savcı Yardımcılığı makamı için gösterilecek olan üç aday arasından seçilmektedir. Savcı ve Yardımcıları, kural olarak 9 yıllık bir süre zarfında görev yapmak üzere seçilmekte olmalarına karşın daha kısa bir sürenin belirlenmesi de mümkündür.²⁶⁸ Ayrıca, Savcı ve Yardımcılarının görevinin sona ermesiyle birlikte tekrar seçilmeleri mümkün değildir. Son olarak, Savcı veya Savcı Yardımcısının talep etmesiyle, Mahkeme Başkanlığı tarafından davadan çekilmesine karar verilmesi mümkündür.²⁶⁹

Yazı İşleri Dairesi ise 43. maddede düzenlenmekte olup doktrinde Mahkemenin yargısal olmayan görevlerinin icra edildiği birim olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁰ Nitekim UCMS md. 43/1’de de bu Dairenin Savcının görevlerine tecavüz etmeksizin Mahkemenin idaresinden ve adli olmayan yönlerinden sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Yazı İşleri Dairesinin başında, Yazı İşleri Dairesi Başkanı bulunmakta olup bu kişi Mahkemenin birinci sırada yer alan idari görevlisidir.²⁷¹ Bu hükme göre, Yazı İşleri Dairesi, Mahkeme Başkanının denetimi altında faaliyet göstermektedir. Yazı İşleri Dairesi Başkanı, Mahkemede görev yapan hakimler tarafından salt çoğunluk ve gizli oy esasına göre seçilmektedir.²⁷² Eğer varlığına ihtiyaç duyulursa, Yazı İşleri Dairesi Başkan Yardımcısı da Daire Başkanının tavsiyesi üzerine aynı usulle seçilebilir. Yazı İşleri Dairesi Başkanının görev süresi 5 yıl olmakla birlikte bu sürenin tamamlanmasının akabinde bir kez daha bu süre için seçilmesi mümkündür.²⁷³ Başkan Yardımcısı da 5 yıl veya hakimlerin belirleyeceği daha kısa bir süre için atanabileceklerdir. Yazı İşleri Dairesi bünyesinde, Başkanın Mağdurlar ve Tanıklar Birimi kuracağı, bu birimin Savcılık Dairesine danışmak suretiyle tanık, mağdur veya tanık ifadeleri sonucunda risk altına girmiş kimseler için koruyucu önlemleri almak, danışma sağlamak, yardım etmekle görevli olacağı da Statü kapsamında düzenlenmektedir.²⁷⁴ Böylece, en önemli delil türlerinden olan tanık delili ve mağdurların özel bir birimle güvence altına alınması hedeflenmiştir.

²⁶⁷ UCMS, md. 42/4.

²⁶⁸ UCMS, md. 42/4.

²⁶⁹ UCMS, md. 42/6.

²⁷⁰ Sadat - Carden, “The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution”, 402.

²⁷¹ UCMS, md. 43/2

²⁷² UCMS,md. 43/4.

²⁷³ UCMS, md. 43/5.

²⁷⁴ UCMS, md. 43/6.

Mahkemenin organlarına dahil olmamakla birlikte doktrinde çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilen bir topluluk vardır ki o da Taraf Devletler Meclisidir.²⁷⁵ Statüye taraf devletlerin her birinin birer temsilcisiinden teşekkül etmekte olan bu Meclis²⁷⁶, önemli görevlerle donatılmıştır. Buna göre Meclisin görevleri arasında, a) Hazırlık Komisyonunun tavsiyelerini incelemek ve uygun bulduğu takdirde kabul etmek, b) Mahkeme yönetimine ilişkin biçimde Başkanlık, Savcı ve Yazı İşleri Dairelerine görüş vermek, c) Kendisi tarafından kurulacak olan Büro'nun faaliyetlerini denetlemek, raporlarını incelemek ve gerekli işlemleri gerçekleştirmek, d) UCM'nin bütçesini incelemek ve bütçesine karar vermek, e) Mahkemenin hakim sayısının 36. maddeye istinaden değiştirilip değiştirilmeyeceğine karar vermek, f) Statünün 87/5 ve 87/7 maddeler kapsamında devletlerin işbirliği yapmaması sorunlarını incelemek, g) Statü ile Usul ve Delil Kuralları kapsamında uygun olan diğer her türlü görevler yer almaktadır.²⁷⁷ Görüldüğü üzere, organ niteliğini haiz olmasa da Taraf Devletler Meclisi hayati ve kritik noktalarda görev alması itibarıyla bu bölümde adı mutlaka zikredilmesi gereken bir topluluktur.

2.3. Mahkemenin Yargı Yetkisi

Bu başlıkta, UCM'nin yargı yetkisi ele alınacaktır. Mahkemenin yargı yetkisi mefhumu ile kast edilen elbette, Mahkemenin tüm boyutlarıyla ilgili yargılamayı yürütmek bakımından yetki sahibi olmasıdır. Mahkemenin yargı yetkisi aşağıda; kişi bakımından, yer bakımından ve zaman bakımından ayrı ayrı incelenecektir.

Belirtilmelidir ki, Mahkemenin yargı yetkisinin bulunması davanın otomatik olarak açılması bakımından yeterli olmayacaktır. Tıpkı ulusal ceza yargılamalarında olduğu gibi UCM nezdindeki yargılamaların da başlaması için birtakım prosedürlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu yargılamaların başlayabilmesi, bu prosedürlerin işletilmesi ve davanın UCM'ye intikal etmesine bağlıdır. Bu prosedürlerin işlemeye başlaması, yani Mahkemenin

²⁷⁵ Sadat - Carden, "The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution", 402; Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 374.

²⁷⁶ UCMS, md. 112/1.

²⁷⁷ UCMS, md. 112/2.

yargı yetkisinin kullanılmaya başlanmasını sağlayan bazı haller vardır. Doktrinde bu duruma, yargı yetkisinin tetiklenmesi (*triggering*) adı verilmektedir.²⁷⁸

Mahkemenin yargı yetkisinin tetikleneceği haller Statünün 13. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre bentler halinde yargı yetkisini tetikleyecek üç hal sayılmış olup bunlar sırasıyla, a) Statüye taraf bir devletin 14. madde kapsamında bir veya birden fazla suçun işlendiği görülen hallerde Savcıya başvurusu, b) BM Güvenlik Konseyinin BM Şartı VII. Bölüm kapsamında hareket ederek bir veya birden fazla suçun işlendiğinin görüldüğü durumlarda Savcıya başvurusu, c) Savcının 15. madde bağlamında re'sen soruşturma başlatması.²⁷⁹

Esasen, bunun haricinde bir hal daha bulunmaktadır. Statünün 12/3. maddesine göre Statüye taraf olmayan bir devlet, kendi ülkesinde veya kendi vatandaşının işlediği suçlarla ilgili olarak Mahkeme Yazı İşleri Dairesine yapacağı bir bildirim ile ilgili olayla sınırlı olarak Mahkemenin yargı yetkisini tanıyabilmektedir. Bu durum da Mahkemenin yargı yetkisinin tetiklenmesini sağlayan başka bir hal olarak mütalaa edilmektedir.²⁸⁰

Görüldüğü üzere yargı yetkisi, ABD başta olmak üzere bazı devletlerin Mahkemenin yargı yetkisinin yalnızca Güvenlik Konseyi aracılığıyla tetiklenmesi gerektiği düşüncesinin aksine farklı şekillerde tetiklenebilmektedir. Zaten ABD ve diğer devletlerin bu düşüncesinin daimi bir uluslararası nitelikte ceza mahkemesinin bünyesiyle bağdaşmadığı açıkça ortadadır. Bu yönde bir yaklaşım, Mahkemeyi olaya özgü çalışabilen sürekli bir *ad hoc* Mahkeme haline getirecektir.²⁸¹ Güvenlik Konseyine de yetki tanınmış olmakla birlikte, Güvenlik Konseyinin yargı yetkisini tetiklemesi yetkisine sınırlama getirilmiş bulunmaktadır. Buna göre, Güvenlik Konseyinin yargı yetkisini tetikleyebilmesi için BM Şartı'nın VII. Bölümünde kendisine tanınan yetkiler dairesinde hareket ediyor olması gerekmektedir.²⁸² Güvenlik Konseyinin VII. Bölümde kendisine tanınan yetkileri kullanabilmesi ise bilindiği üzere uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olması,

²⁷⁸ Bu kavramın kullanılmasına örnek için bkz. William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 151.

²⁷⁹ UCMS, md. 13.

²⁸⁰ Y. Shany, "In Defence of Functional Interpretation of Article 12(3) of the Rome Statute: A Response to Yael Ronen", *Journal of International Criminal Justice* 8/2 (2010), 333.

²⁸¹ Claus Kieß, "The International Criminal Court as a Turning Point in the History of International Criminal Justice", *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, ed. Antonio Cassese (Oxford University Press, 2009), 144.

²⁸² Ali Şahin Kılıç, "Uluslararası Ceza Mahkemesi Ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/3 (2009), 629.

bozulması veya saldırı eyleminin vuku bulmasına bağlıdır.²⁸³ Dolayısıyla iki aşamanın birlikte gerçekleşmesi gerektiği söylenebilir. Öncelikle uluslararası barış ve güvenlik tehdit altında olmalı yahut bozulmalı; akabinde Güvenlik Konseyi anılan bölümdeki yetkilerini kullanarak hareket etmelidir. Mahkemenin yargı yetkisinin Güvenlik Konseyi tarafından tetiklenebilmesinin yegane yolu budur.

Çalışmanın kapsamını aşacağından, yargı yetkisini tetikleyen hallerin detaylı incelemesi yapılmayacaktır. Aşağıda, Mahkemenin yargı yetkisi kişi bakımından, yer bakımından ve zaman bakımından incelenecek; akabinde Mahkemenin yargı yetkisi bakımından önem arz eden bir husus olan Mahkemenin yargı yetkisinin tamamlayıcılığı tarif edilecektir.

2.3.1. Kişi Bakımından

Mahkemenin kişi bakımından (*ratione personae*) yargı yetkisi denilince anlaşılması gereken, Mahkemenin üzerinde yargı yetkisini kullanabileceği kişilerin belirlenmesidir. Mahkeme kurulmadan önce yargı yetkisinin yalnızca gerçek kişileri kapsayıp kapsamayacağı tartışma konusu olmuş, UHK tarafından hazırlanan taslak sonucunda bu tartışma Mahkemenin yalnızca gerçek kişi bireyler üzerinde yargı yetkisini kullanabilmesi yönünde çözümlenmiştir.²⁸⁴ Roma Konferansında da bu husus tartışma konusu edilmiş ancak temsilcilerin ezici çoğunluğu, Mahkemenin yargı yetkisinin yalnızca gerçek kişileri kapsamaması yönünde görüş bildirmiştir. Bu nedenle, Roma Konferanslarında tüzel kişilerin de Mahkeme nezdinde yargılanabilmesi düşüncesi kabul görmemiştir. Aslında, bu tür tüzel kişilerin Mahkemenin yetki alanının çemberine sokulmasının geçmişte acılar yaşatmış olan bu toplulukların Mahkemenin yetki alanına sokulmasıyla cezalandırılabilirliğinin sağlanabileceği yönünde görüşler ileri sürülmektedir.²⁸⁵ Aynı görüşe göre, Mahkemeye bu tüzel kişilerin varlıklarına ulaşma yetkisinin de tanınmasıyla birlikte, mağdurların tazminat taleplerinin de karşılanması mümkün olabilirdi. Bununla birlikte, Roma Konferansında yer alan devlet temsilcilerinin çoğunluğu, tüzel kişilerin Mahkemenin yargı yetkisi bakımından dikkate alınmasının suçu işleyen gerçek kişilere, Mahkemenin yetki alanı içerisindeki

²⁸³ Hakkı Hakan Erkiner, “‘Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukuku’ ile ‘Uluslararası Sorumluluk Hukuku’ Arasındaki İlişki”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/2 (2024), 1360.

²⁸⁴ Alibaba, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”, 188.

²⁸⁵ Daniel D. Ntanda Nsereko, “The International Criminal Court: Jurisdictional and Related Issues”, *Criminal Law Forum* 10/1 (1999), 98.

suçları cezasız kalacak biçimde işleyebilecekleri bir maske sağlayabileceği tehlikesinden hareketle, Mahkemenin yargı yetkisinin gerçek kişilerle sınırlandırılması konusunda karar almışlardır.²⁸⁶

Statünün henüz ilk maddesinde, Mahkemenin *ratione personae* yargı yetkisinin kapsamının ne olduğu sorusu yanıt bulmaktadır. Buna göre, UCM ‘...uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçları işleyen kişiler üzerinde, yargı yetkisine sahiptir...’²⁸⁷ Görüldüğü üzere, madde hükmünde açıkça Mahkemenin yargı yetkisinin yalnızca kişiler üzerinde doğacağı ifade edilmiştir. Keza Mahkemenin bu konudaki gerçek kişilerle ilgili olan sınırlı yetkisi, Statünün 25. maddesinde bir kez daha vurgulanmaktadır. Buna göre; ‘...Mahkeme, bu Statüye uygun olarak, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir.’²⁸⁸

Kişi bakımından yetki meselesine ilişkin olarak büyük önem arz eden durumlardan birisi, Mahkemenin yargı yetkisinin resmi unvan ayrımı yapılmaksızın herkesi eşit biçimde kapsayacağıdır. Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisine dahil gerçek kişiler yönünden kişilerin konumu, rütbesi, makamı fark etmeksizin sıradan bir vatandaştan devlet başkanına kadar uzanabilecek geniş bir yelpaze söz konusudur.²⁸⁹ Buna göre, kişinin devlet veya hükümet başkanı, hükümet veya parlamento üyesi, seçilmiş bir temsilci veya hükümet memuru olmasının Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasına engel bir durum teşkil etmeyeceği Statü kapsamında belirlenmiş bulunmaktadır.²⁹⁰ UCM’nin ceza adaletinin sağlanması konusundaki en büyük avantaj ve olumlu özelliklerinden birisi bu hükmün altında yatmaktadır. Zira devletlerin, devletlerin egemen eşitliği ilkesine ve devlet yetkililerinin dokunulmazlığı ilkesine saygı göstermek yükümlülükleri bulunduğundan, ulusal mahkemelerde uluslararası nitelikte suçları işleyen kimselerin yargılanması çetrefilli bir durum arz etmekteyken, UCM’nin bu konuda tam bir serbestiye sahip olması, bu suçların cezasız kalmaması bakımından Mahkemeyi cazip bir yer haline getirmektedir.²⁹¹

²⁸⁶ Nsereko, “The International Criminal Court”, 98.

²⁸⁷ UCMS, md. 1. Madde metninde yer alan çok ciddi suçlar ifadesi kanımca bir vurgudan ibarettir. Zira aşağıda da görüleceği üzere Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar sınırlı sayıda (*numerus clausus*) sayılmıştır. Dolayısıyla bunun dışında bir belirlemeye ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu itibarla, ilgili ibare yalnızca bir vurgudan ibaret olarak değerlendirilmelidir.

²⁸⁸ UCMS, md. 25/1.

²⁸⁹ Hacı Sarıgözel, “Uluslararası Ceza Mahkemesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 3 (2013), 241.

²⁹⁰ UCMS, md. 27.

²⁹¹ Mary Griffin, “Ending the Impunity of Perpetrators of Human Rights Atrocities: A Major Challenge for International Law in the 21st Century”, *International Review of the Red Cross* 82/838 (2000), 386.

Askeri komutan veya askeri komutan gibi etkin bir faaliyette bulunan kişilerin, fiili yönetimi ve denetimi altında bulunan silahlı kuvvetlerin üzerinde yeterli kontrolü sağlayamaması sonucunda bu kuvvetlerin yukarıda anılan suçları işlemesi durumunda, komutan veya şahsın silahlı kuvvetlerin bu tür suçları işlemekte veya işlemek üzere oldukları konusunda hal ve şartlara göre bilgisi olması gerektiği veya bilgisi olduğu (i) ve askeri komutan veya şahsın suçun işlenmesini önlemek veya durdurmak için gerekli ve makul önlemleri almaması veya soruşturma ve yargılama için olayı ilgili makamlarına iletmemesi (ii) hallerinde de cezai sorumluluğunun bulunduğu Statü kapsamında hüküm altına alınmıştır.²⁹² Doktrinde, Statü kapsamında anılan bu sorumluluk objektif sorumluluk başlığı altında tasnif edilmektedir.²⁹³

Üst makamın emrine uygun biçimde hareket eden kimsenin ilgili emirlere uyarak suç işlemesinin, kanuni bir zorunluluk kapsamında icra edilen bir emrin bulunması, emrin hukuka aykırı olduğunun bilinmemesi, emrin açıkça hukuka aykırı olmaması halleri haricinde kişiyi sorumluluktan kurtarmayacağı Statü kapsamında hükme bağlanmıştır.²⁹⁴ Mahkeme, suçu işleyenlerin yanı sıra suça iştirak eden, işlenmesine yardımcı olan, suçun işlenmesini emreden (azmettiren), suçun işlenmesine özendiren yahut suça teşebbüs edilmesine iştirak eden kimseler bakımından da yargı yetkisini haizdir.²⁹⁵

Yetkiye dair anılan bu hususların istisnasını suçu işleyen kimselerin suçun işlenmesi anında 18 yaşını doldurmamaları oluşturmaktadır.²⁹⁶ Belirtilmelidir ki, bu husus yalnızca Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasına engel olup ilgili kimselerin yargılandıkları ülkenin yasalarına göre cezai ehliyetlerinin mevcudiyeti halinde ulusal mahkemelerde yargılanması mümkündür. Statünün, cezai ehliyet bakımından kendisinin bir yaş sınırlaması getirmesi, cezai ehliyetin suçu işleyen kimseler bakımından hangi devlet yasalarına göre belirlenmesi gibi olası sorunların da doğumunu engellemiştir.²⁹⁷

2.3.2. Yer Bakımından

UCM'nin yer bakımından (*raitone loci*) yargı yetkisi ile kastedilen, Mahkemenin hangi yerde ve topraklarda işlenen suçlar bakımından yargı yetkisine sahip olacağının

²⁹² UCMS, md. 28.

²⁹³ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 70.

²⁹⁴ UCMS, md. 33.

²⁹⁵ UCMS, md. 25/2-3.

²⁹⁶ UCMS, md. 26.

²⁹⁷ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 169.

belirlenmeidir. Bu doğrultuda, Statüde belirlemeler yapılmış bulunmaktadır. Statünün 12. maddesi konuya ilişkin kurallar ihdas etmektedir. Buna göre, yargılamaya konu olayın toprakları üzerinde veya kendisinde kayıtlı bulunan bir gemi yahut uçakta meydana geldiği devlet bakımından Mahkeme yargı yetkisini haizdir.²⁹⁸ Buradan da anlaşılaacağı üzere, Mahkemenin *ratione loci* yargı yetkisi kural olarak Statüye üye devletin ülkesi ile bu devlete bağılı olan uçak veya gemilerde işlenen filler bakımındandır. Buradan çıkarılacak en önemli sonuç, bir devletin ülkesinde işlenen suçlar bakımından Mahkemenin yetkili olması, kural olarak o devletin Statüye taraf olmasına bağılıdır. Mahkemenin yargı yetkisinin kural olarak sadece Statüye üye bir devletin ülkesinde cereyan eden olaylar veya Statüye üye bir devletin vatandaşı bakımından doğması doktrinde UCM'nin yargı yetkisinin aslında evrensel olmadığı, ülkesel veya kişisel nitelikte olduğunun göstergesi olarak yorumlanmaktadır.²⁹⁹

Bu hususun istisnasına da Statü kapsamında yer verilmiş bulunmaktadır. Statüye taraf olmayan bir devlet, Mahkeme Yazı İşleri Dairesine bildirimde bulunarak muayyen bir suç ve ilişkin olduğu olay bakımından Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiğini belirterek Statüye taraf olmadan Mahkemeyi ilgili olay bakımından yetkili kılabilir.³⁰⁰ Yani, normal şartlarda Statüye üye olmadığı için toprakları üzerinde meydana gelen olaylar bakımından UCM'nin *ratione loci* yetkisinin bulunmadığı bir devlet, ilgili olay ile sınırlı olacak biçimde UCM'yi yetkilendirebilir. Bu durum Mahkemenin *ratione loci* yetki kuralının bir istisnasını teşkil etmektedir. Bu husus elbette, Statüye taraf olma konusunda tereddüt yaşayan ancak ülkesinde evrensel nitelikte suçlar işlenmiş olan devletler bakımından teşvik edici bir nitelik taşımakta, Statüye üye olmayan devletlerin ülkesinde işlenen suçları da cezasız bırakmamayı hedeflemektedir.

Bu hususun bir diğer istisnasını ise Güvenlik Konseyi tarafından yargı yetkisinin tetiklenmesi oluşturmaktadır. Yukarıda da açıklandığı üzere, Güvenlik Konseyi BM Şartının VII. Bölümüne uygun biçimde hareket ettiği, bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü durumlarda olayı Mahkeme savcısına havale etme yetkisine sahiptir.³⁰¹ Bu durumda, ilgili olayın meydana geldiği devletin veya suçu işleyen kimsenin vatandaşı olduğu devletin Statüye taraf olup olmadığına; Statüye taraf olmamakla birlikte olayın

²⁹⁸ UCMS, md. 12/2-a

²⁹⁹ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 288.

³⁰⁰ UCMS, md. 12/3.

³⁰¹ UCMS, md. 13/1-b

gerçekleştiği devletin 12/3. madde kapsamında yargı yetkisini kabul edip etmediğine bakılmaksızın UCM olay bakımından yargı yetkisini haiz hale gelmektedir.³⁰² Bu husus, *ratione loci* yetki kurallarının büyük bir istisnasını oluşturmaktadır. Zira bu doğrultuda bir prosedürün işletilmesi durumunda³⁰³, genel kuralın aksine ilgili devletin iradesi önem arz etmemekte, Mahkeme doğrudan yetkili hale gelmektedir.

2.3.3. Zaman Bakımından

Mahkemenin zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi ile kastedilen, Mahkemenin hangi zamanda ve zaman aralığında, hangi tarihten sonra meydana gelen olaylar bakımından yargı yetkisini kullanabileceğinin belirlenmesidir.

Statünün 11. maddesinde, Mahkemenin *ratione temporis* yargı yetkisinin belirlendiği görülmektedir. Buna göre; Mahkeme, Statünün yürürlüğe girmesinden itibaren işlenen suçlar bakımından yargı yetkisine sahip olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Statünün yürürlüğe girdiği tarih 1 Temmuz 2002 olduğundan, Mahkemenin yargı yetkisi de 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren cereyan eden olaylar bakımından cari olacaktır. Görüldüğü üzere, evrensel bir kural olan geriye yürümezlik ilkesi, Mahkeme bakımından da tecelli etmiştir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde de bahsedildiği üzere, bir andlaşma metninden farklı bir anlam çıkarılamadığı veya andlaşmada farklı bir şekilde öngörülmedikçe andlaşma hükümleri, bir tarafı ancak andlaşmanın kendisi bakımından yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla bağlayacaktır.³⁰⁴ Dolayısıyla 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenen suçlara ilişkin olarak Mahkemenin yargı yetkisinin doğması mümkün değildir.³⁰⁵

Esasen, uluslararası ceza hukuku bağlamında işlendiği zamanda konusunun suç oluşturması şartıyla ilgili fiillerin işlendiği tarihten daha ilerideki bir tarihte kurulan uluslararası nitelikte bir ceza mahkemesi tarafından yargılamaya konu edilebilmesi ve cezalandırılması mümkündür.³⁰⁶ Hatta, yukarıda tarif edilen RUCM ve EYUCM işlenen

³⁰² Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 73-74.

³⁰³ Bu prosedürün işletilmesi için hangi şartların gerçekleşmesi gerektiği hakkında bkz. 2.3.

³⁰⁴ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS), md. 28. Sözleşmenin tam metnine ulaşmak için bkz. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (Erişim 5 Temmuz 2025).

³⁰⁵ Süleyman Emre Zorlu, "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24/2 (2016), 143.

³⁰⁶ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 382.

suçlardan sonra kurulmuş, Statüleri sonradan yürürlüğe girmiş mahkemelerdir. Bu mahkemelerde, Mahkemelerin yargı yetkisinin geçmişe yürütüldüğü görülmektedir.

UCM'nin kuruluşunda ise bu anlayışın terk edildiği ve geçmişe yürümezlik ilkesinin tam anlamıyla uygulandığı görülmektedir. Bu durumun açıklaması olarak ise Roma Konferansında, Statünün evrenselliğinin sağlanabilmesi için yüksek bir kabul oyuyla kabul edilmesi gerekliliği inancının hakim olması nedeniyle bu konuda bir çekince yaratmamak adına bu yola gidildiği ifade edilmektedir.³⁰⁷

Statüye sonradan taraf olan devletler bakımından da bu konuda bir düzenleme yapılmış bulunmaktadır. Buna göre bir devlet Statüye, Statü yürürlüğe girdikten sonra üye olacak olursa Mahkemenin *ratione temporis* yargı yetkisi o devlet bakımından sadece Statüye taraf olunan tarihten sonra cereyan eden olayları kapsayıcı bir etkiye sahip olacaktır.³⁰⁸ Bu hususun bir istisnası bulunmaktadır. Yukarıda, Statüye taraf olmayan bir devletin Statünün 12/3. maddesi bağlamında yalnızca ilgili olaya ilişkin olarak Yazı İşleri Dairesine bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı yetkisini tanıyabileceği ifade edilmiştir. Statüye sonradan taraf olan bir devlet de Statüye taraf olmadığı tarihlerde vuku bulan konusu suç teşkil eden fiillere ilişkin olarak Statünün 12/3. maddesine uygun bir bildirimde bulunarak Mahkemeyi yetkili kılacaktır.³⁰⁹ Bu hükmün, Mahkemenin yargı yetkisinin olabildiğince geniş tutulması yaklaşımı ile devletlerin Statü kapsamındaki olası çekincelerinin arasını bulmak amacıyla getirildiği anlaşılmaktadır.

Doktrinde gündeme gelen bir sorun, Statünün yürürlüğe girdiği esnada henüz kurulmamış olan devletlere ilişkindir. Buna göre, bu devletlerin henüz oluşmadığı bir dönemde kendi ülkesi üzerinde gerçekleşen veya vatandaşları tarafından gerçekleştirilen olaylara ilişkin olarak Statünün 12/3. maddesi bağlamında Mahkemeyi yetkili kılmalarının mümkün olup olmadığı tartışma konusudur. Buna göre, Mahkemenin yalnızca Statünün yürürlüğe girmesinden itibaren meydana gelen olaylar bakımından yargı yetkisine sahip olduğu, Statü kapsamında da yargı yetkisini tetikleyecek suçların belirlendiği, bu nedenle bir devletin sonradan kurulması durumunda dahi kurulmasından önceki olaylara ilişkin Mahkemenin yargı yetkisini tanıması durumunda kanunilik ilkesinin ihlal edilmeyeceği,

³⁰⁷ Morten Bergsmo, "The Jurisdictional Regime of the International Criminal Court (Part II, Articles 11-19)", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 6/4 (1998), 30.

³⁰⁸ UCMS, md. 11/2.

³⁰⁹ UCMS, md. 11/2.

yeni kurulan devletlere bu yetkinin tanınmasının da Mahkemenin geniş yargı yetkisi politikasına hizmet edeceği gerekçeleriyle bu hususun mümkün olduğu ileri sürülmektedir.³¹⁰ Fikrimce, bu yaklaşım uluslararası ceza hukuku mantığıyla bağdaşır niteliktedir. Statü kapsamında anılan suçlar zaten tüm insanlığı derinden sarsan nitelikte, ağır suçlardır ve bu suçların tüm unsurlarına ilişkin olarak detaylı açıklamalar Statü kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla bu fiillerin suç oluşturacağı konusunda kanunilik şartının sağlandığı noktada duraksama bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu devletlere bu yetkinin tanınması fikrimce kanunilik ilkesini zedelemeyecektir. Zira fail, fiili gerçekleştirirken ilgili fiilin uluslararası nitelikte bir suç olduğu bilincine sahiptir. Ayrıca, esasen bu durumun Statüye üye olmayıp sonradan geçmişe yönelik olarak yargı yetkisini tanıyan devletlerin durumuyla pratik olarak farkı bulunmamaktadır. Her iki durumda da fiilin işlendiği tarihte Statüye üye olmayan bir devletin, sonradan geçmişte yaşanan olaylara ilişkin olarak Mahkemeyi yetkili hale getirmesi söz konusudur. Böyle bir yaklaşımın uluslararası ceza hukukunun evrenselliğinin ve kapsayıcılığının sağlanması anlayışıyla da uyumlu olduğu söylenmelidir.

Statüde, ayrıca Statünün kişi bakımından geriye yürümezliği de düzenlenmektedir. Buna göre; hiç kimse, Statünün yürürlüğe girdiği tarihten önce bir tarihte gerçekleştirmiş olduğu bir fiil nedeniyle cezai sorumluluğa tabi olmayacaktır.³¹¹ Ayrıca, Mahkemenin hüküm kurmasından önce Statüde meydana gelecek bir değişiklik, soruşturma veya yargılama altında bulunan yahut mahkum edilen kişi bakımından lehe olan düzenlemenin uygulanması biçiminden yansıyacaktır.³¹² Bu hükümle, ‘lehe olan kanun uygulanır’ ilkesi de Statü kapsamında korunma altına alınmaktadır.

Ayrıca Statünün 22. maddesinde *ratione temporis* yargı yetkisi ile ilgili olarak başka bir hüküm daha sevk edilmiş bulunmaktadır. Buna göre, bir kişinin fiili işlediği esnada ilgili fiilin Mahkemenin yargı yetkisine dahil suçlardan birinin tipikliğini gerçekleştirmemesi durumunda, ilgili kişi Statü kapsamında cezai sorumluluğa tabi tutulamayacaktır.³¹³ Bu hükümle, kanunsuz suç olmaz (*nullum crimen sie lege*) ilkesi de korunma altına alınmaktadır.³¹⁴ Görüldüğü üzere, zaman bakımından yargı yetkisi başlığı altında

³¹⁰ Alexander Wills, “Old Crimes, New States and the Temporal Jurisdiction of the International Criminal Court”, *Journal of International Criminal Justice* 12/3 (2014), 421.

³¹¹ UCMS, md. 24/1.

³¹² UCMS, md. 24/2.

³¹³ UCMS, md. 22/1.

³¹⁴ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 383.

düzenlenmese de ilgili hüküm Mahkemenin yargı yetkisini sınırlayıcı bir etki taşımakta, bu nedenle zaman bakımından yargı yetkisine ilişkin önemli bir özellik arz etmektedir.³¹⁵

2.3.4. Mahkemenin Yargı Yetkisinin Tamamlayıcılığı

Statü'nün 17. maddesinde, Mahkemenin önündeki davaya ilişkin uygulayacağı kabul edilebilirlik kriterleri sayılmaktadır. Bu kriterlerden birisi ilgili davanın ulusal mahkemelerde yargılama veya soruşturma konusu edilmiş olmaması olup bu hususa Mahkemenin tamamlayıcı yargı yetkisi adı verilmektedir.³¹⁶

Esasen Mahkemenin tamamlayıcı bir rolünün olduğu, Mahkemenin temel esaslarından birini teşkil etmektedir. Bu husus, henüz Mahkemenin tanımlandığı 1. maddede bu durumun zikredilmesinden de anlaşılmaktadır. Gerçekten de Statü'nün ilk maddesinde ‘‘Mahkeme, ... devletlerin ulusal yargı yetkisini tamamlayıcıdır.’’³¹⁷ demek suretiyle Mahkemenin tipik özelliklerinden birinin tamamlayıcı bir yargı yetkisine sahip olması olduğu vurgulanmıştır.

Statüde tamamlayıcılık prensibinin muhtevası 17. maddede açıklanmış bulunmaktadır. Buna göre; eğer yargı yetkisi bulunan bir devlet, UCM önündeki dava konusu olayla ilgili soruşturma yahut kovuşturma yürütmekteyse, o devletin soruşturma veya kovuşturma yapma konusunda isteksiz davranması yahut gerçekten imkanı olmaması istisnaları hariç olmak üzere, dava bakımından UCM kabul edilemezlik kararı verecektir.³¹⁸ Hükmün mefhumu muhalifinden de anlaşılabileceği üzere, eğer ilgili devlet soruşturma veya kovuşturmayı yürütme konusunda isteksiz davranıyorsa yahut bunu gerçekleştirmek bakımından yetenek eksikliği mevcutsa, ilgili dava söz konusu devlette soruşturma veya kovuşturma konusu olsa dahi UCM davayı kabul edilebilir bulacaktır.

Statüde bu yönde bir hüküm sevk edilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi, devletler egemenlik yetkisinin en belirgin alametlerinden birisi olan ceza yargısı tekelinden vazgeçmeye gönüllü olmamaktadırlar.³¹⁹ Statü'nün olabildiğince fazla devlet tarafından kabulünün sağlanabilmesi için Mahkemenin yargı yetkisinin

³¹⁵ Ghareh Baghi - T.R. Mruthi, ‘‘Nullum Crimen sine Lege in the International Criminal Court’’, *Juridica* 3 (2010), 68.

³¹⁶ Mehmet Zülfü Öner, ‘‘The Principle of ‘Complementarity’ in International Criminal Law’’, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/1 (2021), 294.

³¹⁷ UCMS, md. 1.

³¹⁸ UCMS, md. 17/1-a.

³¹⁹ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 63.

tamamlayıcı bir nitelik taşıması mantıklı bir yaklaşımdır. Buradan hareketle, söylenebilir ki UCM esasen bir son çare mahkemesidir.³²⁰

Statünün metninde tamamlayıcılık yetkisinin istisnalarından birisi olan devletin yargılamayı yürütmeye ehil olmaması durumu, devletin yargılama konusundaki yeteneksizliği, ‘gerçekten muktedir olmama’ mefhumuyla açıklanmaktadır. Devletin yargılama yürütmeye muktedir olmaması durumu, metin kapsamında anlaşılabilir bir kavramdır. Devletin yargı mekanizmasının siyasi, ekonomik veya başka nedenlerle o an yargılamayı yürütmek bakımından yeterli ve elverişli koşullar içerisinde bulunmaması, devletin muktedir olmaması durumunu ifade etmektedir. Burada üzerinde durulması gereken kavram ‘gerçekten’ muktedir olmama durumudur. Burada gerçekten kelimesi acaba bilinçli olarak mı kullanılmıştır yoksa bir vurgudan mı ibarettir? Katıldığım görüşe göre, gerçekten kelimesi büyük bir isabetle, bilinçli bir tercih olarak seçilmiştir. İlgili hükümde ‘etkili bir yargılama’ gibi sık kullanılan diğer terimler yerine gerçekten kelimesi tercih edilmiştir. Zira etkili gibi daha hafif bir yoğunluk taşıyan bir kelimenin tercih edilmesi durumunda, ulusal mahkemelerin UCM’den daha yavaş hareket etmesi yahut yargı pratiği bakımından UCM’nin daha başarılı bir yargılama yapabilmesi durumunda da etkili bir yargılamanın yokluğu nedeniyle UCM tarafından o davanın kabul edilebilirliğine karar verilebileceği sonucu ortaya çıkabilirdi.³²¹ Bu durumda ise tamamlayıcılık ilkesi, geniş yorumlanmaya ve tahrif edilmeye müsait bir hale bürünürdü. Bu nedenle, Statüde bu durumun ‘gerçekten’ gibi güçlü bir ifadeyle vurgulanması, olası sakıncaları engellemiştir.

Gerçekten muktedir olmama durumunun varlığının tespiti açısından ise Statü yol göstermektedir. Buna göre; “ *Belli bir davada, yetersizliğin tespiti amacıyla Mahkeme, ulusal yargı sisteminin bir kısmının veya tamamının çökmesi veya işlemez halde olmasına bağlı olarak Devletin sanığı veya gerekli kanıt ve ifadeleri elde etmesinin veya başka bir şekilde yasal işlemleri yürütmesinin mümkün olup olmadığını inceler.* ”³²²

Mahkeme, bu doğrultuda ilgili devletin yargılamayı yürütme konusundaki yeteneğini teste tabi tutacaktır. Yetkili devletin ilgili soruşturmayı veya kovuşturmayı

³²⁰ Ruth B Philips, “The International Criminal Court Statute: Jurisdiction and Admissibility”, *Criminal Law Forum* 10 (1999), 64.

³²¹ Holmes John T., “Complementarity: National Courts versus the ICC”, *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, ed. Antonio Cassese vd. (Online Baskı: Oxford Law Pro, 2002), 674.

³²² UCMS, md. 17/3.

yürütebilmek bakımından yetenek sahibi olması durumunda tamamlayıcı niteliği dolayısıyla Mahkemenin yargı yetkisi doğmayacaktır.³²³ Tersî durumda ise Mahkeme, davayı kabul edilebilir bulabilecektir.

Tamamlayıcılık ilkesinin bir diğer istisnası ise yargılama yürütmeye yetkili olan devletin soruşturma veya kovuşturmayı yürütme konusunda isteksiz olmasıdır. İlgili devletin isteksizliğinin test edilmesi bakımından da Statüde birtakım kıstaslar getirilmiş bulunmaktadır. Statüde isteksizliğe örnek teşkil eden bazı haller sayılmış ve Mahkemenin sayılan bu hallerden birinin veya birkaçının mevcut olup olmadığını denetleyeceği ifade edilmiştir.³²⁴ Buna göre; a) failin Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlara ilişkin sorumluluğunun gizlenmesi amacıyla ulusal bir kararın alınması, bu yönde işlemlerin gerçekleştirilmesi veya gerçekleştiriliyor olması, b) failin hakkında yargısal sürecin yürütülmesi niyetine aykırı bir şekilde, yasal prosedürlerde makul olmayan gecikmelerin yaşanması, c) Yasal prosedürlerin bağımsız ve tarafsız bir şekilde işletilmemiş veya işletilmiyor olması, bu prosedürlerin fail hakkındaki yargısal sürecin yürütülmesi niyetiyle uyuşmayan şekilde yürütülmesi hallerinde ilgili devletin isteksizliği tespit edilebilecektir.³²⁵ Bu durumda, ilgili olay yetkili bir devlette soruşturma veya kovuşturma konusu olsa dahi UCM tarafından kabul edilebilirlik kararı verilerek Mahkeme ilgili olay hakkında soruşturma ve kovuşturma yürütebilecektir.

Yukarıda anılan hem isteksizlik hem de yetersizlik iddialarının gündeme gelmesi durumunda, ispat yükü kime ait olacaktır? İlgili devlet istekli ve yeterli olduğunu mu ispatlamalıdır yoksa Savcı tarafından ilgili devletin isteksiz veya yetersiz olduğu mu ispatlanmalıdır? Bununla ilgili Statüde açık bir hüküm yer almamakla birlikte, durumun özelliğinden de anlaşılacağı üzere, buradaki ispat yükü Mahkeme Savcısına ait olmalıdır.³²⁶ Yani ortada, isteksizlik veya yetersizlik tartışması bulunduğu kural olarak ispat yükü, ilgili devletin isteksizliği veya yetersizliğini ispatlaması gerekliliği doğrultusunda Mahkeme Savcısına aittir. İsteksizlik ve yetersizlik mefhumları soyut ve her ne kadar Statüde belirli kıstaslar getirilmeye çalışılmışsa da belirsizlik arz ettiklerinden ispatı güç durumlardır. Bu nedenledir ki, doktrinde Savcının bu bağlamda hazırladığı bir kabul

³²³ Müberra Öztürk, “Uluslararası Suç Faillerinin Yargılamaında ‘Öncelik’ Sorunu: Tamamlayıcılık İlkesinin Aşılması”, *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2023), 66.

³²⁴ UCMS, md. 17/2.

³²⁵ UCMS, md. 17/2-a-c.

³²⁶ Mohamed El Zeidy, *The Principle of Complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), 163.

edilebilirlik argümanının hazırlanmasında, ilgili failin suçluluğunun kanıtlanmasından daha fazla kaynak ve efor harcanması gerekeceği ifade edilmektedir.³²⁷

2.4. Mahkemenin Konu Bakımından Yargı Yetkisine Giren Suçlar

Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlarla kastedilen, Mahkemenin hangi suça konu olan fiillerin gerçekleştirilmesi ve suçların işlenmesine istinaden hangi suçlar üzerinde yargı yetkisine sahip olacağının belirlenmesidir. Statünün 5. maddesinde, Mahkemenin hangi suçlar ile ilgili olarak yargılama yapabileceği belirlenmektedir. Buna göre, yargı yetkisi uluslararası topluluğun bütününe ilgilendirmekte olan çok ciddi nitelikteki suçlar ile sınırlandırılan Mahkemenin soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu suçları bakımından yargı yetkisine sahip olduğu belirlenmiştir.³²⁸

2.4.1. Soykırım Suçu

Soykırım suçu, esasen tarih boyunca devletlerin içerisinde bugünkü anlamda soykırım suçunu teşkil edebilecek fiillerin çokça defa gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, uluslararası ceza hukukunda yerini alması itibarıyla yeni bir suç tipi olup bu suçun kodifiye edilmesi, II. Dünya Savaşı esnasında meydana gelen ağır katliamlar sonucu gerçekleşmiştir.³²⁹ Soykırım suçu böylece uluslararası ceza hukukunda ağırlığını arttırmış ve hatta tüm suçların anası olarak tanımlanır hale gelmiştir.³³⁰

Soykırım (genocide) kelimesi, ilk olarak Raphael Lemkin isimli bir Polonyalı hukukçu tarafından zikredilmiştir.³³¹ Yazar, bu terimi Yunanca'da ırk anlamına gelen *genos* ve Latince'de öldürmek anlamına gelen *cide* kelimelerini birleştirerek ortaya atmıştır.³³² Yazara göre, soykırım bir ulusun üyelerinin toplu katliamla katledilmesi hariç bir ulusun derhal yok edilmesi anlamına gelmemekte; bundan ziyade ulusal toplulukların yaşamlarının temel dayanak noktalarını yok etmek ve bu gurupları tamamen ortadan kaldırma amacını güden birden farklı eylemleri ihtiva eden koordine biçimde hareket eden

³²⁷ Bergsmo, “The Jurisdictional Regime of the International Criminal Court (Part II, Articles 11-19), 43”; El Zeidy, *The Principle of Complementarity in International Criminal Law*, 163.

³²⁸ UCMS, md. 5/1.

³²⁹ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 235.

³³⁰ Bu yönde bir tanımlama için bkz. Frederik Harhoff, “Genocide: The Mother of All Crimes”, *Conflict to Cooperation - Strategic Approaches to Instrumentalizing Global Peace*, ed. James Patrick Welch (IntechOpen, 2024).

³³¹ Nina H.B. Jørgensen, “The Definition of Genocide: Joining the Dots in the Light of Recent Practice”, *International Criminal Law Review* 1 (2001), 285.

³³² Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, 1944, 79.

bir planı ifade etmektedir.³³³ Keza yazara göre, soykırımın bir önemli diğer özelliği ise soykırımın yöneldiği mağdurun bir topluluk olmasıdır. Buradan hareketle, soykırım fiili bütün bir ulusal topluluğa karşı olarak gerçekleştirilmekte, bireylere yönelen bu fiiller bir uluslar topluluğun parçası oldukları nedeniyle yönelmektedir.³³⁴

Bu terim, kısa sürede yaygınlık kazanmış ve 11.12.1946 tarihli BM Genel Kurulunun 96 (I) sayılı kararıyla da soykırım suçunun uluslararası bir suç olduğu ve bu suçu işleyen kimselerin hiçbir yargısal bağışıklıktan ve dokunulmazlıktan yararlanmaksızın yargılanacağı belirlenmiştir.³³⁵

Soykırım suçuna ilişkin ilk düzenleme, 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde yer almaktadır.³³⁶ Bu Sözleşmede soykırım suçuna ilişkin olarak yer alan düzenlemeler hem RUCM hem EYUCM hem de UCM statülerinde herhangi bir değişikliğe uğramaksızın tekrarlanmaktadır.³³⁷ Bu nedenle, 1948 Sözleşmesinin soykırım suçuna ilişkin temel önemi haiz bir düzenleme olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Yeryüzünde gündeme gelen soykırım iddiaları, bu Sözleşme ekseninde tartışılmaktadır. Örneğin, Bosna Hersek'in UAD nezdinde açtığı Bosna Soykırımı davasındaki temel iddia, Sırbistan'ın 1948 Soykırım Sözleşmesini ihlal etmesine dayanmaktadır.³³⁸

Soykırım suçunu oluşturacak olan fiiller, 1948 Soykırım Sözleşmesinin 2. maddesinde sayılmaktadır. Bunlar sırasıyla ‘a) *Gruba mensup olanların öldürülmesi*, b) *Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi*, c) *Grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek*, d) *Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak*, e) *Gruba mensup çocukları zor yoluyla bir başka gruba nakletmek*” fiillerinden

³³³ Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, 79.

³³⁴ Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, 79.

³³⁵ İlgili Genel Kurul kararının tam metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/209873?v=pdf> (Erişim 27 Temmuz 2025)

³³⁶ Sözleşmenin tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.I_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (Erişim 27 Temmuz 2025)

³³⁷ Bkz. EYUCMS, md. 4; RUCMS, md. 2; UCMS, md. 6.

³³⁸ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 204.

oluşmaktadır.³³⁹ Dolayısıyla soykırım suçunun vuku bulabilmesi, maddede anılan fiillerden bir veya birkaçının gerçekleştirilmesine bağlıdır.³⁴⁰

Soykırım suçu, Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) düzenleme alanı bulan bir suç tipidir. Çalışmanın konusu uluslararası ceza hukuku ile ilgili olduğundan, ilgili suç tipinin unsurları 1948 Soykırım Sözleşmesi bağlamında incelenecektir.

Soykırım suçunun unsurları doktrinde; korunan bir grubun üyesi olmak, manevi unsur ve maddi unsur olarak belirlenmektedir.³⁴¹ Bu çalışmada, korunan grubun üyesi olmak unsuru Sözleşme metnine sadık kalınarak 'fiilin ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba yönelik olması' olarak ele alınacaktır. Bunun haricinde diğer unsurlar soykırımı yönelik özel kastın (*dolus specialis*) varlığı ve Sözleşmede sayılan fiillerden birinin gerçekleştirilmesi olarak ele alınacaktır.

Sözleşme kapsamında suçun oluşumuna yönelik olarak aranan şartlardan birisi, soykırımı konu olan fiillerin ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba yönelik olarak gerçekleştirilmesidir. Sözleşme kapsamında görüldüğü üzere ilk olarak mağdura yönelik olarak özel bir belirleme yapılmaktadır. Bu kapsamda alelade bir topluluğa karşı işlenen fiiller soykırım suçuna sebebiyet vermeyecek, suçun oluşumu açısından bu fiillerin anılan yönlerden bir topluluk oluşturan bir gruba karşı işlenmesi suçun olmazsa olmaz (*sine qua non*) şartıdır. Burada belirlenmesi gereken önemli bir nokta, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel terimlerinden ne anlaşılması gerektiğidir. Sözleşme kapsamında bu terimlere yönelik tanımlama yer almamaktadır. Mademki suçun oluşumu için fiillerin bu terimlerden biri bakımından topluluk oluşturan bir gruba yönelik olarak işlenmesi gerekmektedir; o halde bu terimlerin nasıl değerlendirileceğinin tespit edilmesi de zorunluluk arz etmektedir. Bu konuda RUCM'nin Bagilishema Davasında verdiği kararda yaptığı tespitler dikkat çekicidir.³⁴² Daire, bu terimlerin genel veya uluslararası kabul gören bir anlamının bulunmadığını, bu terimlerin her birinin belirli bir siyasi, sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁴³ Unutulmamalıdır ki her durumda bir grubun varlığını tespit etmek kolay olmayabilir. Bir grup, kesin sınırlara sahip

³³⁹ 1948 Soykırım Sözleşmesi, md. 2.

³⁴⁰ Tolgahan Alpyavuz, "Soykırım Suçu", *Journal of Naval Science and Engineering* 5/1 (2009), 54.

³⁴¹ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 241.

³⁴² Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM), Prosecutor v. Ignace Bagilishema (07.06.2001). Kararın tam metni için bkz. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ictr/2001/en/91988> (Erişim 31 Temmuz 2025)

³⁴³ RUCM, Prosecutor v. Ignace Bagilishema, (07.06.2001), paragraf no. 65.

olmayabilir yahut mağdurun özel bir grubun üyesi olup olmadığını tespit etmek kolay olmayabilir. Bu durumda, Dairenin dosyadaki deliller ışığında mağdurun anılan gruplardan birisi olduğu yönünde bir algılamada bulunmuşsa, mağdurun soykırım suçunun hedef kitlesi bakımından anılan gruplardan ilgili olan gruba üye olduğuna kanaat getirebileceğini ifade etmektedir.³⁴⁴ Dairenin tespitleri önem arz etmektedir. Her bir grubun varlığı olay özelinde yapılacak olan değerlendirmeler ışığında tespit edilecektir. Zira anılan terimlerin tamamı soyut nitelik taşıdığından objektif sınırlar çizilmesi güçtür.

Bir diğer unsur ise soykırım suçuna yönelik olarak gerçekleştirilen özel kasttır (*dolus specialis*). Özel kast, soykırım suçuna ilişkin önemli bir unsurdur. Maddede belirtildiği üzere, soykırımı konu fiillerin ulusal, dini, etnik, ırki yahut dini bir grubun yok edilmesi gayesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İşte soykırım suçunun vuku bulması için bu fiillerin anılan türden bir grubun yok edilmesi amacı doğrultusunda işlenmesi de olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir şarttır.³⁴⁵ Soykırım suçuna ilişkin madde kapsamında anılan fiillerin birçoğu bakıldığında insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları içerisinde de anılmaktadır. Özel kast unsuru, soykırım suçunun bu iki suç tipinden ayrılması konusunda en önemli yardımcı elementtir.³⁴⁶ Eğer bu fiiller bir grubun yok edilmesi kastıyla gerçekleştiriliyorsa soykırım suçundan aksi takdirde diğer suç tiplerinden bahsedilecektir. Özel kastın varlığının da objektif olarak tarif edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, her olayda davadaki delil durumundan ve olayların oluş biçiminden özel kast unsurunun var olup olmadığı konusunda kanaate varılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, özel kast unsurunun katı bir kavramı ifade ettiği ve bu konuda bilgiye dayalı bir yaklaşımın esas alınması gerektiğine yönelik olarak görüşler de ileri sürülmektedir.³⁴⁷

Soykırım suçuna yönelik olarak aranan son unsur ise Soykırım Sözleşmesi ve UCMS’de suça ilişkin düzenlemede anılan fiillerden birinin gerçekleştirilmesidir. Düzenleme kapsamında anılan fiiller şu şekildedir: a) Grup üyesi kimselerin öldürülmesi, b) grup üyesi kimselere ciddi biçimde fiziksel veya zihinsel zarar verilmesi, c) Grubun tamamen veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldırmak amacıyla yaşam şartlarının

³⁴⁴ RUCM, Prosecutor v. Ignace Bagilishema, (07.06.2001), paragraf no. 65.

³⁴⁵ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 245.

³⁴⁶ Yusuf Aksar, “The Specific Intent (Dolus Specialis) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and the ICJ”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6/23 (2009), 117.

³⁴⁷ Katherine Goldsmith, “The Issue of Intent in the Genocide Convention and Its Effect on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Toward a Knowledge-Based Approach”, *Genocide Studies and Prevention* 5/3 (2010), 241.

kasten değiştirilmesi, d) Grubun içindeki doğumların engellenmesine yönelik olarak tedbirlerin alınması, e) Grup üyesi çocukların zorla başka bir gruba nakledilmesi.³⁴⁸ Çalışma konusunun kapsamını aştığından bu fiillerin muhtevasına tek tek yer verilmeyecektir.

Burada belirtilmesi gereken husus, bu fiillerden herhangi birinin gerçekleştirilmesi yeterli olup yukarıda anılan diğer iki unsurun varlığıyla birlikte soykırım suçunun oluşumu meydana gelecektir.

2.4.2. Savaş Suçları

Savaş suçları, Statü'nün 8. maddesinde kendisine düzenleme alanı bulmaktadır. Savaş suçları, esasen uluslararası ceza hukukunda yerini UCM ile edinmemiş, Nürnberg, EYUCM ve RUCM gibi *ad hoc* nitelikli uluslararası ceza mahkemelerinde de kendine yer bulmuş³⁴⁹ bir suç tipi olmasına rağmen bu suç tipinin en detaylı biçimde düzenlendiği metin UCMS'dir. Bunun en önemli sebebi, daha önce kendilerine uygulanma imkanı bulunmayan *ad hoc* mahkemelerin statülerinde açık uçlu bir listenin yapılmasını şiddetle savunan devletlerin, kendilerine de uygulanma olanağı bulunan bir Mahkeme statüsünde fikir değiştirmeleri ve *ad hoc* mahkemelerdeki, Tadic Temyiz Kararı örneğinde olduğu gibi hakim tarafından hukuk yaratılması girişimlerinden kaçınmak endişesidir.³⁵⁰ Gerçekten de Statü metnine bakıldığında, savaş suçlarına sebebiyet verecek fiiller tek tek ve detaylı biçimde düzenlenmiş bulunmaktadır. Doktrinde, bu durumun altında bir çifte standart arz eden yaklaşımın bulunması söz konusu olsa da Statü kapsamında bu fiillerin tek tek sayılmasının ceza hukukunun temel ilkeleriyle, özellikle de 'kanunsuz ceza olmaz' ilkesiyle uyumlu olduğu ifade edilmektedir.³⁵¹

Statü kapsamında savaş suçları uluslararası karakterli silahlı çatışmalar bakımından ayrı, uluslararası karakterli olmayan silahlı çatışmalar bakımından ayrı olarak düzenlenmiştir. Mademki Statü kapsamında böyle bir ayrıma gidilmiştir, uluslararası karakterli silahlı çatışmaların kapsamının da ortaya konması zorunludur. Bu hususun tayini bakımından 1949 Cenevre Sözleşmelerine ortak 2. madde kilit bir rol oynamaktadır. Madde kapsamından, uluslararası karakterli silahlı çatışmaların neler olduğu anlaşılmaktadır. Buna

³⁴⁸ 1948 Soykırım Sözleşmesi, md. 2; UCMS, md. 6.

³⁴⁹ UAMS, md. 6(b); EYUCMS, md. 3; RUCMS, md. 4.

³⁵⁰ Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, 54.

³⁵¹ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 275.

göre, Yüksek Akit tarafı iki veya daha fazla devletin ilan edilmiş bir savaş veya savaş hali bir taraf tarafından tanınmasa dahi herhangi bir silahlı çatışma durumu ile işgal herhangi bir silahlı direnişe muhatap olmasa dahi Yüksek Akit tarafı bir devletin ülkesinin kısmen veya tamamen işgal edilmesi halinde uluslararası karakterli bir silahlı çatışmadan bahsedilecektir.³⁵² 1977 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol I'de bu kapsam genişletilmiş ve bu doğrultuda, “ Önceki paragrafta atıfta bulunulan durumlar, Birleşmiş Milletler Şartı ve Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği İlkeleri Bildirgesi'nde yer alan halkların, sömürge egemenliğine ve yabancı işgaline karşı ve ırkçı rejimlere karşı, kendi kaderini tayin hakkını kullanarak verdiği mücadeleleri içeren silahlı çatışmaları da kapsar.”³⁵³ demek suretiyle uluslararası karakterli silahlı çatışmaların kapsamı bir hayli genişletilmiştir. Bu durumun, birçok devletin bu protokole taraf olmama veya çekince sunarak taraf olmasına neden olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁴

Statü kapsamında uluslararası çatışmalarda savaş suçlarının oluşumuna sebebiyet verebilecek fiiller ilk olarak, 1949 Cenevre Sözleşmelerinde çok ciddi ihlal olarak mütalaa edilen fiillerin Cenevre Sözleşmesi hükümleri doğrultusunda korunmakta olan kişi veya eşyalardan herhangi birine karşı işlenmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda bu fiiller; i) kasten öldürme, ii) biyolojik deneyleri ihtiva etmek üzere işkence veya insanlık dışı muameleler, iii) kişinin vücudu veya sağlığında kasten büyük bir acıya veya ciddi rahatsızlığa neden olmak, iv) askeri gerekliliklerle gerekçelendirilemeyen, mülkiyetin geniş çaplı tahribat ve gaspının yasadışı ve keyfi olarak gerçekleştirilmesi, v) savaş esirleri ile korunmakta olan diğer kişilerin düşman silahlı kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlanması, vi) savaş esirleri ile korunmakta olan diğer kişilerin adil yargılanma haklarının kasten gasp edilmesi, vii) hukuka aykırı olarak sürgün veya nakletme yahut alıkoymak, viii) kişilerin rehin alınması.³⁵⁵

Bir diğer fıkra kapsamında ise uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda uygulanacak diğer andlaşmalar ile teamül hukuku kurallarının ağır ihlallerinin bu suç

³⁵² 1949 Cenevre Sözleşmeler, md. ortak 2/1. 1949 Cenevre Sözleşmelerinin tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (Erişim 5 Ağustos 2025)

³⁵³ 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokol I, md. 1/4. Ek Protokol I'in tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.34_AP-I-EN.pdf (Erişim 5 Ağustos 2025)

³⁵⁴ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 176.

³⁵⁵ UCMS, md. 8/2-a.

sebebiyet vereceği belirlenmiş ve bu kapsamda fiiller tek tek sayılmıştır.³⁵⁶ Madde kapsamında anılan fiiller detaylı biçimde düzenlenmiş ve tek tek 29 adet fiile yer verilmiştir. Bu fiiller, uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda genel olarak teamül hukuku kurallarına ve Cenevre Sözleşmeleri haricindeki diğer andlaşmalar hukuku kurallarına aykırılık teşkil eden fiillerden teşekkül etmektedir.

Uluslararası karakterli silahlı çatışmaların kapsamının çerçevesi, yukarıda açıklandığı üzere Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 2 ve Ek Protokol hükümleriyle çizilmiştir. Uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalar ise bu hükümlerin mefhumu muhalifinden tespit edilebilir. Uluslararası karakterli silahlı çatışmaların dışında kalan çatışmalar, uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalar olarak tasnif edilecektir. Ortak madde 2'nin tanımının tersinden hareket edilirse, uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalar, bir tarafında devletin diğer tarafında ise bir veya birden fazla devlet dışı silahlı aktörün bulunduğu silahlı çatışmalardır.³⁵⁷

Uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalarda işlenebilecek savaş suçları da uluslararası karakterli olanlarda işlenebilecek olanlar gibi iki farklı hükümle düzenlenmiştir. Bunlardan ilki, Cenevre Sözleşmelerine ortak 3. maddenin ağır ihlali durumunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre silahlarını bırakan silahlı personel ve hastalık, yaralanma, gözaltına alınma yahut başka bir nedenle savaşın dışında kalan kişileri de içerecek şekilde çatışmada bulunmayan kişilere karşı; i) yaşam hakkı ve kişiye karşı şiddet, öldürme, sakat bırakma, zulmetme ve işkence yapmak, ii) insan onuruna karşı işlenen suçlar, özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü muamele, iii) rehin alma, iv) olmazsa olmaz olarak addedilen adli güvenceleri sağlayan, usulü e uygun biçimde teşekkül eden bir mahkeme hükmü bulunmaksızın hüküm vermek ve bu hükmü infaz etmek fiillerinin gerçekleştirilmesi savaş suçuna sebebiyet verecektir.³⁵⁸ Görüldüğü üzere bu suç, herkese karşı işlenmesi mümkün olan bir suç tipi olmayıp yalnızca yukarıda anılan kişilere karşı işlenebilecek türden bir suçtur. Devam fıkrasında, bu fıkranın uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalara uygulanacağı ve bu nedenle ayaklanma, münferit şiddet eylemler yahut benzeri hafiflikteki diğer eylemler gibi iç karışıklık, gerginlik hallerinde

³⁵⁶ UCMS, md. 8/2-b.

³⁵⁷ Hande Gür - Meltem Sarıbeyoğlu Skalar, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Zamansal Kapsamı (II): 'Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda' İnsancıl Hukukun Uygulanmaya Başlaması", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/1 (2022), 227.

³⁵⁸ UCMS, md. 8/2-c.

uygulama alanı bulamayacağı düzenlenmektedir.³⁵⁹ Yani anlaşılmaktadır ki uluslararası karakterde olmayan silahlı çatışmalar bakımından savaş suçunun söz konusu olabilmesi, daha doğrusu bir olayın uluslararası olmayan silahlı çatışma olarak tasnif edilebilmesi, olayın belirli bir ağırlığa erişmesine bağlıdır.³⁶⁰

Bir diğer fıkra ise yine uluslararası karakterde olmayan silahlı çatışmalarda meydana gelebilecek savaş suç tipleri sayılmıştır.³⁶¹ Bu fıkranın farkı, ilk fıkranın aksine Cenevre Sözleşmelerinin dışında, teamül hukuku kuralları ile diğer andlaşmalar hukuku kuralları gereğince uluslararası karakterde olmayan çatışmalarda savaş suçunu oluşturacak 18 adet fiil tek tek sayılmaktadır. Bu fıkranın devam fıkrasında da fıkranın uluslararası karakter taşımayan silahlı çatışmalara uygulanacağı ve bu nedenle ayaklanma, münferit şiddet eylemler yahut benzeri hafiflikteki diğer eylemler gibi iç karışıklık, gerginlik hallerinde uygulama alanı bulamayacağı düzenlenmektedir.³⁶²

2.4.3. Saldırı Suçu

Saldırı suçu, uluslararası ceza hukukunda esasen UCM'nin kurulmasına hatta aşağıda görüleceği üzere kurulduktan sonra dahi uzun bir süre boyunca yeterince uygulanabilir bir suç olmaktan uzak bir nitelik taşımaktaydı.

Esasen Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesinin Statüsünde (Uluslararası Askeri Mahkemesi Statüsü) saldırı suçuna benzer bir düzenleme yer almaktaydı. Statünün 6. maddesinin 2. fıkrasının a bendinde Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan birisinin barışa karşı suçlar olduğu belirtilmiş ve bu kapsamda Mahkemenin bir saldırgan bir savaşın planlanması, hazırlanması, başlatılması veya yürütülmesi yahut uluslararası andlaşmaları veya güvenceleri ihlal eden bir savaşın ya da yukarıda anılan fiillerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda bir plana veya komploya iştirak edilmesi durumunda yargı yetkisinin bu fiiller bakımından mevcut olacağı düzenlenmiştir.³⁶³ Bununla birlikte, Mahkemenin baktığı hiçbir davada bu suç tipine dayanarak mahkumiyet tesis ettiği görülmemektedir. Nürnberg Mahkemesine göre savaş başlatmak uluslararası bir suçtur ve Mahkeme bu hususunun kaynağının da Kellogg Briand Paktı olduğunu belirtmekte olmasına rağmen ilgili Paktta tarafların birbirlerine karşı savaş açması yasaklanmış ancak savaşın başlatılmasının bir suç

³⁵⁹ UCMS, md. 8/2-d.

³⁶⁰ Gür - Sarıbeyoğlu Skalar, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Zamansal Kapsamı (II)", 224.

³⁶¹ UCMS, md. 8/2-e

³⁶² UCMS, md. 8/2-f.

³⁶³ UAMS, md. 6/2-a.

olduğu, cezai sorumluluk doğuracağı yönünde bir belirleme bulunmaması karşısında Mahkemenin bu Pakta dayanarak cezai sorumluluk tesis etmesi o dönem için kanunilik ilkesinin ihlali olacağı belirtilmektedir.³⁶⁴

Nürnberg'den daha sonra kurulmalarına rağmen EYUCM ve RUCM'nin statülerinde, saldırı veya barışa karşı suçlara ilişkin bir düzenlemenin yer almadığı görülmektedir. Bu husus doktrinde, uluslararası ceza hukukunda saldırı suçu bakımından tarih ilerlemesine rağmen geriye gidildiği eleştirisiyle karşı karşıya kalmaktadır.³⁶⁵

Görüldüğü üzere tarihsel olarak saldırı suçuna ilişkin düzenlemeler pek fazla bulunmamakta, bulunan düzenlemeler de uygulanabilirlikten uzak bir görüntü çizmektedir. UCM Statüsü kabul edilene kadar bu durum böyleyken, UCM Statüsü kapsamından Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar arasında saldırı suçuna da yer verilmiştir. Statünün 5. maddesinin 1. fıkrasının d bendinde saldırı suçunun da adı zikredilmiş olmakla birlikte Mahkeme diğer suç tiplerinde olduğu gibi saldırı suçu üzerinde doğrudan bir yetkiye sahip olmamıştır. Şöyle ki, Statünün 5/2. maddesinde Mahkemenin saldırı suçuna ilişkin yargı yetkisinin doğumu bu suç tipinin Statünün 121 ve 123. maddelerine uygun bir şekilde tanımlandığı ve Mahkemenin hangi durumlarda bu suça ilişkin yargı yetkisini kullanacağını belirleyen bir hükmün ihdas edilmesine bağlanmıştır.³⁶⁶ Statüde Taraf Devletler Meclisinin yaptığı değişiklikle Statüye 8 bis maddesi eklenmiş ve bu madde ile saldırı suçuna ilişkin detaylı bir düzenleme ihdas edilmiştir. Bu kapsamda, Statünün 5/2. maddesinde anılan eksiklik giderilmiş ve saldırı suçu kanunilik zeminine kavuşturulmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, saldırı suçu Statünün 8 bis maddesinde tanımlanmaktadır. Madde kapsamında saldırı suçu "*Statünün amaçları doğrultusunda saldırı suçu, devletin siyasi veya askeri eylemleri üzerinde etkin kontrol veya yönlendirme yetkisine sahip bir kişinin, niteliği, ağırlığı ve ölçeği bakımından BM Şartı'nın açık bir ihlalini teşkil eden bir saldırı eylemini planlaması, hazırlaması, başlatması veya gerçekleştirilmesi anlamına gelir.*" şeklinde düzenlenmektedir.³⁶⁷

³⁶⁴ Ilias Bantekas - Susan Nash, *International Criminal Law* (London: Cavendish, 2003), 382.

³⁶⁵ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 263.

³⁶⁶ UCMS, md. 5/2. (Mülga) Bu hüküm, madde metninde aranan şartın sağlanması ve saldırı suçuna ilişkin düzenlemenin yapılmasının akabinde Statüden kaldırılmıştır.

³⁶⁷ UCMS, md. 8 bis/1.

Öncelikle, hükümden de anlaşılacağı üzere bu suç tipi herkes tarafından işlenebilir bir özellik taşımamaktadır. Fail bakımından özel şartlar aranarak suçu işleyebilecek kimselerin kapsamı daraltılmıştır. Bu kapsamda suç, yalnızca devletin siyasi veya askeri eylemleri üzerinde etkin kontrol veya yönlendirme yetkisine sahip bir kişi tarafından işlenebilecek olup alelade bir kamu görevlisinin bu suçu işlemesi mümkün değildir. Örneğin, savaşın başlatılması esnasında savaşta rol alan sıradan bir asker, savaşmış olsa dahi saldırı suçu kapsamında cezalandırılmayacaktır.

Maddenin 2. fıkrasında ise ilk fıkrada anılan saldırı eyleminin tanımı yapılmış ve bu kapsamda, saldırı fiilinin bir devletin başka bir devletin egemenliği, toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlığına karşı yahut BM Şartıyla bağdaşmayacak şekilde silahlı kuvvet kullanması olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁸ Maddenin devamında, saldırı fiili teşkil edecek fiiller sayılmaktadır. Bu sayılan fiiller, madde metninden de anlaşılacağı üzere sınırlı sayıda (*numerus clausus*) sayılmıştır. Önem arz eden husus, madde kapsamında sayılan bu fiillerin düzenlenmesinin kaynağıdır. Maddede anılan bu fiiller, 14.12.1974 tarihli ve 3314 (XXIX) sayılı BM Genel Kurulu Kararında saldırının tanımı yapılırken sayılan, saldırı teşkil edecek fiillerden alıntı yapılarak düzenlenmektedir.³⁶⁹ Gerek kararda, gerek UCMS’de saldırı fiili teşkil eden haller şu şekilde sayılmaktadır: a) Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından başka bir devletin ülkesine yönelik olarak işgal, saldırı veya ne kadar süreyle geçici olduğuna bakılmaksızın işgal veya saldırıdan kaynaklanmakta olan herhangi bir nitelikte askeri işgal yahut başka bir devletin ülkesinin tamamı ya da bir bölümünün güç kullanılarak ilhakı, b) Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından başka bir devletin ülkesine yönelik olarak gerçekleştirilen herhangi bir bombardıman veya herhangi bir silah kullanımı, c) Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından, başka bir devletin limanlarının yahut kıyılarının abluka altına alınması d) Bir devletin kara deniz, veya hava kuvvetlerine yahut deniz ile hava filolarına yönelik olarak başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen saldırı, e) Kabul eden devlet ile yapılan andlaşma doğrultusunda, kabul eden devletin ülkesinde bulunan diğer devletin silahlı kuvvetlerinin, andlaşmada belirlenen koşullara aykırı biçimde kullanılması yahut andlaşmanın sona ermesine rağmen bundan sonra askeri varlığın kabul eden devlet topraklarında sürdürülmesi, f) Bir devletin, ülkesini kullanmasına izin verdiği diğer devletin, üçüncü bir devlete ülkesinden saldırıda

³⁶⁸ UCMS, md. 8 bis/2.

³⁶⁹ 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 (XXIX) sayılı BM Genel Kurulu Kararının tam metnine ulaşmak için bkz. [https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20(XXIX)) (Erişim 31 Temmuz 2025)

bulunmasına izin vermesi, g) Bir devletin, başka bir devlete karşı, yukarıda anılan fiiller kadar ciddi düzeyde silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çeteler, gruplar, düzensiz birlikler göndermesi yahut bu grupların gerçekleştirdiği fiillere önemli düzeyde iştirak etmesi.³⁷⁰

Bu fiillerden herhangi birinin gerçekleştirilmesi, saldırı suçunun tipikliğini oluşturacaktır. Belirtildiği üzere bu fiiller sınırlı sayıda olup çoğaltılması mümkün değildir.

Saldırı suçunun unsurlarının ne olduğunun tespiti konusunda, UCM tarafından çıkarılan Suçların Unsurları (Elements of Crimes) belgesi yol gösterici niteliktedir.³⁷¹ Bu kapsamda, saldırı suçunun unsurları olarak 7 adet unsur sayılmıştır. Buna göre bu unsurlar; 1) Suçun faili, saldırı eylemini planlamalı, hazırlamalı, başlatmalı veya gerçekleştirmeli, 2) Fail, saldırı eylemini gerçekleştiren devletin siyasi veya askeri faaliyetleri üzerinde etkin kontrole sahip veya yönlendiren bir konumda olmalı, 3) Saldırı fiili gerçekleşmeli³⁷², 4) Fail, ilgili kuvvet kullanımının BM Şartı ile bağdaşmadığını ortaya koyan olgusal koşulların farkında olmalı, 5) Saldırı fiili, karakteri, ağırlığı ve ölçeği bakımından BM Şartı'nın açık bir ihlalini teşkil etmeli, 6) Fail, 5. unsurda belirtilen BM Şartı'nın açık bir biçimde ihlal edildiği hususunun farkında olmalıdır.³⁷³ Belgede anılan bu unsurların varlığı ve Statü'nün 8 bis maddesinde sayılan fiillerden birinin gerçekleştirilmesiyle birlikte saldırı suçunun oluştuğu, Mahkemenin bu bakımdan yargı yetkisinin tetikleneceği söylenmelidir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, saldırı suçu Statüde Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan birisi olarak düzenlenmiş olsa da uzun süre boyunca saldırı suçuna ilişkin düzenleme uzun bir süre boyunca yapılmamış, 2010 yılında Statüde yapılan değişiklik ile Statüye 8 bis maddesi eklenmiş ve bu surette saldırı suçu düzenleme alanına kavuşmuştur. Bununla birlikte, düzenlemenin yapılmasıyla Mahkeme saldırı suçu bakımından otomatik olarak yetkili hale gelmemiş, bunun için birtakım olguların gerçekleşmesi gerekmiştir. Bu olguların gerçekleşmesiyle, Mahkeme saldırı suçu üzerindeki yetkisini kullanabilir hale gelmiştir. Aşağıda, Mahkemenin saldırı suçu üzerindeki yetkisini kullanabilmesi için gerçekleşmesi gereken ve gerçekleşen bu şartlar tarif edilecektir.

³⁷⁰ UCMS, 8 bis/2-a-g.

³⁷¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), *Elements of Crimes*. İlgili metnin tam haline ulaşmak için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (Erişim 31 Temmuz 2025)

³⁷² Saldırı fiilinin tanımı için bkz. 2.4.3.1. paragraf 3.

³⁷³ UCM, *Elements of Crimes*, 30.

Öncelikle, Statüde 5,6,7 ve 8. maddeler kapsamında yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesi bakımından Statüde özel bir prosedür öngörülmüştür. Buna göre, Statünün 5,6,7 ve 8. maddelerinde yapılan bir değişikliğin, değişikliği kabul eden devlet bakımından değişikliğe ilişkin onay veya kabul belgelerinin tesliminden itibaren 1 yıl sonra yürürlüğe gireceği belirlenmektedir.³⁷⁴ Aynı hükmün devamında ise değişikliği kabul etmeyen bir devlet bakımından ise Mahkemenin o devletin ülkesinde veya vatandaşları tarafından işlenen, değişikliğin kapsadığı suçlarla ilgili olan suçlara ilişkin yargı yetkisini kullanamayacağı ifade edilmektedir.

Normal şartlarda, değişikliğin yürürlüğe girmesi için aranan genel şart bu olmakla birlikte, saldırı suçuna ilişkin olarak yargı yetkisinin aktifleşebilmesi bakımından bir takım özel şartlar daha görülmüştür. Buna göre, ilk olarak Mahkemenin ancak otuz adet Statüye taraf devletin değişiklikleri onaylaması veya kabul etmesinden bir yıl sonra işlenen saldırı suçları bakımından yargı yetkisini kullanabileceği belirlenmiştir.³⁷⁵ Bunun yanı sıra aranan bir diğer şart, 1 Ocak 2017 tarihinden sonra Statünün değiştirilmesi için aranan taraf devlet sayısının aynı çoğunluğu ile alınacak bir karar ile Mahkemenin bu madde kapsamında saldırı suçuna ilişkin yargı yetkisini kullanmasıdır.³⁷⁶ Görüldüğü üzere, Statüde saldırı suçuna ilişkin yargı yetkisinin kullanılabilmesi bakımından, değişikliklerin yürürlüğe girmesine dair genel kurala eklemeler yapılarak özel şartlar getirilmiş ve böylece Mahkemenin yargı yetkisinin aktifleşmesi daha sıkı şartlara bağlanmıştır.

Nihayet, yukarıda tarif edilen tüm şartların gerçekleşmesi ile Mahkeme, 17 Temmuz 2018 tarihinde saldırı suçuna ilişkin yargı yetkisini kullanabilir hale gelmiştir.³⁷⁷ Bu bakımdan bu tarih, uluslararası ceza hukuku bakımından önemli bir eşiği teşkil etmektedir.

2.4.4. İnsanlığa Karşı Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar, uluslararası ceza hukukunda saldırı suçuna nazaran daha eski bir suç tipi olma özelliği göstermektedir. Şöyle ki, insanlığa karşı suçlar II. Dünya Savaşının akabinde uluslararası ceza hukukuna yerleşmiş, bu zamana kadar yapılan önemli uluslararası ceza yargılamalarında da insanlığa karşı suçlara rastlanılmaktadır. Hatta suç

³⁷⁴ UCMS, md. 121/5.

³⁷⁵ UCMS, md. 15 bis/2; UCMS, md. 15 ter/2.

³⁷⁶ UCMS, md. 15 bis/3; UCMS, md. 15 ter/3.

³⁷⁷ Claus Kreß, “On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression”, *Journal of International Criminal Justice* 16 (2018), 15.

tipi olarak düzenlenmese dahi insanlığa karşı suç kavramının ilk kullanımının 1915'lere kadar dayandığı görülmektedir.³⁷⁸

İlk olarak, Nurnberg ve Tokyo Mahkemelerinin Statülerinde bu suça ilişkin düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Örneğin Nurnberg Mahkemesinin Statüsünde Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar arasında 'İnsanlığa Karşı Suçlar' suç tipine de yer verilmiş ve bu suç tipinin tanımı "*'öldürme, imha, köleleştirme, sınır dışı etme ve savaştan önce yahut savaş esnasında herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen diğer insanlık dışı eylemler veya işlendiği ülke devletin iç hukukunu ihlal edip etmediğinin önemi bulunmaksızın Mahkemenin yargı yetkisi kapsamında kalan herhangi bir suçla bağlantılı biçimde veya suçun işlenmesi kapsamında siyasi, ırksal veya dini nedenlere dayanan zulüm*" şeklinde yapılmaktadır.³⁷⁹ İnsanlığa Karşı Suçların uluslararası ceza hukukunda normatif olarak ilk düzenleme şekli olması itibarıyla bu hüküm tarihsel olarak önem arz etmektedir.

Bu suça ilişkin olarak, daha ileride kurulan uluslararası ceza mahkemelerinde de düzenleme yapıldığı görülmektedir. BM tarafından kurulan EYUCM ve RUCM'nin statülerinde de İnsanlığa Karşı Suçlar ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. EYUCM'nin Statüsünün 5. maddesinde, insanlığa karşı suçların özel bir suç tipi olarak düzenlendiği görülmektedir. Buna göre Mahkeme, uluslararası veya iç çatışmalarda, herhangi bir sivil halka yönelik olarak işlenen; a) cinayet, b)imha, c) köleleştirme, d) sürgün, e) hapis, f) işkence, g) tecavüz, h) siyasi, ırksal ve dini nedenlerle gerçekleştirilen, i) diğer insanlık dışı fiiller kapsamında sorumlu kişileri yargılama yetkisine sahiptir.³⁸⁰ RUCM Statüsünde de suça yönelik bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Buna göre RUCM, ulusal, siyasi, etnik, ırksal veya dini nedenlerle herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen a) cinayet, b) soykırım, c) köleleştirme, d) sürgün, e) hapis, f) işkence, g) tecavüz, h) siyasi, ırksal veya dini gerekçelerle yapılan zulüm, i) diğer insanlık dışı fiillerden birinin gerçekleştirilmesi durumunda konu bakımından yargı yetkisine sahip olacaktır.³⁸¹ RUCM ve EYUCM'nin ikisinin de statülerinde insanlığa karşı suçlara yer verilmiş olmakla birlikte önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, her iki hüküm

³⁷⁸ Ezeli Azarkan, "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (2003), 276.

³⁷⁹ UAMS, md. 6/2-c.

³⁸⁰ EYUCMS, md. 5.

³⁸¹ RUCMS, md. 3.

incelendiğinde EYUCMS’de insanlığa karşı suçların bir uluslararası veya iç çatışma esnasında işlenebileceği yönünde bir düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Oysa RUCMS düzenlemesinde, insanlığa karşı suçların oluşumu için madde kapsamında anılan fiillerin bir çatışmada işlenmesi gerekliliğine yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Bir diğer farklılık ise suçun işlenme saikiyle ilgili olarak düzenleme farklılığıdır. Buna göre, RUCMS düzenlemesinde suçun ulusal, siyasi, etnik, ırksal veya dini nedenlerle işlenebileceği yönünde bir hüküm sevk edilmektedir. Buna karşılık, EYUCMS’de saik bakımından bir düzenleme yapılmaksızın sivil halka karşı anılan fiillerin gerçekleştirilmesi yeterli görülmektedir. Yani bu fiillerin belirli kategoriler bakımından ayrımcılık kastıyla yapılması EYUCM nezdinde aranan bir şart değildir.³⁸²

İnsanlığa karşı suçlar, görüldüğü üzere uluslararası ceza hukukunda eskiden beri tanımlanan ve yerleşmiş bulunan bir suç tipidir. İlgili suç tipi uluslararası ceza hukukunda güncelliğini korumaya devam etmiş ve UCMS’de de kendine düzenleme alanı bulmuştur. UCMS’de, yukarıda anılan Mahkemelerin statülerinden çok daha detaylı bir düzenlemeye yer verilmiş ve insanlığa karşı suçların tanımı bir hayli genişletilmiştir.

Statü kapsamında suçun tanımına göz atıldığında, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın yahut sistematik bir saldırı kapsamında gerçekleştirilen; ‘a) öldürme, b) toplu yok etme, c) köleleştirme, d) nüfusun sürgün edilmesi veya nakli, e) uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, f) işkence, g) ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri, h) herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, sayılan fiillerden herhangi biriyle veya Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan herhangi biriyle bağlantılı olarak siyasi, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayanan zulüm, i) zoraki kayıplar, j) ırk ayrımcılığı (apartheid) suçu, k) kasti biçimde ciddi acılara veya bedensel ya da zihinsel yahut fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzeri nitelik gösteren diğer insanlık dışı fiiller” fiillerinden herhangi birinin gerçekleştirilmesi, insanlığa karşı suçların oluşumu bakımından yeterli olacaktır.³⁸³

³⁸² Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 219.

³⁸³ UCMS, md. 7/1.

Görüldüğü üzere, bentler halinde suçun oluşumuna neden olan birçok fiil detaylıca düzenlenmektedir. Fıkra kapsamında fiiller çok sayıda tek tek sayılmış olmasına karşın bu fiillerin ne anlam ifade ettiği belirsizlik arz etmektedir. Bu belirsizliği maddenin ikinci fıkrası ortadan kaldırmakta ve anılan bu fiillerin bir kısmının ne anlama geldiği, hangi halleri kapsadığı açıklanarak suçun unsurlarına yönelik olarak bir şüphe bırakılmamaktadır.

İlk olarak, yukarıda da belirtildiği üzere anılan fiillerin madde kapsamında herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Statüde ‘herhangi bir sivil topluluğa yönelmiş saldırı’ teriminin tanımına yer verilmiş ve bu kavramın devletin bir politikasının kapsamında yahut var olan bir politikanın daha derinleştirilmesi kapsamında anılan fiillerin bir sivil topluluğa karşı birçok defa gerçekleştirilmesini kapsadığı ifade edilmektedir.³⁸⁴

‘Toplu yok etme’ fiili ise nüfusun bir bölümünün yok edilmesi gayesiyle, gıda ve ilaç erişiminin yok edilmesiyle birlikte kişilerin yaşam koşullarının kasti biçimde kötüleştirilmesini ifade etmektedir.³⁸⁵

‘Köleleştirme’ fiili ise başta kadın ve çocuklar gelmek üzere bir kişinin insan ticareti dahil olmak üzere mülkiyete konu edilmesi ve bu kapsamda kullanılmasını ortaya koymaktadır.³⁸⁶

‘Nüfusun sürgün edilmesi veya nakli’ deyiminden anlaşılması gereken, uluslararası hukukun izin verdiği durumlar hariç tutulmak üzere belli bir bölgede hukuka uygun biçimde ikamet etmekte olan kişilerin zorla yerinden edilmeleri veya sürülmeleri anlaşılmalıdır.³⁸⁷

‘İşkence’ gözüaltına alınan veya sanık olan bir kimsenin fiziksel yahut zihinsel olarak yüksek şiddette acı veya ıstırap çekmesini sağlamaya yönelik bir fiildir. Meğerki bu fiiller kanuni müeyyideler, kaza yahut uygulanan müeyyidenin doğasından kaynaklansın.³⁸⁸

‘Zorla hamile bırakma’ ise uluslararası hukuku ağır bir şekilde ihlal etmek yahut topluluğun etnik yapısının değiştirilmesi amacı doğrultusunda bir kadının rızası olmaksızın

³⁸⁴ UCMS, md. 7/2-a.

³⁸⁵ UCMS, md. 7/2-b.

³⁸⁶ UCMS, md. 7/2-c.

³⁸⁷ UCMS, md. 7/2-d.

³⁸⁸ UCMS, md. 7/2-e.

hamile bırakılmasını ifade etmektedir.³⁸⁹ Bu tanımın, hamilelikle ilgili olan ulusal düzenlemeleri etkisiz bırakacak şekilde yorumlanmaması gerektiği de hükme bağlanmaktadır.

‘Zulüm’ ise soyut bir kavram olmasına karşın Statüde net bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre, bir grup yahut topluluğun kimlikleri dolayısıyla uluslararası hukuka aykırı olacak biçimde temel hürriyetlerinden ciddi biçimde mahrum bırakılması, zulüm fiilinin kapsamına girmektedir.³⁹⁰

‘İrk ayrımcılığı (apertheid)’ bir ırk tarafından başka bir ırk üzerinde sistematik olarak tahakküm ve baskı oluşturmak doğrultusunda kurumsal bir rejim dairesinde ve bu rejimi koruma altına alma amacıyla yukarıda anılan insanlık dışı fiillerin gerçekleştirilmesi olgusunu karşılamaktadır.³⁹¹

‘Zoraki kayıplar’ devlet yahut bir siyasi yapı tarafından veya bu devlet ile siyasi yapının yetki, desteği ve bilgisi kapsamında insanların gözaltına alınması, tutuklanması veya kaçırılmasının akabinde bu kişiler hakkında nerede oldukları, akıbetleri bakımından bilgi verilmesinin reddedilmesi yahut bu kişilerin gözaltına alındığı, tutuklandığı ya da kaçırıldığı olgusunun inkar edilmesi olgusunu ifade eder.³⁹²

3. ULUSLARARASI CEZA HUKUKUNDA HİBRİT MAHKEMELER

Günümüz uluslararası ceza hukuku sistemi içerisinde, uluslararası nitelikte bir suç işlendiği takdirde bu suçların ulusal makamlar tarafından soruşturulması ve kovuşturulması mümkün olmakla birlikte, bu suçların uluslararası ceza mahkemeleri nezdinde soruşturma ve kovuşturmadan geçirilmeleri mümkündür.

Çalışmanın bu aşamasına kadar açıklandığı üzere, uluslararası ceza hukukunun gelişiminde uzun bir süre boyunca daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurulamadığından, ilk olarak uluslararası nitelikte suçların cezalandırılması, olaya özgü biçimde kurulan ve görev yapan geçici (*ad hoc*) mahkemeler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu mahkemeler, uluslararası ceza hukukunun gelişiminde önemli eşikler oluşturmuşlar ve UCM’nin kuruluşuna giden yolda kilometre taşı işlevi görmüşlerdir.

³⁸⁹ UCMS, md. 7/2-f.

³⁹⁰ UCMS, md. 7/2-g.

³⁹¹ UCMS, md. 7/2-h.

³⁹² UCMS, md. 7/2-i.

İnsanlık, nihayet UCM'nin kurulmasıyla büyük bir açığını kapatmış ve daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesine kavuşmuştur.

UCM, günümüz uluslararası ceza hukuku bakımından temel bir önemi haiz olsa da uluslararası ceza hukukunda uluslararası ceza yargı organları elbette UCM ile sınırlı değildir. Her bir uluslararası ceza yargı organı önemli görevler üstlenmekte ve uluslararası ceza hukukunun gelişimi bakımından büyük bir işlev görmektedir. Uluslararası ceza yargı organları içerisinde öyle mahkemeler bulunmaktadır ki bu tür mahkemelere hibrit (karma) mahkemeler denmektedir.

Hibrit mahkemeler, kendine özgü (*sui generis*) özellikler barındırmakta olup ulusal ve uluslararası öğeleri bir arada bünyesinde barındırması itibarıyla bu adı almıştır ve gerçekten de karma bir özellik göstermektedir. Hibrit mahkemelerin bu yönü, aşağıdaki alt başlıkta tarif edilecektir.

Bu bölümde, uluslararası ceza hukukunda hibrit mahkemelerin teorik muhtevası tarif edilecek ve hibrit mahkemelerin temel özellikleri ortaya konacaktır. Akabinde, uluslararası ceza hukukunda hibrit mahkemelere duyulan ihtiyacın nedenleri açıklandıktan sonra bugüne kadar gerçekleştirilen önemli nitelikteki hibrit mahkeme örneklerinin üzerinde durulacaktır.

3.1. Kavram

Uluslararası nitelikte ceza yargılamalarını yürüten mahkemeler, doktrinde iki çatı altında toplanmışlardır. Bu ayrım, daimi ve geçici mahkemeler çatısı altında yapılmaktadır.³⁹³ Daimi mahkeme, adından da anlaşıldığı üzere belli bir olaya ilişkin kurulmayan, genellikle yargı yetkisini kullandığı olaylardan önce ve üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu suçların soruşturulması ve kovuşturulması amacı doğrultusunda kurulmuş bulunan, kalıcı ve yerleşik olan uluslararası nitelikte ceza mahkemesi türüdür. Bu türden mahkemelerin uluslararası ceza hukuku tarihindeki ilk ve tek örneği hala faal durumda bulunan UCM'dir. Geçici (*ad hoc*) mahkemeler ise muayyen bir olay üzerine

³⁹³ Timuçin Köprülü, "Uluslararası Ceza Hukukunda Karma Mahkemeler", *Astana I. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı* (Ankara: Astana Yayınları, 2021), 616.

olayın gerçekleştiği tarihlere ilişkin olarak yargılama yapmak üzere kurulan, yargılama görevini yerine getirmesiyle faaliyeti sona eren mahkemelerdir.³⁹⁴

Bu ayrıma giden görüş, geçici (*ad hoc*) uluslararası nitelikli ceza mahkemelerini de kendi içinde ikiye ayırmaktadır. Bu görüşe göre geçici mahkemeler de geçici uluslararası ceza mahkemeleri ve karma (hibrit) uluslararası ceza mahkemeleri olarak iki başlık altında tasnif edilmektedir.³⁹⁵ Geçici uluslararası ceza mahkemeleri, çalışmanın ilk bölümünde muhtevası ortaya konan tarihsel bağlam içerisinde kurulan geçici (*ad hoc*) mahkemeleri kapsamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, geçici uluslararası ceza mahkemeleri iki kuşak biçiminde kurulmuşlardır. İlk kuşakta Tokyo ve Nürnberg mahkemeleri yer almış, ilerleyen süreçte EYUCM ve RUCM gibi uluslararası ceza hukuku bakımından kritik önem arz eden iki geçici (*ad hoc*) mahkeme ikinci kuşak olarak yerlerini almışlardır. Geçici (*ad hoc*) mahkemeler, sadece uluslararası unsurları barındıran mahkemeler olmaları itibarıyla aşağıda incelenecek olan, ulusal ve uluslararası öğeleri bir arada barındıran hibrit mahkemelerden ayrılmaktadır. Bu sebeple hibrit mahkemeler, tipik geçici (*ad hoc*) uluslararası ceza mahkemelerinden ayrı bir başlık altında tasnif edilmektedir. Geçici mahkemelerin bir diğer türü ise çalışmanın bu bölümünün konusunu oluşturan hibrit mahkemelerdir. Hibrit mahkemeler, UCM'ye ek olarak uluslararası ceza adaletinde yakın zamanda varlık kazanmış bir uluslararası ceza mahkemesi türüdür.³⁹⁶ Hatta bir görüşe göre, UCM işlenen suçların cezalandırılması ve hesap verilebilirliğin sağlanması noktasında yalnızca kısmi bir çözüm getirdiğinden, UCM'ye alternatif bir nitelik taşıyan tamamlayıcı nitelikte hibrit mahkemelerin oluşturulmasıyla UCM'nin başarısı desteklenebilecektir.³⁹⁷ Zira bu görüşe göre, UCMS'nin yürürlüğe girmesinden önce veya imzacı olmayan bir devletin ülkesinde meydana gelen çatışmalar bakımından UCM'nin yargı yetkisinin bulunmaması ve UCM'nin tamamen uluslararası bir nitelik taşıması nedeniyle acıların meydana geldiği yerden kopuk bir kurum olma riski taşıdığı karşısında hibrit mahkemelerin büyük bir önemi olabilecektir.³⁹⁸

³⁹⁴ Stuart Ford, "The Impact of the Ad Hoc Tribunals on the International Criminal Court", *The Legacy of the Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law: Assessing the ICTY's and ICTR's Most Significant Legal Accomplishments*, ed. Milena Sterio - Michael Scharf (Cambridge University Press, 2019), 4.

³⁹⁵ Köprülü, "Uluslararası Ceza Hukukunda Karma Mahkemeler", 617-618.

³⁹⁶ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 293.

³⁹⁷ Etelle R. Higonnet, "Restructuring Hybrid Courts: Local Empowerment and National Criminal Justice Reform", *Arizona Journal of International & Comparative Law* 23/2 (2006), 348-349.

³⁹⁸ Higonnet, "Restructuring Hybrid Courts: Local Empowerment and National Criminal Justice Reform", 349.

Geniş çaplı zulümlerin ve iç çatışmaların yaşandığı ülkelerde bu çatışma ortamının sona ermesi ve geçiş dönemi sırasında, devletler faillerin cezalandırılması konusunda acil durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Son dönemlerde, bu durumda kalan Sierra Leone, Doğu Timor, Kosova, Kamboçya gibi birçok devlet ulusal yargı organları yahut UCM'ye başvurmak yerine hibrit mahkeme kurma yoluna gitmiş, geçiş dönemi adaletinin cezalandırma mekanizmasının bu şekilde vuku bulmasını tercih etmişlerdir.

Bir tanıma göre hibrit mahkemeler, adından da anlaşılacağı üzere ulusal ve uluslararası ceza yargısının karma bir yapısını arz eden, Statüsü ve kuralları hem uluslararası hem de ulusal hukukun unsurlarını ihtiva eden, bu unsurları birleştirerek tek bir mahkeme ortaya çıkaran yargı organlarıdır.³⁹⁹ Bir başka tanıma göre ise hibrit mahkemeler, gerek mahkemenin organizasyon sistemi gerek yapısı gerek işleyişinde ve gerek mahkemenin bakacağı davada uygulanacak olan hem maddi hem de usul hukuku bakımından ulusal ve uluslararası öğeleri birlikte içeren mahkemelerdir.⁴⁰⁰ Bir başka kısa tanıma göre ise hibrit mahkemeler hem kurumsal yapısı hem de uygulanacak hukuk itibarıyla ulusal ve uluslararası unsurların bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.⁴⁰¹ Hibrit mahkemelere yönelik olarak yapılan bir diğer tanım ise hibrit mahkemelerin ulusal ve uluslararası öğeleri kapsayan, genellikle suçların vuku bulduğu ülke içerisinde kurulan ve faaliyet gösteren, yapısal ve yargı yetkisi bakımından karma bir yapı arz eden mahkemelerdir.⁴⁰² Bir başka yazara göre ise hibrit mahkemeler uluslararası ağır ve kitlesel suçların cezai sorumluluğunun takibi noktasında devletlere, geniş çaplı zulümlerin faillerinin cezai sorumluluğunun tesis edilebilmesi noktasında tamamıyla ulusal veya uluslararası yargı organlarına nazaran alternatif bir yargı organı türüdür.⁴⁰³

Görüldüğü üzere, hibrit mahkemelere ilişkin birçok tanım getirilmekte ve burada özellikle hibrit mahkemenin ulusal ve uluslararası öğeleri bir araya getiren bir yapı olması öne çıkmaktadır. Doktrinde, uluslararası hibrit ceza mahkemeleri için yarı uluslararası, uluslararasılaşmış, melez veya karma ceza mahkemeleri tabirinin de kullanıldığı

³⁹⁹ Antonio Cassese, *International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 332.

⁴⁰⁰ Eileen Skinnider, "Experiences and Lessons from 'Hybrid' Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia" (Symposium on the International Criminal Court, Vancouver: International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2007), 4.

⁴⁰¹ Sarah Williams, "Genocide: The Cambodian Experience", *International Criminal Law Review* 5/3 (2005), 447.

⁴⁰² Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts" (New York and Geneva, 2008), 1.

⁴⁰³ Elena Naughton, *Committing to Justice for Serious Human Rights Violations Lessons from Hybrid Tribunals*, Araştırma Raporu (International Center for Transitional Justice, 2018), 5.

görülmektedir.⁴⁰⁴ Hatta uluslararası ve ulusal ögelerin bir araya getirildiği hibrit mahkemelerde kimi zaman ulusal ögelere daha fazla yoğunluk tanındığı ve bu surette uluslararası ögelerin önüne geçirildiği göz önünde bulundurularak bu türdeki mahkemelere ‘uluslararasılaştırılmış’ ceza mahkemeleri denmesinin daha doğru olacağı ifade edilmektedir.⁴⁰⁵

3.1.1. Uluslararası Ceza Hukukunda Hibrit Mahkemelerin Başlıca Özellikleri

Her uluslararası ceza mahkemesi türünün olduğu gibi hibrit mahkemeler de kendine özgü (*sui generis*) birtakım özelliklere sahiptir. Hibrit mahkemelerin sahip olduğu bu özelliklerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Zira bir uluslararası mahkemenin hibrit mahkeme olup olmadığının tespiti bu özelliklerin varlığı doğrultusunda yapılabilecektir. Kaldı ki hibrit mahkemeler açısından özelliklerin ortaya konması diğer uluslararası mahkemelerden daha kritiktir. Zira hibrit mahkemeler yalnızca uluslararası ögelerle değil, açıklanacağı üzere ulusal ögelerle de donatılmaktadır. Dolayısıyla hibrit mahkemelerin ulusal bir yargı organı olup olmadığı şüphesini barındırması da olasıdır. Sonuç olarak, bir mahkemenin hibrit mahkeme olup olmadığı açıklanan bu özellikler doğrultusunda tespit edilecektir.

Hibrit mahkeme örneklerinin tamamının aynı özelliklere sahip olduğunu söylemek güçtür. Ancak hibrit mahkemelerin tamamı veya çoğunda birtakım ortak özellikler bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere hibrit mahkemeler, ulusal ve uluslararası ögeleri bir araya getirmesiyle teşekkül eden bir yargı organıdır. Burada, bu ulusal ve uluslararası ögeleri hangi surette bir araya getirdiği tarif edilmelidir.

Buna göre, ilk olarak konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi ile ilişkili olarak hem ulusal hem de uluslararası özelliklerin barındırıldığı görülmektedir. Hibrit mahkemeler, tıpkı diğer uluslararası ceza mahkemeleri gibi uluslararası suçların ihlali karşısında kişileri yargılamaktadır.⁴⁰⁶ Hibrit mahkemelerin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisinin uluslararası yönü, uluslararası suçları yargı yetkisine dahil etmesidir denebilir. Hibrit mahkemelerin karma özelliğinin en bariz görünümlerinden birisi ise kimi zaman ulusal suçları da yargı yetkisine dahil etmesidir.⁴⁰⁷ Bazı hibrit mahkemelerin

⁴⁰⁴ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 448.

⁴⁰⁵ M.S. Scharf, “The Iraqi High Tribunal”, *Journal of International Criminal Justice* 5/2 (2007), 258-259.

⁴⁰⁶ Naughton, *Committing to Justice for Serious Human Rights Violations Lessons from Hybrid Tribunals*, 6.

⁴⁰⁷ Paul W. Bennetch vd., “Improving Hybrid Tribunal Design: Domestic Factors, International Support, and Court Characteristics”, *Stanford Law School: Law and Policy Lab* (blog), 2015, 17.

konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi sadece uluslararası nitelikli suçlar ile sınırlıyken; aşağıda da görüleceği üzere Kamboçya Mahkemesi ve Afrika Olağanüstü Daireleri gibi bazı mahkemeler ise yargı yetkisine, iç hukuk düzenlemelerinde yer alan işkence, kasten öldürme gibi suçları da dahil etmektedir. Örneğin, Afrika Olağanüstü Daireleri Statüsünün 4. maddesinde Mahkemenin yargı yetkisine sahip olduğu suçlar soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi uluslararası suçların yanı sıra işkence suçunu da içermektedir.⁴⁰⁸

Hibrit mahkemeler, yukarıda da belirtildiği üzere uluslararası geçici (*ad hoc*) ceza mahkemelerinin bir türünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, hibrit mahkemeler geçici (*ad hoc*) mahkemelerin temel özelliklerini haizdir. Geçici mahkemelerin geçici olarak kurulmaları dışında en önemli unsuru, belli bir olaya ve belli bir dönemde gerçekleşen suçlara ilişkin olarak yargı yetkisine sahip biçimde kurulmasıdır.⁴⁰⁹ Hibrit mahkemeler de geçici (*ad hoc*) mahkemelerin bir özel türü olması itibarıyla hibrit mahkemelerin yer bakımından (*ratione loci*) ve zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi, siyasi ve pratik amaçlar doğrultusunda sınırlandırılmaktadır.⁴¹⁰ Yer bakımından yargı yetkisi açısından (*ratione loci*) çatışmaların meydana geldiği yerlerle sınırlılık gösteren hibrit mahkemeler, zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi noktasında ise mahkemeden mahkemeye farklılık göstermektedir. Örneğin, uluslararasılaştırılmış bir mahkeme olan Irak Yüksek Mahkemesi, 17 Temmuz 1998'den 1 Mayıs 2003 tarihine kadar geniş bir zamana ilişkin yargı yetkisine sahipken⁴¹¹; Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panelleri, 1 Ocak 1999 ile 25 Ekim 1999 arasında yaşanan olaylar bakımından yargı yetkisini haizdir. Hatta Irak Yüksek Mahkemesinin geniş zamanlı yargı yetkisi kaynak yetersizliği ve ağır iş yükü sebebiyle sorun yaşanabileceği nedeniyle eleştirilere tabi tutulmuş ve savcılık bu gerekçeyle, rejim sırasında meydana gelen önemli olaylarla ilgili, sınırlı sayıda ve kısa duruşmalara odaklanmıştır.⁴¹²

⁴⁰⁸ Afrika Olağanüstü Daireleri Statüsü, md. 4. Statünün tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.hrw.org/news/2013/09/02/statute-extraordinary-african-chambers> (Erişim 17 Ağustos 2025)

⁴⁰⁹ Ford, "The Impact of the Ad Hoc Tribunals on the International Criminal Court", 4.

⁴¹⁰ Bennetch vd., "Improving Hybrid Tribunal Design: Domestic Factors, International Support, and Court Characteristics", 19.

⁴¹¹ Sarah Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues* (İngiltere: Durham University, Doktora Tezi, 2009), 137.

⁴¹² Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 137.

Hibrit mahkemelerin bir diğ er  ozelliği ise ulusal ve uluslararası  ogeleri mahkemede g orev yapan personel bakımından da bir araya getirmesidir.⁴¹³ Bu durum, hibrit mahkemelerin b unyesinde çalışan yargı ıların, savcılarının ve personelin hem mahkemenin kurulduğu devlet vatandaşlarından hem de farklı devletlerin vatandaşları olan (uluslararası) kişilerden teşekk ul etmesini ifade etmektedir. Uluslararası personel ile kastedilen, adından da anlaşılacağı  uzere bu personellerin mahkemenin yargı yetkisine giren suçların işlendiği devletin vatandaşı olmayıp olaylar bakımından tarafsız bir konumda bulunan personel olmasıdır. Hibrit mahkemelerde uluslararası yargıç, savcı ve personelin g orev yapması bu kişilerin siyasi baskılara daha az maruz kalacağı nedeniyle olumlu bir y on olarak değerlendirilmektedir.⁴¹⁴ Bununla birlikte, hibrit mahkemelerin ulusal ve uluslararası  ogeleri bir araya getirmesiyle birlikte bu  ogelerin dezavantajlarını da bir araya getirme riski taşıdığı, uluslararası ve ulusal hakimler arasında farklı hukuki perspektiflerden yaklaşmanın getirisi olarak farklı yaklaşımların meydana gelebileceği, ulusal ve uluslararası  ogeler arasında bu tarz çelişkilerin meydana gelebileceği de ifade edilmektedir.⁴¹⁵  rneğin Sierra Leone  zel Mahkemesi'nde her dairede    hakim g orev yapmakta, bu    hakimden ikisi BM Genel Sekreteri; biri ise Sierra Leone tarafından atanmaktadır.⁴¹⁶ Temyiz dairesinde g orev yapan beş hakimden ise     uluslararası; ikisi ise ulusal yargı ılardan oluşmaktadır.⁴¹⁷ Keza bu mahkemede aşağıda detaylıca inceleneceği  uzere, savcılık makamında da hem uluslararası hem de ulusal personel g orev almaktadır. Bu y on yle Sierra Leone  zel Mahkemesi, mahkemeyi oluşturan personel bakımından da ulusal ve uluslararası  ogeleri bir araya getirmektedir.

Hibrit mahkemelerin bir diğ er  ozelliği ise finanse ediliş biçimlerine ilişkindir. Hibrit mahkemeler, genellikle çatışma ortamından yeni kurtulmuş ve barışa geçiş d onemi içerisinde yer alan devletler içerisinde söz konusu olduğundan, kolaylıkla anlaşılacağı  uzere bu devletlerin kurulacak olan mahkemeyi finanse etme konusunda zorluk yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim, bu zamana kadar faaliyet g osteren bütün hibrit mahkemeler finansal açıdan zorluk yaşamışlardır.⁴¹⁸ Bu gerekçelerle hibrit mahkemelerin

⁴¹³ Naughton, *Committing to Justice for Serious Human Rights Violations Lessons from Hybrid Tribunals*, 6.

⁴¹⁴ Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts", 4.

⁴¹⁵ James Cockayne, "The Fraying Shoestring: Rethinking Hybrid War Crimes Tribunals", *Fordham International Law Journal* 28/3 (2005), 616.

⁴¹⁶ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 294.

⁴¹⁷ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 294.

⁴¹⁸ Alison Kamhi, "Private Funding for Public Justice: The Feasibility of Donations to the Cambodian Tribunal", *Harvard International Law Journal* 48/2 (2007), 581.

çok ucuz yoldan adaleti sağlama aracı olduğu, kronik finansman sorunlarının, personel eksikliğinin, tanık ve mağdur koruma planlarındaki aksaklıkların asgari standartların karşılanmasına dair endişeler duyulmasına neden olmuş ve önemli dokümanların dahi tercüme edilememesinin yargılamaların kamuya açık hale getirilmesinin önünde büyük bir engel olacağı algısı oluşmuştur.⁴¹⁹ Hibrit mahkemelerin finanse edilişi de ulusal ve uluslararası ögelerin bir araya getirilmesi özelliğiyle uyumlu bir şekilde gerçekleşmektedir. Buna göre hibrit mahkemeler genellikle, ulusal ve uluslararası kaynakların birleşmesiyle finanse edilmektedir. Katkının yoğunluğu ve büyüklüğü mahkemeden mahkemeye değişmekle birlikte tüm hibrit mahkemeler, finansmanının bir kısmını uluslararası kaynaklar aracılığıyla sağlamaktadır.⁴²⁰ Bu uluslararası finans kaynakları değişkenlik gösterebilmektedir. Kimi zaman BM tarafından, kimi zaman uluslararası vakıf vb. özel bağışçılar, kimi zaman ise başka devletlerin fon sağlamasıyla hibrit mahkemelerin finanse edilmesi mümkün kılınmaktadır.⁴²¹ Görüldüğü üzere, hibrit mahkemelerin finanse ediliş biçiminde de ulusal ve uluslararası öge dengesi göze çarpmaktadır. Örneğin, Lübnan Özel Mahkemesinin 2009-2010 yıllık raporunda Mahkemenin finansal ihtiyaçlarının %49'unun ulusal; %51'inin ise uluslararası kaynaklardan karşılandığı belirtilmektedir.⁴²²

Hibrit mahkemelerin üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği ise kuruluş biçimlerine ilişkindir. UCM bilindiği üzere, çok taraflı (*multilateral*) bir andlaşma (UCMS) aracılığıyla kurulmuş ve göreve başlamıştır. Hibrit mahkemeler, daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin aksine birden fazla yolla kurulabilirler. Hibrit mahkemelerin dört şekilde kurulabileceği ifade edilmektedir. Hibrit mahkemelerin; i) Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda doğrudan BM İdaresi altında kurulması, ii) çift taraflı (*bilateral*) andlaşmalar ile kurulması, iii) uluslararası unsurları bünyesinde barındıran (uluslararasılaştırılmış) ulusal mahkemeler olarak kurulması, iv) Tamamen BM idaresi altında bulunmaksızın Güvenlik Konseyi kararı ile kurulması mümkündür.⁴²³ İlk olarak, Doğu Timor örneğinde olduğu gibi, hükümet yapısının tamamen çökmesi yahut devletin ortadan kalkması, yeni bir devletin kurulması gibi tamamen yetersiz bir altyapının

⁴¹⁹ Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 39.

⁴²⁰ Naughton, *Committing to Justice for Serious Human Rights Violations Lessons from Hybrid Tribunals*, 93.

⁴²¹ Kamhi, "Private Funding for Public Justice: The Feasibility of Donations to the Cambodian Tribunal", 582.

⁴²² Lübnan Özel Mahkemesi Yıllık Raporu (2009-2010), 42. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.legal-tools.org/doc/34d109/pdf/>

⁴²³ Public International Law & Policy Group, *Hybrid Tribunals: Core Elements* (Washington, 2013), 7.

bulunduğu çatışma sonrası dönemlerde BM devreye girerek geçiş dönemi adaletini yürütücü bir rol oynayarak bir mahkemenin kurulmasına öncülük edebilir.⁴²⁴ İkinci olarak, Sierra Leone örneğinde olduğu gibi devletler BM ile iki taraflı (*bilateral*) andlaşmalar yapmak suretiyle de hibrit mahkemeler kurabilirler. Bu yolda, BM ile yapılan andlaşmalarda müzakerelerin durumu, mahkemenin kurulacağı yere göre farklı biçimde seyredebilecektir.⁴²⁵ Üçüncü olarak doktrinde ‘uluslararasılaştırılmış’ mahkemeler olarak da anılan ve normal şartlarda ulusal mahkeme niteliği taşıyan ancak bazı uluslararası öğeler eklenmiş, bazı uluslararası personeli içeren mahkemelerin de kurulması mümkündür.⁴²⁶ Son olarak, pek rastlanır bir örnek olmasa da Lübnan Özel Mahkemesi örneğinde de olduğu gibi bir devletin talebi üstüne Güvenlik Konseyi kararı ile hibrit bir mahkemenin kurulması da mümkündür.⁴²⁷ Esasen bu hususun hukuka uygunluğu tartışmalıdır. Hatırlanacağı üzere, EYUCM de Güvenlik Konseyi kararı ile kurulmuş bir mahkeme olup Güvenlik Konseyinin uluslararası ceza mahkemesi kurma yetkisinin olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu husustaki tartışmalar ve ileri sürülen görüşler için çalışmanın 1.3.3 bölümüne bakılabilir.

Görüldüğü üzere, hibrit mahkemelerin birçok temel özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerin her biri bir mahkemenin hibrit mahkeme olarak anılması için olmazsa olmaz (*sine qua non*) şartlar olmayıp her durumda olaya uygun bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Ancak kanaatimce, bir mahkemenin hibrit mahkeme olarak anılabilmesi için kuruluş kaynağını uluslararası hukuktan alarak ceza yargılaması yürütmesi ve uygulanacak hukuk veya hukuku uygulayacak personel bakımından uluslararası ve ulusal öğeleri birlikte barındıran bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, ulusal ve uluslararası niteliklerden her biri belirgin olmalı ve bu özelliklerden biri diğerini önemsiz kılacak ölçüde ön plana çıkmamalıdır. Doktrinde, hibrit mahkemelerin belirleyici özelliklerinin şunlar olduğu ifade edilmektedir: i) Mahkeme cezai bir yargı yetkisi kullanmalı, ii) Bu mahkeme veya uluslararası bileşeni geçici bir nitelik taşımalı, iii) ulusal yargıçların yanı sıra uluslararası yargıçların da bulunması ihtimali ve mahkemenin diğer

⁴²⁴ Rüdiger Wolfrum, “International Administration in Post-Conflict Situations by the United Nations and Other International Actors”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law* (Hollanda: Koninklijke Brill NV, 2005), 650.

⁴²⁵ Higonnet, “Restructuring Hybrid Courts: Local Empowerment and National Criminal Justice Reform”, 355.

⁴²⁶ Lindsey Raub, “Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice”, *New York University Journal of International Law and Politics* 41/4 (2009), 1039.

⁴²⁷ Raub, “Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice”, 1039.

organlarına katılım imkanı olmalı, iv) mahkemenin finanse edilışinde uluslararası bir yardım alınması mahkemenin uluslararası bir mahkeme olarak anılmasına tek başına yeterli olmamalı, v) maddi yargı yetkisi bakımından ulusal ve uluslararası unsurlar bir arada bulunmalı yahut asgari olarak mahkemenin konu bakımından yargı yetkisine giren suçların uluslararası topluluğu ilgilendiren bir yanı olmalı, vi) BM, bölgesel örgüt veya başka bir devlet gibi bir uluslararası hukuk kişininin sürece katılımı bulunmalıdır.⁴²⁸

3.1.2. Hibrit Mahkemelerin Uluslararası Ceza Hukukundaki Yeri

Hibrit mahkemeler, yukarıda belirtildiğı üzere tipik uluslararası ceza mahkemelerinden farklılık arz etmektedir. Zira tipik uluslararası ceza mahkemeleri gerek kuruluşları gerek bünyesinde görev yapan personelleri gerek uyguladığı hukuk ve diğer yönleriyle birlikte tamamen uluslararası özellikler barındırmaktadır. Hibrit mahkemeler ise bundan tamamen farklı bir görünüme sahiptir. Hibrit mahkemeler, uluslararası özelliklerinin yanı sıra ulusal motifleri de bünyesinde bir hayli barındırmaktadır. Bu durumda, hibrit mahkemelerin esasında uluslararası mahkemeler olup olmadığı gündeme gelmektedir. Zira bir mahkemeye hibrit, melez, yarı uluslararası, uluslararasılaştırılmış, karma gibi isimler verilmesi yalnızca tanımlayıcı bir nitelik taşımakta olup, bir mahkemenin kısmen veya yarı biçimde uluslararası mahkeme olması mümkün değildir.⁴²⁹ Dolayısıyla bu mahkemelerin uluslararası bir mahkeme olup olmadığının tespiti adından değil, barındırdığı özelliklerden anlaşılabilecektir. Bu kapsamda, bir mahkemenin ne zaman uluslararası ne zaman ulusal bir ceza mahkeme olduğunun kıstasları önem arz etmektedir. Bu kıstasların belirlenmesiyle, hibrit mahkemelerin birer uluslararası ceza mahkemesi olup olmadığı tespit edilebilecek, bu doğrultuda hibrit mahkemelerin uluslararası ceza hukukunun bir parçası olup olmadığı saptanabilecektir.

Bir mahkemenin ne zaman uluslararası ceza mahkemesi olarak anılacağına ilişkin olarak gerek UCM tarafından gerekse hibrit mahkemeler tarafından bazı kıstasların ileri sürüldüğü görülmektedir. UCM'nin Temyiz Dairesinin bir kararında⁴³⁰ 5 hakimden 4'ünün kaleme aldığı ortak oy yazısında, uluslararası bir mahkemenin niteliklerine dair bazı tespitlere yer verilmiştir. Buna göre, uluslararası hakimler, kendilerine yargı yetkisini

⁴²⁸ Sarah Williams, "The Extraordinary African Chambers in the Senegalese Courts: An African Solution to an African Problem?", *Journal of International Criminal Justice* 11/5 (2013), 1145.

⁴²⁹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 449.

⁴³⁰ UCM Temyiz Dairesi, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal, ICC-02/05-01/09-397 (6 Mayıs 2019). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_02593.PDF (Erişim 20 Ağustos 2025)

kullanmalarına izin veren devletlerin bir araya gelmesi sonucunda yargı yetkilerini uluslararası toplum adına kullanmaktadır.⁴³¹ Buradan çıkan sonuç esasen, bir uluslararası mahkemenin yargı yetkisini uluslararası topluluk adına kullanması gerekliliğidir. Oy yazısında, uluslararası mahkemenin nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, iki veya daha fazla devletin talebi üzerine yargı yetkisini kullanan bir mahkeme olduğu ifade edilmektedir.⁴³² Bu yargı yetkisinin verilmiş biçimleri andlaşma yolu, bir uluslararası örgütün sevk etmesi, andlaşmadaki tahkim maddesi yoluyla katılım veya sevk yolu gibi çeşitli şekillerde olabilir. Uluslararası mahkemeler, bölgesel veya evrensel nitelikte olabileceği gibi uluslararası bir mahkemenin geçici (*ad hoc*) veya sürekli olması da mümkün olup mahkemenin uluslararası niteliği bakımından bu husus önem arz etmemektedir.⁴³³ Bir uluslararası mahkemenin yargı yetkisinin kaynağı, o mahkemenin uluslararası bir mahkeme oluşunun nihai unsurunu teşkil etmektedir.⁴³⁴ Bu yargı yetkisinin kaynağı uluslararası bir organ veya örgüt aracılığıyla, doğrudan yahut meşru bir yetki kullanımı vasıtasıyla devletlerin ortak iradesidir.

Hibrit mahkemelerin de kendilerinin niteliğine ilişkin birtakım değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Örneğin, Sierra Leone Özel Mahkemesi (SLÖM) bir kararında, kendisinin hukuki niteliğine ilişkin tespitlerde bulunmuştur.⁴³⁵ Mahkeme kararında şu tespitlere yer vermiştir: a) Mahkeme, Sierra Leone yargısının bir parçası ve ulusal bir mahkeme değildir. b) Mahkeme, uluslararası bir andlaşma ile kurulmuştur ve tüzel kişilik, üyelerinin sahip olduğu dokunulmazlık gibi uluslararası hukuk kişilerine has özellikler taşımaktadır. c) Konu bakımından (*ratione materiae*) ve kişi bakımından (*ratione personae*) yargı yetkisi ile kimsenin Mahkeme karşısında dokunulmaz olmaması gibi hükümler bakımından EYUCM, RUCM ve UCM'yle benzerlik göstermektedir. Tüm bu

⁴³¹ UCM Temyiz Dairesi, Joint Concurring Opinion of Judges Eboe-Osuji, Morrison, Hofmański and Bossa, paragraf no. 53. Ortak oy yazısının tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2019_02857.PDF (Erişim 20 Ağustos 2025)

⁴³² UCM Temyiz Dairesi, Joint Concurring Opinion of Judges Eboe-Osuji, Morrison, Hofmański and Bossa, paragraf no. 56.

⁴³³ UCM Temyiz Dairesi, Joint Concurring Opinion of Judges Eboe-Osuji, Morrison, Hofmański and Bossa, paragraf no. 57.

⁴³⁴ UCM Temyiz Dairesi, Joint Concurring Opinion of Judges Eboe-Osuji, Morrison, Hofmański and Bossa, paragraf no. 58.

⁴³⁵ Sierra Leone Özel Mahkemesi (SLÖM), Decision On Immunity From Jurisdiction, SCSL-2003-01-I (31 Mayıs 2004). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/059/SCSL-03-01-I-059.pdf> (Erişim 20 Ağustos 2025)

özellikler ışığında, Mahkemenin uluslararası bir mahkemeden başka bir şekilde sınıflandırılması için hiçbir sebep bulunmadığı ifade edilmiştir.⁴³⁶

Kamboçya Mahkemesindeki Özel Daireler de SLÖM'nin yukarıda anılan kararına atıfta bulunarak Mahkemenin, özel bir andlaşma ile kurulmasının, uluslararası topluluğun iradesinin bir ifadesi olmasının, uluslararası adalet mekanizmasının bir parçası olarak kabul edilmesinin ve Mahkemenin yargı yetkisi içerisinde kalan suçların en ciddi uluslararası suçlar olması özelliklerini barındırdığını göz önünde bulundurarak, Mahkemenin uluslararası bir yargı organı niteliğinde olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁷

Doktrinde, bu içtihadi belirlemelerin yerinde olmadığı ve bundan çok daha pratik bir yolla mahkemenin Uluslararası bir mahkeme olup olmadığının tespitinin mümkün olduğu belirtilmektedir. Buna göre, i) mahkemenin kuruluşunun birincil ve doğrudan hukuki kaynağının uluslararası hukuk olması durumunda bir uluslararası mahkemenin söz konusu olacağı, ii) mahkemenin kuruluşunun birincil ve doğrudan hukuki kaynağının ulusal hukuk olması durumunda ise ulusal bir mahkemenin söz konusu olacağı ifade edilmektedir.⁴³⁸ Gerçekten de bu görüş daha isabetlidir. Bir olgunun niteliğinin belirlenmesi açısından başvurulması gereken yol, o olgunun kaynağına bakmaktır. Bu durum, hibrit mahkemeler perspektifinden değerlendirilecek olursa; sonuç olarak hibrit mahkemelerin genel olarak andlaşma, Güvenlik Konseyi kararı gibi uluslararası hukuk kural ve kaidelerine uygun biçimde kuruldukları görülmektedir. O halde, bu yolla yani uluslararası hukuk zemininde kurulan, kaynağını uluslararası hukuktan alan bu mahkemelerin uluslararası mahkemeler niteliğine sahip ve uluslararası ceza hukukunun bir parçası olduğunu söylemekte hiçbir sakınca bulunmamaktadır.

3.1.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Hibrit Mahkemeler Arasındaki Olası Yetki Çatışması Meselesi

İrdelenmesi gereken bir husus, UCM ile hibrit mahkemeler arasında gündeme gelebilecek olası bir yetki çatışması halinin nasıl çözümleneceğidir. Bilindiği üzere, UCM'nin yargı yetkisinin ulusal mahkemeler karşısında tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı

⁴³⁶ Sierra Leone Özel Mahkemesi (SLÖM), Decision On Immunity From Jurisdiction, paragraf no. 41.

⁴³⁷ Kamboçya Mahkemelerindeki Özel Daireler, Ön Duruşma Dairesi, Decision On Appeal Against Provisional Detention Order of Kaing Guek Eav Alias "Duch", 001/18-07-2007-ECCC-OCIJ (PTC01), 3 Aralık 2007, paragraf no. 20. Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.legal-tools.org/doc/fe0ba1/pdf> (Erişim 20 Ağustos 2025)

⁴³⁸ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 451.

hususu UCMS’de açıkça hükme bağlanmış olup bu konuda bir duraksama bulunmamaktadır.⁴³⁹ Ulusal bir mahkeme ile UCM’nin aynı anda yargı yetkisine giren ve her ikisinde de yargı yetkisinin kullanıldığı bir durum söz konusu olduğunda meselenin çözümlenmesi zorluk arz etmemektedir. Zira bu takdirde UCM, ulusal yargı organları lehine yargı yetkisinden feragat edecektir. Ancak bir hibrit mahkeme ile UCM arasında olası bir yetki çatışması yaşanması durumunda bu husus nasıl çözümlenecektir?

Bu hususun cevabının verilmesi için ilk olarak hibrit mahkemelerin hukuki niteliğinin ne olduğunun ortaya konulması önemlidir. Hibrit mahkemelerin bir ulusal mahkeme niteliğinde olduğu belirlenirse sorunun çözümü basittir. UCM’nin yargı yetkisi ulusal mahkemelere göre tamamlayıcı nitelikte olduğuna göre, sorun, ulusal mahkeme sayılan hibrit mahkemelerin UCM karşısında yargı yetkisini öncelikli olarak kullanabileceği yönünde çözümlenecektir. Asıl tartışma konusu ise bu durumun aksinin kabul edilmesi halinde ortaya çıkmaktadır. Hibrit mahkemelerin uluslararası bir mahkeme olarak kabul edilmesi durumunda bu sorunun akıbeti ne olacaktır? Öncelikle belirtilmelidir ki, hibrit mahkemelerin ulusal mahkemeler olarak tasnif edilmeleri mümkün değildir. Uluslararası bir andlaşma ile kurulan, kaynağını uluslararası hukuktan alan ve yukarıda açıklanan birçok uluslararası ögeyle donatılan mahkemelerin ulusal nitelikte olduğunun ileri sürülmesi mümkün değildir. Ulusal bir mahkemenin kuruluşu, ulusal yasama mercilerinin yasama faaliyeti sonucunda gerçekleşmektedir. Uluslararası bir andlaşma ile kurulan hibrit mahkemelerin ulusal mahkeme olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Hibrit mahkemeler, bu gerekçelerle uluslararası mahkeme özelliği taşımaktadırlar. Esasen, aşağıda incelenecek olan, bu zamana kadar kurulan gerçek anlamda hibrit mahkemelerin zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi UCM’nin yargı yetkisinin başlangıcı olan 1 Temmuz 2002 tarihi ile kesişmemektedir. Örneğin, SLÖM’nin yargı yetkisi 30 Kasım 1996’dan itibaren başlamakta; Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Dairelerin yargı yetkisi 17 Nisan 1975- Ocak 1979 tarihleri arasını kapsamakta⁴⁴⁰; Lübnan Özel Mahkemesinin ise konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi UCM’nin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi ile kesişmemektedir. Değerlendirilmesi gereken husus, bir uluslararası hibrit mahkeme ile UCM arasında hem zaman hem konu bakımından bir kesişim olduğunda çözüme nasıl ulaşılabileceğidir. Bu hususta uluslararası hukukta açık bir belirleme bulunmadığından, olası bir hibrit mahkemenin kurulması

⁴³⁹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. 2.3.4.

⁴⁴⁰ Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 137-140.

esnasında statüde, mahkemenin UCM ile arasındaki olası yargı çatışmasının da gözetilerek çözümlenmesi gerekmektedir.⁴⁴¹ Fikrimce, esasen ulusal mahkemeler olarak ancak bazı uluslararası öğeleri barındıran ‘uluslararasılaştırılmış’ mahkemeler bakımından ise hiçbir sorun yoktur. Zira bu mahkemeler, esasen ulusal nitelikte olduğundan ortaya bir çatışma çıkmayacak ve tamamlayıcılık ilkesi uyarınca UCM’ye nazaran öncelikli konumda olacaktır.

Uygulamada, uluslararasılaştırılmış bir mahkeme olan Orta Afrika Cumhuriyeti Özel Suçlar Mahkemesi’ni kuran Kanunda, UCM’nin yargı yetkisi ile çatışma yaşanması durumunda UCM’nin soruşturma ve kovuşturma bakımından öncelik sahibi olacağı yönünde bir düzenleme yapıldığı ifade edilmektedir.⁴⁴² Aynı Kanunla mahkemenin kendisini ulusal diğer mahkemelere göre öncelikli ancak UCM karşısında ikincil olarak görmesinin; UCM’nin ulusal mahkemelere nazaran ikincil planda olmasını açıklayan tamamlayıcılık prensibi karşısında eleştiriye açık bir husus olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴³

Fikrimce, gerçek anlamda hibrit mahkeme niteliği taşıyan uluslararası mahkemeler bakımından ise şöyle pratik bir çözüme gidilmesi mümkündür: UCMS’nin tamamlayıcılık ilkesini düzenlemeye kavuşturan 17/1-a. maddesinde Mahkemenin kabul edilemezlik kararını vereceği hal olarak ‘*yargı yetkisi bulunan devlet tarafından,*’ bir soruşturma veya kovuşturmanın yürütülüyor olması sayılmıştır. Dikkat edileceği üzere, madde metninde ulusal mahkeme ismi zikredilmemiş, yargı yetkisini elinde bulunduran devletin soruşturma veya kovuşturma yürütüyor olması, UCM’nin tamamlayıcı niteliğinin devreye girmesi bakımından yeterli görülmüştür. Hibrit mahkemeler her ne kadar uluslararası mahkemeler arasında yer almaktaysa da kimi zaman bu Mahkemenin kurulmasında taraflardan biri yargı yetkisini elinde bulunduran devlet olmaktadır. Keza, hibrit mahkemelerin temel özelliği bünyesinde ulusal personelin çalışması veya mahkemenin ulusal hukuk kurallarını da tatbik etmesi gibi önemli nitelikte ulusal öğelerle donatılmış olmaları olduğundan bu mahkemelerin zaten ulusal yönleri de bulunmaktadır. Bu durumda, UCMS’nin anılan hükmünün geniş yorumlanması halinde esasen bir hibrit mahkemenin yürüttüğü

⁴⁴¹ Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, 201-202.

⁴⁴² Patryk I. Labuda, “Institutional Design and (Non-)Complementarity: Regulating Relations Between Hybrid Tribunals and other Judicial and Non-Judicial Institutions”, *Hybrid Justice: Innovation and Impact in the Prosecution of Atrocity Crimes*, ed. Kirsten Ainley - Mark Kersten (Oxford: Oxford Academic, 2025), 112-113.

⁴⁴³ Labuda, “Institutional Design and (Non-)Complementarity: Regulating Relations Between Hybrid Tribunals and other Judicial and Non-Judicial Institutions”, 113.

yargılamanın, yargı yetkisini elinde bulunduran devlet tarafından da yürütüldüğü göz önünde bulundurularak hibrit mahkemeler karşısında da UCM'nin tamamlayıcı bir niteliğinin bulunduğu ileri sürülebilir.

3.2. Hibrit Mahkemelere İhtiyaç Duyulmasının Nedeni ve Hibrit Mahkemelerin Muhtemel Dezavantajları

Hibrit mahkemelerin tanımı, özellikleri ve uluslararası ceza hukukunun bir parçası olup olmadığı meselesi detaylıca açıklandığına göre, üzerinde durulması gereken husus hibrit mahkemelerin tercih edilmesinin olası nedenleridir. Öncelikle, çatışma sonrası dönemlerde barışın inşası doğrultusunda mağdurların adalet duygularının tatmini bakımından özellikle uluslararası nitelikteki, tüm insanlığa karşı işlenmiş sayılan ağır suçların cezalandırılması elzemdir. Aşağıda da inceleneceği üzere geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarından birisi dava mekanizmasıdır ve bu mekanizma, failerin cezalandırılarak mağdur ve mağdur yakınlarının adalet ihtiyacının tatmin edilmesine hizmet etmektedir. Dolayısıyla, geçiş döneminde çatışmanın ardından bir cezalandırma faaliyetinin yürütülmesi gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Geçiş dönemi adaletinin ne olduğu ve mekanizmaları, aşağıdaki 3.2.1 no'lu alt başlıkta tarif edilecektir.

Hibrit mahkemelerin ilk olarak bir cezalandırma faaliyeti ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıktığı barizdir ancak hibrit mahkemelere neden ihtiyaç duyulduğu meselesi bundan ibaret değildir. Zira cezalandırma faaliyetinin hibrit mahkemelerin yanı sıra ulusal ceza mahkemeleri yahut UCM aracılığıyla da yerine getirilmesi mümkündür. Bu kapsamda, neden ulusal ceza mahkemeleri yahut UCM'nin değil de hibrit mahkemelerin tercih edileceğinin de ortaya konması gereklidir. Ancak bu iki hususun da ortaya konmasıyla hibrit mahkemelere neden ihtiyaç duyulduğu hususu anlaşılabilecektir.

Çatışma sonrası dönemde, çatışma ortamının yeni son bulduğu ve barışın tesisi aşamasında olan devletlerde ulusal ceza yargısı yerine neden uluslararası bir ceza yargısının tercih edildiği, anlaşılması kolay bir durumdur. Çatışmaların sona ermesinden sonra ulusal mahkemelerin işlenen suçlara ilişkin yargılamalar yapma konusunda birçok eksikliği gündeme gelebilmektedir. Bu eksiklikler arasında, devletin çökmesi veya yeniden kurulması yahut yapılandırılması safhasında hukuk kurallarının yetersizliği, yolsuzluk, ulusal mahkemelerin asgari düzeyde yeterli nitelikleri karşılayamaması ve adalete ulaşımın

güçlük arz etmesi gibi hususlar bulunmaktadır.⁴⁴⁴ Nitekim, meydana gelen olaylar genellikle insanlığı sarsan ve istisnai olarak karşılaşılan türde suçları barındırdığından içtihat ve bilgi birikimi konusunda da sorun yaşanması muhtemeldir. Bu sorun uzman konumunda bulunan uluslararası nitelikli hakimlerin atanması, yetersiz kalan iç hukuk kurallarının yarattığı boşluğun uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası antlaşmalar aracılığıyla doldurulmasıyla aşılmaya çalışılmaktadır.⁴⁴⁵ Çatışma ortamından barış sürecine geçiş aşamasında gerçekleşen bu yargılamalarda, ulusal mahkemelerin tercih edilmesi ayrıca toplumda önceki hükümet döneminde görev alan kişilerin bu süreçte görev alabileceği ve süreci manipüle edebilecekleri endişesiyle sürece dair bir meşruiyet sorunu yaratabilecektir. Bunun tam zıttı olarak Saddam Hüseyin'in yargılanması örneğindeki gibi yeni kurulan hükümetin adaleti sağlamak düşüncesi yerine siyasi düşmanlarını ortadan kaldırmak amacıyla yargılamaları bir aparat olarak kullanması da tehlike arz eden bir meseledir.⁴⁴⁶ İşte uluslararası ceza yargısı, çatışmanın yeni son bulduğu bu devletlerde ulusal ceza yargısının yaşayabileceği veya yaşatabileceği muhtemel bu sorunlara karşı önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cezalandırma ihtiyacının ve neden ulusal ceza yargısı yerine uluslararası ceza yargısının tercih edildiğinin tarif edilmesinden sonra açıklanması gereken diğer bir husus, uluslararası ceza yargısının tercih edilmesi durumunda neden daimi nitelikte bir mahkeme olan UCM'de yargılamaların yürütülmesi değil de hibrit mahkemelerin kurulması yoluna gidildiğidir. Hibrit mahkemelere neden ihtiyaç duyulduğunun tam olarak anlaşılabilmesi, bu hususun da ortaya konmasına bağlıdır. Zira uluslararası ceza yargısının tercih edilmesi durumunda, hali hazırda kurulu ve yerleşik bir mahkeme olan UCM varken yeni bir mahkemenin kurulmasının sebeplerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu husus özellikle, kimi zaman çatışmaların yaşandığı yerdeki mağdurların uluslararası bir ceza yargısının meşruiyetini sorgulaması ve sürece kendisini ait hissedememesi durumlarından kaynaklanmaktadır. 3.2.2 no'lu başlıkta, çatışma sonrası dönem içerisindeki bazı

⁴⁴⁴ Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts", 1; Skinnider, "Experiences and Lessons from 'Hybrid' Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia", 18.

⁴⁴⁵ Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, "Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts", 4.

⁴⁴⁶ Medwis al-Rashidi, "The Special Court for Sierra Leone and the Special Tribunal for Lebanon: Lessons to be Learned from the Establishment, Composition and Jurisdiction of an International Tribunal", *Ankara Law Review* 9/1 (2012), 15.

devletlerde yürütülen cezai yargılamaların neden UCM değil de hibrit mahkemeler nezdinde gerçekleştirildiği izah edilecektir.

3.2.1. Geçiş Dönemi Adaleti Mekanizması Olarak Cezalandırma İhtiyacı

Devletlerin, iç savaş, diktatörlük yönetimi gibi çatışma ortamlarından barış ortamına geçişi süreci çetrefilli bir özellik arz etmektedir. Bu geçişin çetrefilli oluşu elbette, çatışma ortamında gerçekleşen insan hakları ihlalleriyle yüzleşilmesi, bu ihlalleri gerçekleştirenler hakkında soruşturma ve kovuşturma sürecinin yürütülmesi, çatışma ortamında ortaya çıkan zararların telafi edilmesi gibi unsurların güçlük arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Geçiş dönemi adaleti, bu çetrefilli hususun çözümlenmesi ihtiyacına karşılık olarak ortaya çıkan ve ağır hak ihlallerini telafi etme, hakikati ve toplumsal barışın yeniden tesis edilmesini sağlama amacını ihtiva eden bir müessesedir.⁴⁴⁷ Geçiş dönemi adaleti, aşağıda muhtevası detaylıca açıklanacak olan mekanizmalara sahip olup anılan amacına bu mekanizmalar aracılığıyla ulaşmayı hedeflemektedir.⁴⁴⁸ Geçiş dönemi adaleti ilk ortaya çıkış döneminde, baskıcı yönetimlerin yahut diktatörlüklerin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine ilişkin yargısal süreci ele almaktayken, sonraları kapsamı anılan durumların yanı sıra şiddetli silahlı çatışmalarda işlenen savaş suçları ve ağır insan hakları ihlallerini de ele alacak ölçüde genişlemiştir.⁴⁴⁹

Geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarının ortaya konmasından evvel geçiş dönemi adaletinin tanımının ortaya konması gerekliliği bulunmaktadır. Geçiş dönemi adaletine ilişkin yapılan tanımlardan biri, Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi tarafından yapılmış olup bu tanıma göre geçiş dönemi adaleti ‘‘Sistematik veya yaygın insan hakları ihlallerine bir yanittir.’’⁴⁵⁰ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, konuya ilişkin daha detaylı bir tanım getirmiş bulunmaktadır. Buna göre, geçiş dönemi adaleti müessesesi, hesap verilebilirliğin ve uzlaşmanın sağlanması ile adalete hizmet edilmesi amaçlarıyla geçmiş geniş ölçekli ihlallerin mirasıyla yüzleşilmesi girişimlerine ilişkin tüm süreç ve

⁴⁴⁷ İlyas Özcan, ‘‘Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği’’, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 10/2 (2022), 224.

⁴⁴⁸ Merve Yüce Usta, ‘‘İşid Terör Örgütünün Geçiş Dönemi Adaleti Çerçevesinde Kısa Tahlili’’, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 9/2 (2024), 105.

⁴⁴⁹ Martina Fischer, ‘‘Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice’’, *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook*, ed. Martina Fischer vd. (Frankfurt: Barbara Budrich Publishers, 2011), 407.

⁴⁵⁰ International Center for Transitional Justice, ‘‘What is Transitional Justice’’, *International Center for Transitional Justice*, <https://www.ictj.org/what-transitional-justice> (Erişim 20 Ağustos 2025).

mekanizmaları içermektedir.⁴⁵¹ Bir başka tanıma göre ise geçiş dönemi adaleti, öncül baskıcı yönetimlerin yanlışlarına ilişkin hukuki çarelerle şekillendirilen, siyasi değişim dönemleriyle ilişkili bulunan adalet anlayışından ibarettir.⁴⁵²

Geçiş dönemi adaletinin ne surette gerçekleştirileceği konunun esaslı temelini teşkil etmektedir. Geçiş sürecinin büyük bir titizlikle yürütülmesi gerekmektedir zira geçiş ülkeleri büyük bir yük taşımaktadır: geçmişin yanlışları.⁴⁵³ İşte bu süreç, yukarıda anıldığı gibi geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarıyla yürütülmektedir.⁴⁵⁴ Geçiş dönemi adaletinin dört temel unsuru olduğu ifade edilmektedir: Adalet, hakikat, onarım ve güvence.⁴⁵⁵ Adalet unsuru, çatışma veya baskıcı yönetim ortamındaki insan hakları ihlalleri faillerinin yargılanması ve suçluların cezalandırılmasını; hakikat unsuru anılan dönemde meydana gelen ihlallerin ortaya çıkarılmasını; onarım bileşeni bu dönemde yaşanan ihlaller sonucu ortaya çıkan zararın tazmin edilmesini; güvence unsuru ise mevzu bahis ihlallerin tekrar vuku bulmayacağını güvence altına alınmamasını ifade etmektedir.⁴⁵⁶

Çatışma ortamlarındaki yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerini telafi etmek ve barış ortamına giden yolu hazırlamak gayesiyle ortaya çıkan geçiş dönemi adaleti, toplumsal barışı ve hakikati inşa ederken birtakım yol ve yöntemler kullanmaktadır. Geçiş dönemi adaletinin mekanizmalarının açıklanmasından evvel, geçiş dönemi adaletinde izlenecek yol ve yöntemlerin hangi adalet anlayışı çerçevesinde izleneceği de önem arz etmektedir. Buna göre, iki tür adalet anlayışı ön plana çıkmaktadır: Cezalandırıcı Adalet ve Onarıcı Adalet Anlayışı. Cezalandırıcı adalet, adından da anlaşılacağı üzere suçluların cezalandırılmasını temel hedef belirleyen ve bu doğrultuda hareket eden klasik yargı mekanizmalarının bir bütünü ifade etmektedir.⁴⁵⁷ Onarıcı adalet ise cezalandırıcı adaletin radikal yönünün budanmasıyla toplumsal barışa giden yolda hareket eden hakikat

⁴⁵¹ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies: Report of the Secretary-General*, BM Genel Sekreterliği Raporu (Birleşmiş Milletler), 4. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.unhcr.org/media/rule-law-and-transitional-justice-conflict-and-post-conflict-societies-report-secretary> (Erişim 20 Mart 2025).

⁴⁵² Ruti G. Teitel, “Transitional Justice Genealogy”, *Harvard Human Rights Journal* 16 (2003), 69.

⁴⁵³ Zeynep Ardic, *Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: Addressing Violations of Social, Economic and Cultural Rights* (İngiltere: Sussex University, Doktora Tezi, 2018), 17.

⁴⁵⁴ Yüce Usta, “İşid Terör Örgütünün Geçiş Dönemi Adaleti Çerçevesinde Kısa Tahlili”, 105.

⁴⁵⁵ Yunus Emre Erdölen, *AIHM İctihadı Uyarınca Demokrasiye Geçiş Dönemi Adaletinde Arındırma* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 14.

⁴⁵⁶ Erdölen, *AIHM İctihadı Uyarınca Demokrasiye Geçiş Dönemi Adaletinde Arındırma*, 15.

⁴⁵⁷ Özcan, “Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği”, 224-225.

komisyonlarının pratiğini ifade etmektedir.⁴⁵⁸ Geçiş döneminde hangi adalet anlayışının tercih edilmesi gerekliliği her çatışma ve coğrafyanın kendine has özelliklerine göre değerlendirilecek bir husustur. Fikrimce, yalnızca cezalandırıcı adalete dayalı bir anlayış, hakikatin ortaya çıkartılması amacı doğrultusunda suçluların iş birliği yapma hevesini söndürme riski taşımaktayken; diğer yandan yalnızca onarıcı adalete ağırlık vermek mağdur yakınlarının adalet ihtiyacının tam olarak karşılanmamış gibi hissetmelerine neden olabilecektir. Bu nedenle her iki anlayışın da gözetilerek uygun bir biçimde olayın özelliklerine göre harmanlanması isabetli olacaktır.

Geçiş dönemi adaleti mekanizmaları genellikle dava, hakikat komisyonları, tazminat ve af olarak dört başlıkta mütalaa edilmektedir.⁴⁵⁹ Bunun yanı sıra yapısal reformlar,⁴⁶⁰ kamuoyundan özür⁴⁶¹ gibi mekanizmaların da zikredildiği görülmektedir.

Dava mekanizması, geçiş dönemi adaletinde en köklü geçmişe mekanizma olup çatışma veya baskıcı yönetim ortamında gerçekleşen ihlallerin faillerinin yargılanması ile cezai sorumluluklarının tesis edilmesini ifade etmektedir.⁴⁶² Dava mekanizması, önceki politikaların reddedildiğini cezalandırma gibi radikal bir vasıtayla açıkça ortaya koymakta ve bundan sonraki süreçte bu fiiller bakımından caydırıcılığı sağlamaktadır.⁴⁶³ Dava mekanizmasının nasıl işletileceğine ilişkin olarak BM tarafından hazırlanan ‘‘Çatışma Sonrası Devletlerde Hukuk Araçları: Kovuşturma Girişimleri’’ raporunun önemli bir yol haritası çizdiğini ifade etmek gerekmektedir.⁴⁶⁴ Bu zamana kadar dava mekanizması kapsamında, Nürnberg mahkemesi, ad hoc mahkeme ve UCM modeli ve hibrit mahkeme modeli olmak üzere üç farklı yöntemin benimsenerek uygulandığı görülmektedir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ Özcan, ‘‘Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği’’, 225.

⁴⁵⁹ Serdar Gülener, ‘‘Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış’’, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 8/32 (2012), 51.

⁴⁶⁰ Ardiç, *Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: Addressing Violations of Social, Economic and Cultural Rights*, 50.

⁴⁶¹ Gizem Koç, *Kolombiya’da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 57.

⁴⁶² Serdar Gülener, ‘‘Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış’’, 53.

⁴⁶³ Koç, *Kolombiya’da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz*, 50.

⁴⁶⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, *Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives* (New York ve Cenevre: Birleşmiş Milletler). İlgili raporun metnine ulaşmak için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/580041?v=pdf> (Erişim 21 Ağustos 2025).

⁴⁶⁵ Gülener, ‘‘Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış’’, 55.

Hakikat komisyonları, çatışma veya baskıcı yönetim döneminde meydana gelen insan hakları ihlallerinin araştırılması, ortaya çıkarılması ve belgelenerek raporlanması amacıyla geçiş sürecini yürüten hükümet tarafından oluşturulan organlardır.⁴⁶⁶ İnsanın doğası gereği sahip olduğu hakikati öğrenme dürtüsüne hizmet eden hakikat komisyonları, gerçeğin ortaya çıkarılmasıyla mağdurların yaralarının sarılmasını hedeflemektedir.⁴⁶⁷ Bu yönüyle hakikat komisyonları, onarıcı adalet anlayışına hizmet eder bir pozisyonda bulunmaktadır.⁴⁶⁸ Kuşkusuz, hakikat komisyonları sorumluların cezalandırılmasını ve mağdurların zararlarının giderilmesinin sağlamak bakımından da önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁶⁹ Doğal olarak, hakikat bilinmeksizin cezalandırma ve tazmin etmenin gerçekleşmesi mümkün değildir. Hakikat komisyonlarının son dönemde uygulama alanı bulduğu yerler arasında, Güney Afrika, Arjantin, Şili, El Salvador, Gana, Guatemala, Liberya, Fas, Panama, Peru, Filipinler, Sierra Leone, Güney Kore ve Doğu Timor'un bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁷⁰ Bu örneklerden özellikle Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun sergilediği başarılı pratikler, hakikat komisyonlarının geçiş dönemi adaleti mekanizmaları içerisinde popülaritesinin artmasını sağlamıştır.

Tazminat, adından da anlaşıldığı üzere insan hakları ihlallerinin mağdurlarının zararlarının giderilmesini önleme amacı taşıyan bir geçiş dönemi adaleti mekanizmasıdır. Tazminatın öneminin nakit ödemedi çok daha fazlası olduğu, bir toplumun verilen zararları tanıma, bu zararlardan dolayı pişmanlık duyma ve bu zararları giderme yönünde sahip olduğu kararlılığın bir tezahürü olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷¹

Af ise geçiş dönemi adaletinin en çok kullanılan mekanizması olması itibarıyla önemli bir yere sahiptir.⁴⁷² Af, 'istisnai durumlarda kabul edilen ve temel fonksiyonu belirli kişi veya kişilere karşı belirli türdeki suçlara ilişkin kovuşturma olasılığı ile sonuçlarını,

⁴⁶⁶ Teitel, "Transitional Justice Genealogy", 78.

⁴⁶⁷ Ardiç, *Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: Addressing Violations of Social, Economic and Cultural Rights*, 42.

⁴⁶⁸ Güleler, "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", 57.

⁴⁶⁹ Özcan, "Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği", 227.

⁴⁷⁰ Christina Binder, "Introduction to the Concept of Transitional Justice", *Transitional Justice: Experiences from Africa and the Western Balkans*, ed. W. Feichtinger vd. (Vienna: Landesverteidigungsakademie, 2013), 19-20.

⁴⁷¹ Dilek Kurban - Mesut Yeğen, *Adaletin Kıyısında: "Zorunlu" Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler: 5233 sayılı Tazminat Yasası'nın bir Değerlendirmesi-Van Örneği* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2012), 30.

⁴⁷² Güleler, "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış".

ortadan koşullu veya koşulsuz biçimde kaldırmak olan hukuki tedbir’ olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷³ Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgüt ile aktörlerin af konusunda karşıt bir tutum sergilediği ifade edilmekle birlikte geçiş dönemlerinde, barış ile adalet arasındaki ikilemde barışın sağlanması adına af yolunun tercih edildiğine rastlanılmaktadır.⁴⁷⁴ Af mekanizması, hak ihlallerini gerçekleştiren kimselere af tanınmasıyla barışın ve uzlaşmanın sağlanamayacağı gerekçesiyle eleştirilere de konu olmaktadır.⁴⁷⁵ Son olarak, affın en çok tercih edilen mekanizma olması itibarıyla, Dünyanın her yerinde geniş bir uygulama yelpazesine sahip olduğu görülmektedir.⁴⁷⁶

3.2.2. Uluslararası Ceza Yargısının Benimsenebilirlik Probleminin Hibrit Mahkemeler ile Aşılması

Uluslararası geçici (*ad hoc*) ceza mahkemeleri, uluslararası ceza hukukunda önemli bir tutmaktaysa da birçok eksiklikleriyle de gündeme gelmiştir. Bu mahkemelerden EYUCM ve RUCM’nin özellikle dört temel kusuru bünyesinde barındırdığı ifade edilmektedir: i) Her iki mahkeme de yüksek maliyetlere sebebiyet vermiştir; ii) Bu mahkemelerdeki yargılamalar çok gereğinden fazla biçimde uzun sürmüştür; iii) Bu mahkemeler, suçların işlendiği yerlerden uzağa kurulmuş ve bu nedenle yargı faaliyeti suçun işlendiği yerdeki halklar üzerinde sınırlı bir etkiye bulunabilmiştir; iv) Savcılık makamları ana hedefe odaklanamamış ve çok fazla sayıda düşük rütbeli sanık bu mahkemelerde yargılanmışlardır.⁴⁷⁷ Hibrit mahkemelerin, bu eksikliklerin gözlemlenmesi üzerine bu eksikliklerden arındırılmak suretiyle bölgede, çevik bir mahkeme şeklinde kurulması hedeflenmiştir.⁴⁷⁸

UCM yerine uluslararası hibrit ceza mahkemelerinin tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden birinin altında, mahkemenin kurulduğu yer meselesi yatmaktadır. Literatürde, uluslararası ceza mahkemeleri ile ilgili olarak ‘mülkiyet’ kavramı adı altında yargı faaliyetine kimin sahiplik ettiği meselesinin tartışıldığı görülmektedir.⁴⁷⁹ Mülkiyet kavramı ile ne anlatılmak istendiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu kavramı

⁴⁷³ Mark Freeman, “Amnesties and DDR Programs” (International Center for Transitional Justice, 2010), 1.

⁴⁷⁴ Ardıç, *Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: Addressing Violations of Social, Economic and Cultural Rights*, 54-55.

⁴⁷⁵ Koç, *Kolombiya’da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz*, 47.

⁴⁷⁶ Gülen, “Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış”, 66.

⁴⁷⁷ Cassese, *International Criminal Law*, 332.

⁴⁷⁸ Cassese, *International Criminal Law*, 332-333.

⁴⁷⁹ Bu yöndeki çalışma için bkz. Philip Rapoza, “Hybrid Criminal Tribunals and the Concept of Ownership: Who Owns the Process?”, *American University International Law Review* 21/4 (2006), 525-540.

kullanan görüşe göre, mülkiyet kavramı iki türe ayrılmaktadır. İlk olarak, özellikle yer bakımından (*ratione loci*) yargı yetkisi içerisinde belirli bir mahkeme veya onun çalışmalarının halk tarafından kabulü, onaylanması mefhumunu ifade eden mülkiyet anlayışı, çatışmalardan etkilenen halkın, kendisi yahut içinde bulunduğu topluma karşı işlenen suçların cezalandırılmasına yönelik olan bu süreci ne kadar kabullendiği, mahkemeyi ne kadar güvenilir ve adaletli bulduğuna dair kıstasları ortaya koymayı hedeflemektedir.⁴⁸⁰ İkinci mülkiyet kavramı ise hibrit mahkemelerde yer alan ulusal ve uluslararası ögelerin hangi oranda dengelendiği, bu ögelerden hangisinin ağır bastığı ve buna göre sürecin mülkiyetinin ulusal veya uluslararası sùjelerden kime ait olduğunu belirlemeye yöneliktir.⁴⁸¹ Fikrimce UCM yerine hibrit mahkemelerin tercih edilışinin sebeplerinden en mühim olanlarından birisi, anılan ilk mülkiyet kavramıdır. Hibrit mahkemeler, açıklandığı üzere genellikle çatışma dönemlerinden sonra barış döneminin inşa sürecinde olan yerlerde kurulmaktadırlar. Bu yerlerde, çatışmalarda yaralanarak, yakınlarını kaybederek, mal kaybına uğrayarak vb. birçok nedenle mağdur olan kimselerin yaşadığı mağduriyetlerin unutturulmasının bir yolu da bu mağduriyete neden olan kimselerin cezalandırılması suretiyle mağdurların adalet duygusunun tatmin edilmesi, bu ihlallere karşı taviz verilmeyeceğinin mesajının verilmesidir.⁴⁸² UCM'nin ve başka bir yerde kurulan diğer uluslararası mahkemelerin bu konudaki dezavantajlarından birisi, bu mahkemelerin yargılamaları suçlardan etkilenen toplumlardan uzakta, suçun işlendiği yerlerden binlerce kilometre uzakta kurulmalarıdır.⁴⁸³ Bu mahkemelerin bulunduğu yerler, suçun işlendiği yerlere çok uzak olması nedeniyle, işlenen suçlardan dolayı acı çeken mağdurlar, yürütölen yargılamalardan haberdar dahi olamamaktadırlar. Bu nedenle bu mahkemeler, geçiş sürecinin yaşandığı yerden çok uzakta kurulmakta, adaletin yeniden inşası sürecinden uzak kalmakta, yeniden yapılan süreçinde rol alamamakta olduğundan bu mahkemelerin vermiş olduğu kararlar, bölgede yaşayan mağdurlar tarafından yabancı karşılanabilecek, bu mahkemelerin bölge halkı ve yöneticileri tarafından meşru görülmemesi riski doğacaktır.⁴⁸⁴ Hibrit mahkemeler ise bu sorunu bertaraf etme eğilimindedir. Hibrit mahkemeler, suçların işlendiği bölgelerde kurulması dolayısıyla o bölgeye hizmet eder bir görünüme sahip olma olanağı daha fazladır. Bu nedenle, uluslararası ceza yargısına karşı bölgede yaşayan kimselerde gelişebilecek önyargı ve

⁴⁸⁰ Rapoza, "Hybrid Criminal Tribunals and the Concept of Ownership: Who Owns the Process?", 526.

⁴⁸¹ Rapoza, "Hybrid Criminal Tribunals and the Concept of Ownership: Who Owns the Process?", 526.

⁴⁸² Koç, *Kolombiya'da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz*, 50.

⁴⁸³ Cesare P.R. Romano vd., *Internationalized Criminal Courts* (Oxford University Press, 2004), 4.

⁴⁸⁴ Romano vd., *Internationalized Criminal Courts*, 4.

gayrimeşru olma algısı hibrit mahkemeler ile aşılabilecektir. Kanımca bu algı, özellikle uluslararası toplulukta kendini dışarıda hisseden ve çatışma sürecini yeni atlatmış toplumlarda daha kuvvetli bir şekilde hissedileceğinden bu toplumlarda hibrit mahkeme kurulması yoluna gidilmesi bu bakımdan büyük bir avantaj sağlayacaktır.

Hibrit mahkemelerin bu konudaki diğer avantajı ise mahkemede uluslararası personelin yanı sıra ulusal kimselerin de görev yapmasıdır. Meşruiyetin sorgulanmasına neden olabilecek hususlardan birisi, bölgeyle hiçbir alakası bulunmayan ve orada yaşanan acılardan hiç etkilenmemiş kimselerin, o bölgede yaşanan acılara ilişkin bir yargılama yürütmesi, sürecin bölgedeki kimselerin hiçbir siyasi iradesi olmaksızın yürütülmesidir.⁴⁸⁵ Kaldı ki, uluslararası personellerin, temsil ettiği ülkenin anlayışının etkisi altında kalması ve bu doğrultuda hareket etmesi tehlikesi de bulunmaktadır.⁴⁸⁶ Hibrit mahkemelerde ise ulusal personelin de görev almasıyla, O bölgede yaşayan insanların yargılama sürecinde söz sahibi olduğu anlayışı yerleşebilecektir.

3.2.3. Hibrit Mahkemelerin Muhtemel Dezavantajları

Hibrit mahkemelerin muhtevası, özellikleri, sağladığı faydalar ve özellikle tercih edilme sebepleri ortaya konulduktan sonra üzerinde durulması gereken bir diğer husus, hibrit mahkemelerin tercih edilmesi durumunda hibrit mahkemelerin adaleti inşa sürecinde neden olacağı dezavantajların irdelenmesidir. Hibrit mahkemeler, kuruldukları bölgelerde büyük avantajlar sağlamakla birlikte bazı dezavantajlara neden olma tehlikesi de barındırmaktadır. Aşağıda, hibrit mahkemelerin bu dezavantajları üzerinde durulacaktır.

Hibrit mahkemelerin bir sakıncası, uluslararası ögelere fazla ağırlık verilmesi durumunda ortaya çıkabilmektedir. Bu mahkemelerde tamamen uluslararası hukuka yahut usule ağırlık tanınması durumunda, bu mahkemelere karşı tam bir güvenin oluşmasının güç olabileceği ifade edilmekte, bu durumun bir örneği olarak Kosova'da bölge halklarının kurulan uluslararasılaştırılmış mahkemeye şüpheyile yaklaşmasının bir nedeninin bu olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁸⁷ Bu nedenle hibrit mahkemenin kuruluşu, mahkemenin izleyeceği hukuk kuralları ve usul, mahkemede görev yapacak uluslararası yargıç ve görevlilerin

⁴⁸⁵ Cassese, *International Criminal Law*, 333.

⁴⁸⁶ Romano vd., *Internationalized Criminal Courts*, 4.

⁴⁸⁷ Laura A Dickinson, "The Promise of Hybrid Courts", *The American Journal of Intrnational Law* 97/2 (2003), 301.

oranı, mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı vb. birçok husus hassasiyetle tayin edilmelidir.

Doktrinde, hibrit mahkemelerin dezavantajlı şu yönlerinin bulunabileceği de ifade edilmektedir⁴⁸⁸: i) Mahkemelerde görev alan ulusal personellerin ve kişilerin bağımsızlığı ile tarafsızlığı şüpheli bir hal alabilir. ii) Çatışma sonrasında görev yapan uluslararası hakimlerin, bu çatışma döneminde yaşanan acıları anlaması ve bu acılarla empati yapması zor olabilir. iii) Uluslararası ceza mahkemelerinde geçerli olan, devletlerin mahkemeyi finanse etme konusundaki isteksiz tavrı, hibrit mahkemelerde de söz konusu olabilir. iv) Ulusal ve uluslararası ögeleri bir araya getiren bu mahkemelerde, ulusal ve uluslararası ögelerde meydana gelen iş birliğinin azlığı, hukuki ve kültürel bakış açılarındaki farklılık anlaşmazlık sorunu çıkarabilir. Örneğin Kamboçya’da, ulusal hakim ve savcılar bazı soruşturma ile kovuşturmaları göz ardı etmeye yönelik hareket etmişler ve mahkemenin ulusal idari personeli, mahkemenin bazı emirlerine rağmen hareketsiz kalmıştır.⁴⁸⁹ v) Çalışanlar bakımından çatışmanın yaşandığı yerde görev yaptıkları için güvenlik sorunları meydana gelebilir. vi) Hibrit mahkemelerin sayısının artması, bu mahkemeler arasında birçok içtihadi çelişkilerin meydana gelmesine neden olabilecektir.

3.3. Uluslararası Hibrit Ceza Mahkemesi Örnekleri

Hibrit Mahkemelerin teorik çerçevesinin çizilmesinin akabinde, hibrit mahkemelerin içeriğinin tam olarak anlaşılabilmesi adına, uygulamadan bazı hibrit mahkeme örneklerine değinmekte fayda bulunmaktadır. Aşağıda, hibrit mahkeme örneklerinden Sierra Leone Özel Mahkemesi, Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panelleri, Lübnan Özel Mahkemesi ve Kamboçya Mahkemelerindeki Özel Daireler inceleme altına alınacaktır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 453-454.

⁴⁸⁹ Diane Orentlicher, “Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal”, *Journal of International Criminal Justice* 615/18 (2020), 628.

⁴⁹⁰ Doktrinde bunun yanı sıra Kosova Regülasyon 64 Panelleri, Bosna Savaş Suçları Dairesi, Irak Yüksek Mahkemesi, Sırbistan Savaş Suçları Dairesi de bu başlık altında incelenmekte olup, bu mahkemelerin tam bir hibrit mahkeme niteliği bulunmamaktadır. Zira bu mahkemeler, esasen ilgili devletlerin ulusal yargı sistemine bağlı biçimde kurulmakta, bazı uluslararası ögelerle donatılmaktadır. Bu nedenle bu mahkemelere, terminolojik olarak yukarıda da ifade edildiği üzere hibrit mahkeme yerine ‘uluslararasılaştırılmış’ mahkemeler denmesi daha doğru bir ifade olacaktır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 293-303.

3.3.1. Sierra Leone Özel Mahkemesi

Sierra Leone Özel Mahkemesi (SLÖM), hibrit mahkemeler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda, mahkemenin kuruluşuna giden yol, mahkemenin yapısı, yargı yetkisi ve mahkemede yürütülen yargılamalar tarif edilecektir.

Sierra Leone, 1462 yılında Portekizliler tarafından keşfedilmiş ve 1961'e kadar İngiliz sömürgeciliği altında bulunmuş bir Batı Afrika devletidir. Sierra Leone, 1961 yılında bağımsızlığını kazanmış; 1971 yılında ise cumhuriyet ilan edilmiştir. Ülkenin nüfusu 8,6 milyon civarında bulunmaktadır. Sierra Leone, dünyanın en fakir ülkelerinden birisi olup 2025 yılı BM İnsani Gelişme Raporu'nda İnsani Gelişme İndeksi sıralamasında 185. sırada yer almıştır.⁴⁹¹

Sierra Leone, maalesef 23 Mart 1991'de başlayan, tarihin en acı sonuçlarına sahip iç savaşlardan birine sahne olmuştur. Bu iç savaş, daha sonra aşağıda inceleneceği üzere mahkum edilecek olan Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi ve daha sonra Liberya devlet başkanı olan Charles Taylor tarafından desteklenen bir isyan hareketi sonucunda başlamış ve devam etmiştir. İç savaşı tetikleyen tek bir neden bulunmamaktadır. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), iç savaşa dair hazırladığı raporda, bu iç savaşın oluşumuna yol açan birçok yapılaşmış sorun bulunduğunu ve bu sorunlar arasında cezasızlık kültürünün yaygınlaşması, yolsuzluğun sistematik ve yaygın hale gelmesi, hukukun üstünlüğünün zayıf bir görünüme sahip olması, ülkede ağır bir yoksulluğun bulunması ve ülkenin doğal kaynaklar bakımından zengin olmasına rağmen bu kaynakların adaletsiz bir biçimde paylaşılmasının bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁹²

On yıl süren ve Sierra Leone ile ayaklanmayı başkentteki yozlaşmış hükümet yetkililerine karşı başlattığını iddia eden Devrimci Birleşik Cephe (Revolutionary United Front - RUF) arasında geçen bu iç savaş tarif edilemez nitelikte vahşet görüntülerine ve sivillere yönelik ağır insan hakları ihlallerine sahne olmuştur.⁴⁹³ Başını Sierra Leone Ordusunda görev yapmakta olan Foday Sankoh'un çektiği RUF, amacının yolsuzluğa batmış olan hükümeti devirmek olduğunu iddia ederken ele geçirdiği bölgelerde tam

⁴⁹¹ İlgili rapora ulaşmak için bkz. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹² Human Rights Watch, *The Jury Is Still Out: A Human Rights Watch Briefing Paper on Sierra Leone*, Bilgilendirme Raporu (ABD, 2002), 1. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.hrw.org/legacy/background/africa/sl-bck0711.pdf?_gl=1. (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹³ Human Rights Watch, *The Jury Is Still Out: A Human Rights Watch Briefing Paper on Sierra Leone*, 1.

anlamıyla bir terör rejimi başlatmış; kadın ve çocukların uzuvlarını kesmiş, çocuklara uyuşturucu kullanarak kendi birliklerinde savaşmalarını sağlamışlardır.⁴⁹⁴ Örneğin, bir çocuğun beyanına göre kendisi 13 yaşında RUF tarafından kaçırılmış, bacağına kesikle atılarak kokain sürülmüş, bu surette uyuşturucu etkisi altında kendi köyü de dahil olmak üzere birçok yere saldırması sağlanmıştır.⁴⁹⁵

RUF tarafından gerçekleştirilen yaygın insan hakları ihlalleri bununla sınırlı kalmamıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün iç savaş esnasında hazırladığı ve tarafların gerçekleştirdiği suçların tespit edildiği raporda, tarafların işlediği suçların detaylı biçimde açıklamasına yer verilmektedir.⁴⁹⁶ Raporda, RUF isyancıları tarafından sivillerin sistematik olarak hedef alındığı belirtilmektedir. Buna göre isyancılar sivil ve askeri hedefler arasında neredeyse hiç ayırım yapmamış ve sivillerin hükümete destek verdikleri iddiasıyla cezalandırılmaları amacıyla başkent Freetown'da sivil halka karşı ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiştir. Sivillerin evlerine saldırılmış ve siviller evlerinde öldürülmüşler, sokaklarda toplanıp toplu biçimde katledilmişler, binaların üst katlarından aşağıya atılmışlar, canlı kalkan olarak kullanılmışlardır. Bunun yanı sıra uzuvları palalarla kesilmiş, gözleri bıçakla oyulmuş, elleri çekiçe ezilmiş ve vücutları kaynar sularla yakılmıştır. Bunun yanı sıra İnsan Hakları İzleme Örgütünün ulaştığı tanıkların beyanlarına göre, çok fazla sayıda toplu cinayetler işlenmiştir.⁴⁹⁷ Bunun yanı sıra bölgede RUF tarafından birçok insan diri diri yakılmıştır. Özellikle çocuklar ve yaşlılar savunmasız hedefler olduklarından ateşe atılmışlardır. Görgü tanıklarının anlatımına göre Sierra Leone ordusunun askerlerinin çamaşırlarını yıkadığı ve botlarını parlattığı için 13 yaşındaki bir çocuk ateşe atılmış, bir iş insanı ise aracına silah zoruyla bindirilerek aracının içinde diri diri yakılarak öldürülmüştür.⁴⁹⁸ Bir diğer anlatıma göre ise RUF tarafından Freetown saldırısının sivillerden devasa bir kalkan oluşturmak suretiyle yapılması planlanmış ve siviller kalkan haline getirilmişlerdir.⁴⁹⁹ Tüm bunların yanı sıra, bireysel ve

⁴⁹⁴ Foday Sankoh ile ilgili bilgilerin yer aldığı haber kaynağı için bkz. <https://www.nytimes.com/2000/05/19/opinion/prosecuting-foday-sankoh.html> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹⁵ Nancy Kaymar Stafford, "A Model War Crimes Court: Sierra Leone", *ILSA Journal of International & Comparative Law* 10/117 (2003), 121.

⁴⁹⁶ Human Rights Watch, *Sierra Leone: Getting Away with Murder, Mutilation, Rape. New Testimony from Sierra Leone*, Bilgilendirme Raporu (ABD, Temmuz 1999). Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/index.htm#TopOfPage> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹⁷ Bu tanıkların beyanlarının ayrıntılı hali için bkz. https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/SIERLE99-03.htm#P218_48551 (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹⁸ Bu tanıkların beyanlarının ayrıntılı hali için bkz. https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/SIERLE99-03.htm#P345_68527 (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁴⁹⁹ Bu tanıkların beyanlarının ayrıntılı hali için bkz. https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/SIERLE99-03.htm#P571_102999 (Erişim 23 Ağustos 2025)

toplu tecavüzler de gerçekleştirilmiş hatta bu tecavüzler sopa ve yakacak odun gibi nesneler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu fiiller yalnızca reşit kadınlara karşı değil, çocuklara karşı da gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra pek çok sayıda kadın ve çocuk cinsel köle olarak da kullanılmıştır. Rapora göre İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından Freetown saldırısına ilişkin 50'den fazla çocuk ve kadının ifadesi alınmış, pek çok tecavüz vakası gerçekleşmiştir.⁵⁰⁰ Yine rapora göre, yalnızca Sierra Leoneli bir insan hakları grubu dahi 255 tecavüz vakasını kayıt altına almıştır. Rapor kapsamında tüm bu suçların yanı sıra terörün maksimum potansiyeline ulaştırılması için tuzaklar kurulması, belirli insan gruplarının hedef alınması, sivillerin zorla uyuşturucu kullanılarak militanlaştırılması, kişilerin sakatlanması ve ampute hale getirilmesi, insanların kaçırılması, tıbbi tarafsızlık ilkesinin ihlali gibi birçok başka suç da işlenmiştir.

Rapora göre işlenen insan hakları ihlalleri yalnızca RUF tarafından gerçekleştirilmemiş, bunun yanı sıra hükümete bağlı güçler ve Sierra Leone ordusu tarafından da birçok suç işlenmiştir. Buna göre Sierra Leone hükümetine bağlı polis, milis ve askeri kuvvetler tarafından birçok infaz gerçekleştirilmiş, girilen yerlerde yağma ve vahşet fiilleri işlenmiş, bir gazeteci infaz edilmiş ve bu güçler tarafından sivil kayıpların en aza indirgenmesine yönelik olarak bir özen gösterilmemiştir.⁵⁰¹

Çatışmalar esnasında birçok kez barış yoluna gidilmesi denenmiş ancak başarılı olunamamıştır. Örneğin, 1996 yılında Abidjan'da taraflar arasında bir barış anlaşması imzalanmış ve bu konuda Sierra Leone BM Daimi Temsilcisi tarafından BM Genel Sekreterine ateşkes metnini içeren mektup gönderilmiştir.⁵⁰² Bu anlaşmaya göre, RUF bir siyasi partiye dönüşecek ve çatışmalar sona erecekti. Hatta, RUF üyelerinin anlaşma zamanına kadar işledikleri suçlardan dolayı affa uğrayacakları ve haklarında hiçbir resmi veya adli işlem yapılmayacağına yönelik olarak bir belirlemeye de anlaşma kapsamında yer verilmiştir.⁵⁰³ Ancak bu barış planı uzun sürmemiş ve nihayetinde çatışmalar tekrar

⁵⁰⁰ Bu tanıkların beyanlarının ayrıntılı hali için bkz. https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/SIERLE99-03.htm#P787_134882 (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁵⁰¹ Raporun ilgili kısmı için bkz. https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/SIERLE99-04.htm#P1104_182827 (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁵⁰² James O. C. Jonah, *Letter Dated 11 December 1996 from the Permanent Representative of Sierra Leone to the United Nations Addressed to the Secretary-General* (Mektup 01 Aralık 1996), BM Belge No. S/1996/1034. Mektubun tam metnine erişmek için bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/229512?ln=ru&v=pdf>

⁵⁰³ Jonah, *Letter Dated 11 December 1996 from the Permanent Representative of Sierra Leone to the United Nations Addressed to the Secretary-General*, md. 14.

başlamıştır. Akabinde, birkaç kez daha barış planı yapılmış ancak bu planlar da çeşitli sebeplerle nihai başarıya ulaşamamıştır.⁵⁰⁴

Nihayet, 10 Kasım 2000’de Sierra Leone hükümeti ile RUF arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmış, bu anlaşma ile düşmanlığın sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁵ Bu ateşkesin tamamlanması da belli bir süre almış ve 45.000 ayaklanmacının teslim olması ve sembolik olarak silahların altı aylık bir periyotta imha edilmesi sonucunda 14 Ocak 2002’de çatışma sona erdirilmiş, nihai barış sağlanmıştır.⁵⁰⁶

Sierra Leone devlet başkanı Ahmad Tejan Kabbah BM’ye 12 Haziran 2000 tarihinde Sierra Leone’de bir uluslararası mahkeme kurulması ve iç savaş esnasında işlenen suçlardan dolayı uluslararası mahkemede yargılamaların yürütülmesi çağrısında bulunmuş, bu çağrı BM Güvenlik Konseyi tarafından hızlı bir şekilde 14 Ağustos 2000 tarihinde karşılık bulmuş, 1315 sayılı kararla bu talep kabul edilerek Sierra Leone’de bir mahkeme kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁰⁷

Bunun üzerine, BM ile Sierra Leone hükümeti arasında bir uluslararası mahkemenin kurulmasına yönelik ‘‘Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone Özel Mahkemesinin Kurulmasına Dair Andlaşma’’ adlı andlaşma imzalanmış ve bu doğrultuda Sierra Leone Özel Mahkemesi kurulmuştur.⁵⁰⁸ Bu doğrultuda kurulan Mahkeme, hibrit mahkemeler içerisinde model mahkeme olarak uluslararası ceza hukukundaki yerini almıştır.

Görüldüğü üzere kendisi de bir geçici (*ad hoc*) mahkeme olan SLÖM, bu zamana kadar anılan ve özellikle ikinci kuşak geçici (*ad hoc*) mahkemeleri olan EYUCM ve RUCM’den farklı olarak Güvenlik Konseyi tarafından değil bir uluslararası andlaşma ile kurulmuştur. Böylece, bu Mahkemenin kuruluşuna ilişkin olarak EYUCM ve RUCM’deki

⁵⁰⁴ Stafford, ‘‘A Model War Crimes Court: Sierra Leone’’, 123-125.

⁵⁰⁵ Anlaşmanın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/sl001110cessationofhostilitiesierra Leone-ruf.pdf> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁵⁰⁶ Stafford, ‘‘A Model War Crimes Court: Sierra Leone’’, 125.

⁵⁰⁷ BM Güvenlik Konseyi Kararı, S/RES/1315, 14 Ağustos 2000. İlgili kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IJ%20SRES1315.pdf> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁵⁰⁸ Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone Özel Mahkemesinin Kurulmasına Dair Andlaşma (Agreement Between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone), (16 Ocak 2002). Andlaşmanın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf> (Erişim 23 Ağustos 2025)

gibi hukuka uygunluk tartışmaları gündeme gelmemiştir. Buradan çıkarılacak sonuç, özel bir andlaşma ile kurulan Mahkemenin hem BM hem de Sierra Leone hükümetinden bağımsız bir nitelik taşımasıdır.⁵⁰⁹ Mahkeme, ne BM'nin ne de Sierra Leone'nin bir parçası olmakla birlikte her ikisinin de uzlaşması ve desteği ile kurulmuştur. SLÖM, bağımsız bir uluslararası ceza mahkemesi olsa da elbette uluslararası ceza hukukunda bu zamana kadar var olan mahkemelerin etkisi, SLÖM üzerinde de sürmüştür. Buna bir örnek vermek gerekirse, SLÖM'nin temyiz dairesinde görev yapan yargıçların, EYUCM ve RUCM'nin temyiz dairelerinin vermiş olduğu kararları doğrultusunda; Sierra Leone yasalarının yorumlanması ve uygulanması konusunda ise Sierra Leone Yüksek Mahkemesi kararları doğrultusunda hareket edeceği Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü'nde (SLÖMS) belirlenmiş bulunmaktadır.⁵¹⁰ Mahkeme bağımsız bir nitelik taşıdığı ve BM organı olmadığından Mahkemenin finansmanı da BM tarafından sağlanmamakta; Mahkeme, BM'ye üye devletlerin ve gönüllü diğer bağışçıların yapmış oldukları bağışlarla finanse edilmektedir.⁵¹¹ Mahkeme, Temmuz 2002'de görevine başlamıştır.

SLÖM, bir hibrit mahkeme olması itibarıyla yapısında da hibrit özellikleri barındırmaktadır. Mahkeme, aşağıda görüleceği üzere yapısı içerisinde hem uluslararası hem de ulusal öğeleri bir arada barındırmaktadır. SLÖMS, Mahkemenin yapısına ilişkin temel kaynak teşkil etmektedir. Statüde belirlendiği üzere; Mahkeme 3 temel organdan teşekkül etmektedir: a) Bir veya daha fazla yargılama dairesini içeren daireler ve temyiz dairesi, b) Savcılık, c) Yazı İşleri.⁵¹²

İlk olarak, yargılama daireleri ve temyiz dairesi incelenmelidir. Belirtildiği üzere, Statü metninde 'bir veya daha fazla yargılama dairesini içeren daireler' ibaresi kullanılmaktadır. Metinde veya ibaresi kullanıldığına göre, bir adet yargılama dairesi bulunabileceği gibi birden fazla bulunması da mümkündür. Bu durumun kıstası ne olacaktır, birden fazla daire kurulacaksa bu ne şekilde ve kim tarafından yapılacaktır? Statü metninde bu hususa dair bir belirleme bulunmamaktadır. Mahkemenin kurulmasına dair yapılan andlaşmada bu hususa açıklık getirilmektedir. Buna göre, normal şartlarda

⁵⁰⁹ Skinnider, "Experiences and Lessons from 'Hybrid' Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia", 12.

⁵¹⁰ Sierra Leone Özel Mahkemesi Statüsü (SLÖMS), (16 Ocak 2002), md. 20/3. Statünün tam metnine ulaşmak için bkz. <https://rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf> (Erişim 23 Ağustos 2025)

⁵¹¹ Skinnider, "Experiences and Lessons from 'Hybrid' Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia", 12.

⁵¹² SLÖMS, md. 11.

Mahkeme dairesi bir yargılama ve bir temyiz dairesinden teşekkül etmekle birlikte, SLÖM'nin göreve başlamasından en az 6 ay sonra BM Genel Sekreteri yahut SLÖM Başkanının talebi üzerine ikinci bir yargılama dairesi kurulması mümkündür.⁵¹³ Daireler, en az 8 ve en fazla 11 bağımsız yargıçtan teşekkül etmektedir.⁵¹⁴ Yargılama dairesinde üç adet yargıç görev almakta ve bu yargıçlardan bir tanesi Sierre Leone hükümeti tarafından atanırken diğer iki hakim BM Genel Sekreteri tarafından atanmaktadır.⁵¹⁵ Temyiz dairesinde ise beş hakim görev almaktadır. Bu beş hakimin ikisi Sierra Leone hükümeti tarafından atanmakta, kalan üçü ise BM Genel Sekreteri tarafından seçilmektedir.⁵¹⁶ Buradan fikrimce bir sonuç çıkmaktadır: her ne kadar 11. madde kapsamında bir veya birden fazla yargılama dairesinden bahsedilmiş ve yargılama dairesinin sayısı ile ilgili olarak bir üst sınır belirlenmemişse de ilgili hüküm 12. madde hükmüyle birlikte değerlendirildiğinde bir yargılama dairesine ek olarak bir adet daha kurulabileceği, en fazla iki adet yargılama dairesi bulunabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Zira, 12. madde hükmünde açıkça Dairelerde en fazla 11 hakimin görev yapabileceği belirtilmekte, bir yargılama dairesi ve bir temyiz dairesinde toplam 8 adet hakim görev almaktadır. Bu kapsamda, 3 kişilik bir yargılama dairesi daha kurulmasıyla 11 adet hakim sayısına ulaşılabileceğinden, daha fazla yargılama dairesi oluşturulması, Statünün 12. maddesi kapsamında mümkün görünmemektedir.

Statüde, her yargıcın yalnızca atandığı dairede görev yapacağının belirlenmesiyle bir yargıcın farklı dairelerde görev yapması engellenmiş ve olası bir kafa karışıklığı bertaraf edilmiştir.⁵¹⁷ Temyiz Dairesinde ve Yargılama Dairesinde görev yapan hakimlerin, kendi bulundukları dairelerde yargılamayı yönetecek bir başkan hakim seçecekleri; Temyiz Dairesine başkan seçilen hakim aynı zamanda SLÖM'nin de başkanı sıfatını elde edeceği de Statü metni kapsamında belirlenmektedir.⁵¹⁸ Ayrıca SLÖM başkanının talebi üzerine Sierra Leone hükümeti veya BM Genel Sekreteri tarafından bir veya birden fazla yedek hakim atanmış ise Yargılama Dairesi yahut Temyiz Dairesi başkanı, bir hakimin görevinde bulunamaması durumunda onun yerine geçmek üzere, yargılamanın her aşamasında hazır

⁵¹³ Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone Özel Mahkemesinin Kurulmasına Dair Andlaşma, md. 2/1.

⁵¹⁴ SLÖMS, md. 12/1.

⁵¹⁵ SLÖMS, md. 12/1-a.

⁵¹⁶ SLÖMS, md. 12/1-b.

⁵¹⁷ SLÖMS, md. 12/2.

⁵¹⁸ SLÖMS, md. 12/3.

bulunması gereken yedek yargıcı belirleyeceklerdir.⁵¹⁹ Statüde, her ne kadar bazı hakimlerin Sierra Leone hükümeti tarafından atanacağı belirtilmişse de bu hakimlerin Sierra Leoneli olması gerekliliğine dair bir ibare bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Sierra Leone hükümeti tarafından atanacak hakimlerin uluslararası hakimlerden seçilmesinde bir engel bulunmadığı söylenmelidir. Nitekim, Sierra Leone hükümeti tarafından birçok defa uluslararası hakimler atanmıştır.⁵²⁰ Hakimler, vatandaşı oldukları ülkelerdeki en yüksek yargı merciine atanabilmek bakımından yeterli özelliklere sahip, yüksek ahlaki karakter, tarafsızlık ve dürüstlük niteliklerine sahip kişiler arasından seçilecek ve görevlerini bağımsız bir şekilde icra edecek, herhangi bir devlet ya da başka bir yerden talimat almayacaklardır.⁵²¹ Keza hakimlerin seçimi esnasında, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları hukuku, ceza hukuku ve çocuk adaleti de dahil biçimde uluslararası hukuk alanındaki tecrübeleri değerlendirilerek seçim yapılacaktır.⁵²² Dairelerin yapısıyla ilgili olarak kritik bir hüküm, hakimlerin üç yıllık bir süre için seçileceği ve yeniden atanabileceği yönündedir.⁵²³

Savcılık makamı ise Statünün 15. maddesinde düzenlenmektedir. Savcı, 30 Kasım 1996'dan bu yana Sierra Leone'de işlenen uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlalleri ile Sierra Leone kanunları içindeki suçlara dair en büyük sorumluluğu taşıyan kimselerin soruşturulması ve kovuşturulması görevini icra edecektir.⁵²⁴ En büyük sorumluluğu taşıyan kimseler ibaresinin hükümde kullanılması önem arz etmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, EYUCM ve RUCM'nin ortak problemlerinden birisi ana amaçtan fazla sapılarak çok fazla düşük rütbeli kişinin sanık haline getirilmesiyle, mahkemelerin yoğunlaştırılmaları ve hedeften sapmalarıydı.⁵²⁵ Statüde bu ibareye yer verilmesiyle Savcılık makamına yol gösterici nitelikte bir hatırlatmada bulunulmuştur. Hüküm, yargı yetkisi bakımından sınırlayıcı bir nitelik taşımamaktadır.⁵²⁶ Burada yapılan atıf, bundan ziyade savcılık makamına izlenecek politika konusunda yol gösterici bir nitelik taşımakta olup mahkeme kurulurken amaç SLÖM'nin sınırlı sayıda faile yönelmesi ve kısa bir sürede yargılama faaliyetlerini tamamlamasıydı.⁵²⁷ Savcı, BM Genel Sekreteri tarafından üç yıllık bir süre

⁵¹⁹ SLÖMS, md. 12/4.

⁵²⁰ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 456.

⁵²¹ SLÖMS, md. 13/1.

⁵²² SLÖMS, md. 13/2.

⁵²³ SLÖMS, md. 13/3.

⁵²⁴ SLÖMS, md. 15/1.

⁵²⁵ Cassese, *International Criminal Law*, 332.

⁵²⁶ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 456.

⁵²⁷ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 183.

için atanır ve bu sürenin sonunda tekrar atanması mümkündür.⁵²⁸ Sierra Leone hükümeti tarafından BM Genel Sekreteri ve savcının görüşü alınarak savcının görevde olmaması veya yokluğunda vekalet etmesi amacıyla bir savcı yardımcısının atanacağı BM ile Sierra Leone arasındaki andlaşmada belirlenmektedir.⁵²⁹ Bu yardımcı Sierra Leoneli olacak ve ayrıca savcılık makamında, verilen görevlerin etkili biçimde yerine getirilmesi için gerekli olacak diğer Sierra Leoneli ve uluslararası personeller istihdam edilecektir.⁵³⁰

Mahkemenin son organı olan yazı işleri ise bir yazı işleri müdürü ve gerekli olabilecek diğer personelden teşekkül etmektedir.⁵³¹ Yazı işleri dairesi, Mahkemenin yönetilmesi ve Mahkemeye yardım edilmesi konusunda çalışmakta olup yazı işleri müdürü BM Genel Sekreteri tarafından SLÖM başkanına danışılmasının akabinde üç yıllık bir süre için atanmakta, görev süresinin bitiminde yeniden atanabilmektedir.⁵³² Yazı işleri müdürüne, yazı işleri dairesinde mağdur ve tanık birimi kurma görevi verilmiş ve bu birimin Savcılık makamıyla koordinasyon halinde tanıkların, Mahkemede hazır edilen mağdurların ve tanık ifadeleri nedeniyle risk altında bulunan diğer kişilerin korunmasına yönelik adımları atması gerektiği Statüde belirlenmiş bulunmaktadır.⁵³³

Görüldüğü üzere, Mahkemenin yapısı yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda tam bir hibrit mahkeme modeli görünümüne uygun olarak inşa edilmiştir. Personeller arasında ulusal ve uluslararası personeller yönünde ayırım yapılarak, ulusal ve uluslararası personellerin bir arada çalışması sağlanmış, Mahkemenin yapısal olarak ulusal ve uluslararası öğeleri bir arada bulundurması sağlanmıştır.

Mahkemenin yargı yetkisi, Mahkemenin hibrit bir özellik taşıdığını sergilemek açısından önemli bir meseledir. Bu kapsamda, Mahkemenin yer bakımından (*ratione loci*), zaman bakımından (*ratione temporis*), kişi bakımından (*ratione personae*) ve konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi incelenecektir.

Bu husustan önce, kısaca Mahkemenin uygulayacağı kurallara değinmekte fayda bulunmaktadır. SLÖM Usul ve Delil Kuralları belgesinde bu hususa değinilmektedir. Buna

⁵²⁸ SLÖMS, md. 15/2.

⁵²⁹ Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone Özel Mahkemesinin Kurulmasına Dair Andlaşma, md. 3/2.

⁵³⁰ SLÖMS, md. 15/4.

⁵³¹ SLÖMS, md. 16/2

⁵³² SLÖMS, md. 16/3.

⁵³³ SLÖMS, md. 16/4.

göre, Mahkemenin uygulayacağı kurallar sırasıyla ‘i) Statü, Andlaşma ve Kurallar, ii) uygun olduğu takdirde diğer geçerli andlaşmalar ile uluslararası teamül hukuku kuralları, iii) uygun olduğu takdirde, Sierra Leone iç hukuk düzenlemelerini de içerir biçimde genel hukuk ilkeleri’ olarak belirlenmiştir.⁵³⁴

Mahkemenin yer bakımından (*ratione loci*) yargı yetkisinin ne olacağı konusu Statüde özel bir hükümle belirtilmiş olmamasına rağmen bu konuda açık bir belirleme yer almaktadır. Statünün 1. maddesinde, Mahkemenin istisnalar hariç olmak üzere Sierra Leone topraklarında 30 Kasım 1996’dan bu yana işlenen uluslararası insancıl hukuk ve Sierra Leone kanunlarının ciddi ihlalinin yüksek düzeyde sorumlu olan kişileri -bu suçları işleyerek Sierra Leone’de barışın kurulasını ve uygulanmasını tehdit eden liderler dahil- yargılama yetkisine sahip olduğu ifade edilmektedir.⁵³⁵ Hükümde de ifade edildiği üzere Mahkemenin yer bakımından (*ratione loci*) yargı yetkisi, Sierra Leone topraklarıyla sınırlıdır. Yani bu yetki, Sierra Leone devletinin ülkesiyle sınırlıdır.

Mahkemenin zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi ise yine yukarıda anılan hüküm doğrultusunda tayin edilecektir. Hükümde de ifade edildiği üzere Mahkeme, 30 Kasım 1996’dan itibaren işlenen suçlar bakımından yargı yetkisine sahip olacağına göre Mahkemenin zaman bakımından (*ratione temporis*) yargı yetkisi 30 Kasım 1996 ve sonrasını kapsayacaktır. Burada dikkat çeken bir husus, 23 Mart 1991 yılında başlayan iç savaş sonucunda kurulan Mahkemenin 23 Mart 1991 ile 29 Kasım 1996 tarihleri arasındaki 5 yıldan uzun bir zaman zarfı içerisinde işlenen suçlar bakımından yargı yetkisini kullanamayacağıdır.⁵³⁶ BM Genel Sekreterliğinin SLÖM’nin Kuruluşuna Dair Raporunda belirttiği üzere, Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisinin a) Mahkemenin iş yükünün aşırı yüksek olmaması, b) başlangıç tarihinin herhangi bir siyasi çağrışım taşımaksızın iç savaştaki dönüm noktası niteliği taşıyan bir olaydan itibaren olması, c) bu dönemin ülkenin tüm coğrafi bölgelerinde işlenen en ciddi suçların işlendiği döneme tekabül etmesi kıstaslarının uygulanmasıyla 30 Kasım 1996, 25 Mayıs 1997 ve 6 Ocak

⁵³⁴ Sierra Leone Özel Mahkemesi Usul ve Delil Kuralları, md. 72 bis. Usul ve Delil Kurallarına ulaşmak için bkz. <https://www.rscsl.org/Documents/RPE.pdf> (Erişim 28 Ağustos 2025)

⁵³⁵ SLÖMS, md. 1/1.

⁵³⁶ Nadezhda Yeryomina, *Sierra Leone İçin Özel Mahkeme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 50.

1999 tarihleri arasından 30 Kasım 1996 tarihinin seçilmesiyle tayin edildiği anlaşılmaktadır.⁵³⁷

Mahkemenin kişi bakımından (*ratione personae*) yargı yetkisi ise gerçek kişileri kapsamaktadır. Statüde, statü kapsamında anılan suçların planlanması, hazırlanması veya icrasını planlayan, kışkırtan, emreden, gerçekleştiren yahut bunlara bir biçimde yardım ve yataklık eden kimsenin cezai sorumluluğunun doğacağı ifade edilmektedir.⁵³⁸ Dolayısıyla, birazdan incelenecek olan suç tiplerinin işlenmesinde, bu fiilleri gerçekleştirmek suretiyle katkıda bulunan herkesin cezai sorumluluğu doğacaktır. Kişisel sorumluluk bahsinde ayrıca devlet başkanı dahi olsa hiçbir resmi sıfatın kişiyi sorumluluktan kurtarmayacağı da açıkça hükme bağlanmıştır.⁵³⁹ Madde kapsamında amire yönelik özel bir hüküm sevk edilmiş ve astın işlediği fiilden dolayı amirin astının bu fiili işlemek üzere olduğu, işlediğini bilmesi veya bilmesi gerektiği hallerde amirin bu fiili önlemek ya da için gerekli önlemleri almaması durumunda, amirin sorumluluktan kurtulamayacağı hükme bağlanmıştır.⁵⁴⁰ Hatırlanacak olursa, bu yönde bir hüküm UCMS md. 28'de de yer almakta ve bu sorumluluk doktrinde objektif sorumluluk olarak tasnif edilmektedir.⁵⁴¹ SLÖMS md. 6/4'te sanığın emir altında hareket etmesinin onu sorumluluktan kurtarmayacağını ancak Mahkemenin gerekli görmesi durumunda bunu cezanın hafifletilmesi sebebi yapabileceği belirtilmektedir.

Statüde, Mahkemeyi diğer uluslararası ceza mahkemelerinden ayıran önemli bir özellik bulunmaktadır ki, o da Mahkemenin yargı yetkisinin 15 yaş ve üzeri kişileri kapsayacağına dair hükümdür.⁵⁴² Bu yönüyle, uluslararası ceza hukuku tarihinde ilk kez bir uluslararası ceza mahkemesi tarafından cezai ehliyeteye ilişkin olarak yaş belirlemesi 18 değil; 15 olarak yapılmıştır. Bu hususun en önemli sebebi, yukarıda da açıklandığı üzere iç savaş esnasında çocukların bu savaşta rol almalarıdır.⁵⁴³

⁵³⁷ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone* (Birleşmiş Milletler, 04 Ekim 2000), 6. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/SL%20S2000915.pdf> (Erişim 25 Ağustos 2025)

⁵³⁸ SLÖMS, md. 6/1.

⁵³⁹ SLÖMS, md. 6/2.

⁵⁴⁰ SLÖMS, md. 6/3.

⁵⁴¹ Aksar, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 70.

⁵⁴² SLÖMS, md. 7/1

⁵⁴³ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone*, 7.

Kişisel yargı yetkisiyle dolaylı yoldan ilgili önemli bir hüküm, Mahkemenin Sierra Leone ulusal mahkemelerine göre öncelikli oluşuna ilişkindir. SLÖM, yargılamanın ne aşamasında olursa olsun, ulusal mahkeme önündeki bir davanın kendisine aktarılmasını talep etme hakkı bulunmakta olup ulusal mahkeme bu talebi yerine getirmekle mükelleftir.⁵⁴⁴ Bir diğer önemli husus olan en büyük sorumluluğu taşıyan kişilerin yargılanacak olması meselesi yukarıda tartışıldığından, bu bölümde ilgili kısma atıf yapmakla yetinilmektedir.⁵⁴⁵

Mahkemenin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi ise Mahkemenin hibrit niteliğini tam olarak ortaya koyar niteliktedir. Statüde, 2-5. maddeler arasında Mahkemenin hangi suç tipleri bakımından yargı yetkisine sahip olduğu belirlenmektedir. Statüde anılan ilk suç tipi ‘insanlığa karşı suçlar’dır. Buna göre, sivil halka karşı yaygın yahut sistematik bir saldırının parçası kapsamında, ‘a) cinayet, b) soykırım, c) köleleştirme, d) sürgün, e) hapis, f) işkence, g) tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma ve sair nitelikte cinsel şiddet, h) siyasal, ırki, etnik yahut dini sebeplerle zulmetmek, i) diğer insanlık dışı eylemler” fiillerinden herhangi birinin gerçekleştirilmesi durumunda insanlığa karşı suçların tipikliği oluşacaktır.⁵⁴⁶

Mahkemenin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisini oluşturan suç tiplerinden bir diğeri, Cenevre Sözleşmeleri’ne Ortak Madde 3 ve Ek Protokol 2’nin İhlalleri’dir. Buna göre, Cenevre Sözleşmelerine ortak 3. maddeyi ve Ek Protokol II’yi şu fiilleri işlemek suretiyle ağır biçimde ihlal eden veya ihlal etmeye yönelik emir veren kimseler suçun tipikliğini gerçekleştirecektir: ‘a) Kişilerin yaşamına, fiziksel veya ruhsal sağlığına yönelik biçimde şiddet, özellikle öldürme ile işkence, sakatlama yahut sair biçimde bedensel bir ceza gibi zalimane bir şekilde muamele etmek, b) Kişilerin toplu cezalandırmaları c) Kişileri rehin alma, d) Terör fiilleri, e) Kişilere yönelik olarak onur kırıcı davranışlarda, özellikle aşağılayıcı muamelede bulunmak , tecavüz etmek, zorla fuhuş yaptırmak ve her türlü cinsel nitelikte saldırıda bulunmak, f) Yağma, g) Modern toplumlar tarafından olmazsa olmaz olarak kabul edilen tüm yargısal güvenceleri sağlayan ve düzenli biçimde kurulmuş bir mahkeme tarafından verilmiş bir hüküm olmaksızın cezai

⁵⁴⁴ SLÖMS, md. 8/2.

⁵⁴⁵ Bkz. 3.3.1.

⁵⁴⁶ SLÖMS, md. 2.

hüküm verilmesi ve cezanın infaz edilmesi, h) Kişileri, yukarıda anılan fiillerden herhangi birini gerçekleştirmekle tehdit etmek.”⁵⁴⁷

Statü kapsamında anılan bir diğer suç tipi ise ‘Uluslararası İnsancıl Hukukun Diğer Ağır İhlalleri’dir. Buna göre, ‘a) Sivil halka yahut çatışmalara doğrudan bir biçimde iştirak etmeyen sivil bireylere yönelik olarak kasıtlı biçimde saldırmak, b) BM Şartı kapsamında insanı yardım yahut barışı sağlama görevinde yer alan ve Silahlı çatışmalar hukuku doğrultusunda sivillere yahut sivil eşyalara sağlanan korumalardan yararlanan personel, bu görev kapsamında kullanılan tesis, malzeme, birim yahut araçlara kasti biçimde saldırmak, c) 15 yaşının altında bulunan çocukları silahlı kuvvet veya gruplara dahil etmek yahut onları çatışmalarda doğrudan rol almak üzere kullanmak” fiillerini gerçekleştiren kimseler bu suç tipinin tipikliğini gerçekleştirmiş ve Mahkemenin yargı yetkisini bu bakımdan tetiklemiş olacaktır.⁵⁴⁸ Kanımca, madde kapsamında c bendinde anılan fiil, iç savaş boyunca çocukların çatışmalarda kullanılması hususundan kaynaklanmaktadır. Yaş sınırı olarak 15 yaşından küçüklerin belirlenmesinin sebebinin ise 15 yaşının üzerindeki bireyleri zaten cezai sorumluluğunun bulunması olduğu açıktır. Bir davada, bu fiilin Statüde anılmasının, kanunilik ilkesinin ihlali olduğu zira daha önce uluslararası ceza hukukunda böyle bir belirlemenin bulunmadığı ileri sürülmüş ancak Mahkeme tarafından bu hususun 1996’dan önce de uluslararası teamül hukuku kuralları gereğince savaş suçu olduğu belirlenmesi yapılmıştır.⁵⁴⁹ Bu suç tipinin, RUCM’deki aynı suç tipine ilişkin düzenlemeden esinlenildiği ve neredeyse aynı şekilde kaleme alındığı ifade edilmektedir.⁵⁵⁰

Son olarak ve belki de Mahkemenin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisine ilişkin en önemli hüküm, Sierra Leone kanunlarına göre suç olan bazı fiillerin de Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmesidir. Buna göre, madde kapsamında 1926 Çocuklara Yönelik Zulmü Önleme Yasası ve 1861 Kötü Niyetli Zarar Yasası kapsamında yer alan bazı suçlar, Statüde Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmiştir. Buna göre 1926 Çocuklara Yönelik Zulmü Önleme Yasası’nda yer alan; ‘a) 13 yaşından küçük bir kız çocuğuna karşı istismar gerçekleştirmek, b) 13-14 yaş arasında bulunan bir kız çocuğuna karşı istismar gerçekleştirmek, c) ahlaka aykırı sebeplerle bir kız çocuğunu kaçırmak”

⁵⁴⁷ SLÖMS, md. 3.

⁵⁴⁸ SLÖMS, md. 4.

⁵⁴⁹ SLÖMS, Prosecutor v. Sam Hinga Norman, Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment), (31 Mayıs 2004), paragraf no. 53. Kararın tam metnize ulaşmak için bkz. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/scsl/2004/en/66071> (Erişim 30 Ağustos 2025)

⁵⁵⁰ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 184.

fiilleri Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmiştir.⁵⁵¹ Keza, 1861 Kötü Niyetli Zarar Yasası kapsamında yer verilen; ‘a) içinde herhangi bir insanın bulunduğu konutları ateşe vermek (kundaklamak), b) kamuya ait binaları ateşe vermek, c) Kanunun 6. maddesine aykırı biçimde diğer binaları kundaklamak’ fiilleri de Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilen suçlar kapsamındadır.⁵⁵²

Görüldüğü üzere, konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi incelendiğinde, Mahkemenin hibrit bir mahkeme olma özelliği bir kez daha göze çarpmaktadır. Statüde, uluslararası nitelikte suçların yanı sıra Sierra Leone ulusal yasalarına göre suç teşkil eden fiillerin de Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmesiyle ulusal ve uluslararası unsurların bu bakımdan da bir araya getirilmesi sağlanmıştır.

Konuyu sonlandırmadan önce SLÖM’ye ilişkin birtakım bilgiler daha vermekte fayda bulunmaktadır. Her şeyden önce SLÖM, bir *ad hoc* mahkeme olması itibarıyla, bu zamana kadar kurulan *ad hoc* mahkemelerin deneyimleri bu Mahkeme bakımından etkili olmuştur. Bu hususa dair önemli bir örnek, Statüde yer almaktadır. RUCM Usul ve Delil Kurallarında yer alan, SLÖM’nin kurulması esnasında yürürlükte olan kurallar SLÖM tarafından uygulanacak kurallar arasında yer almaktadır.⁵⁵³ Bununla birlikte doktrinde, SLÖM’nin bu kuralları bir hayli değiştirdiği de ifade edilmektedir.⁵⁵⁴ Hakimlerin bu konuda aynı maddenin (md. 14) kendilerine tanınan bir yetki doğrultusunda davrandıkları düşünülebilir. Bu fıkra, hakimlere Usul ve Delil kurallarını değiştirme yahut mevcut kuralların bir duruma dair yeterli bir çözüm getirmemesi halinde yeni kuralları kabul etme yetkisi tanınmaktadır. Ayrıca, hakimler bu konuda uygun düşmesi halinde Sierra Leone Ceza Muhakemesi Kanunundan da yararlanabileceklerdir. (md. 14/2) Bu kapsamda, ulusal yasalara yapılan atıfla, Mahkemenin hibrit niteliği bir kez daha göze çarpmaktadır. Mahkeme, birçok sayıda yargılama gerçekleştirmiş ve 2013 yılı itibarıyla faaliyetlerini sona erdirmiştir. Mahkemeden artan işlerin tamamlanması amacıyla, Sierra Leone Özel Mahkemesi Rezidüel Mekanizması kurulmuştur. SLÖM bünyesinde gerçekleştirilen yargılamalardan en önemlisi, Liberya eski devlet başkanı olan Charles Taylor’ın yargılanmasıdır. Bu dava sonucunda, Charles Taylor 50 yıl hapis cezasına mahkum

⁵⁵¹ SLÖMS, md. 5/1-a.

⁵⁵² SLÖMS, md. 5/1-b.

⁵⁵³ SLÖMS, md. 14/1.

⁵⁵⁴ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 456.

edilmiştir.⁵⁵⁵ Bu davanın en önemli özelliği, bir Afrikalı eski devlet başkanının herhangi bir mahkemede yargılandığı ilk dava olmasıdır.⁵⁵⁶

Sonuç olarak, anılan tüm özellikler bir arada değerlendirildiğinde SLÖM tam bir hibrit mahkeme olma özelliği göstermektedir. Bu anlamda, Kamboçya ve Lübnan deneyimlerinden önce kurulması itibarıyla, uluslararası ceza hukukunda gerçek anlamda ilk hibrit mahkeme olma özelliğini taşıması yönüyle SLÖM önemli bir rol modelidir.

3.3.2. Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Daireler

Kamboçya, Asya kıtasının Güneydoğusunda yer alan bir devlettir. Ekonomik ve yüzölçümü bakımından küçük olarak nitelendirilebilecek olan bu ülke, yakın tarihin en ağır insan hakları ihlalleri silsilesinden birine sahne olmuştur.⁵⁵⁷ Kamboçya tarihinde uzun bir zaman zarfı boyunca birtakım insan hakları ihlalleri gündeme gelmişse de Kamboçya Mahkemelerindeki Özel Daireler'in (Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia – ECCC) konusuna giren insan hakları ihlalleri 1975-1979 aralığında Kızıl Kmerler rejiminin gerçekleştirdiği ihlaller olduğundan, çalışmada da bu zaman aralığına odaklanılacaktır. Ayrıca bu bölümde, SLÖM'nin detaylı biçimde incelenmesi ile bir hibrit mahkeme örneğinin yapısı detaylı biçimde ortaya konulduğundan sadece Mahkemenin hibrit özelliklerini gösteren kısımlara değinilerek yetinilmeye çalışılacaktır.

Tarihçilere göre, 1975-1979 arasında vuku bulan bu zulüm döneminde Kızıl Kmerlerin Başlangıçtaki nüfusun %20 sine tekabül eden, 1,5-1,7 milyon arasında insanın katledildiği görülmektedir.⁵⁵⁸ Maoizm ideolojisini benimseyen Kızıl Kmerler, 1975 yılında ülkede iktidarı ele geçirmiş ve 1979 yılında Vietnam'ın işgali sonucu hükümetin devrilmesine kadar iktidarda kalmaya devam etmiş, iktidardan düştükten sonra ise birliklerini çekerek gerilla savaş taktiği ile çatışmalarını sürdürmüş, bu surette sayısız insanın ölümüne sebep olmuştur.⁵⁵⁹ Kızıl Kmerlerin zulüm politikaları kapsamında sayısız

⁵⁵⁵ SLÖMS, Prosecutor v. Sam Hinga Norman, SCSL-03-01-T, (18 Mayıs 2012). Kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/scsl/2012/en/92206> (Erişim 30 Ağustos 2025)

⁵⁵⁶ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 185.

⁵⁵⁷ Kamboçya'da yaşanan ağır insan hakları ihlalleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ben Kiernan, "Introduction: Conflict in Cambodia, 1945-2002", *Critical Asian Studies* 34/4 (2002), 483-495.

⁵⁵⁸ Birleşmiş Milletler, *Report of the Group of Experts for Cambodia Established Pursuant to General Assembly Resolution 52/135*, Uzman Raporu (Birleşmiş Milletler, 1999) (Birleşmiş Milletler), 11.

⁵⁵⁹ Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 61.

insan hayatını kaybetmiş, çocuklar kaçırmış, bir milyondan fazla insan ölüm tarlaları adı verilen yerlere götürülerek topluca infaz edilmiştir.⁵⁶⁰

1997 yılında Kamboçya hükümeti, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’a mektup yazarak Kamboçya’da işlenen bu insan hakları ihlallerinin yargılanması amacıyla bir uluslararası mahkemenin kurulması isteğini ileterek, Kamboçya’nın bu süreci yürütebilmek bakımından yeterli düzeyde kaynaklara ve uzmanlığa sahip olmadığını ve ayrıca işlenen suçların Kamboçya’nın sınırları dışına taşarak tüm dünyanın bir sorunu halinde geldiğini belirtti.⁵⁶¹ 2001 yılında Kamboçya tarafından, bu dönemde işlenen suçların yargılanması hedefi doğrultusunda Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Dairelerin kurulmasına ilişkin bir kanun çıkarılmıştır. Yıllar süren müzakerelerin sonucunda Birleşmiş Milletler ile Kamboçya hükümeti arasında 2003 yılında imzalanan andlaşma ile bu Mahkeme üzerinde mutabakata varılmıştır.⁵⁶² 2001 yılında yayımlanan Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanunda 27 Ekim 2004 yılında yapılan değişiklikler sonucu kurulan Mahkemenin yasal dayanağı güçlendirilmiş, Mahkeme yargılama faaliyetlerine başlamaya hazır hale gelmiştir.⁵⁶³

Mahkemenin yapısı incelendiğinde, SLÖM’de uluslararası öğelerin baskın olmasına rağmen burada tersi bir durumun vuku bulduğu görülmektedir. Kanunun ‘Olağanüstü Dairelerin Yapısı’ başlığını taşıyan 3. bölümünde yer alan 9. maddesine göre, yargılama dairesinde 5 hakim görev yapacak ve bu hakimlerden 3’ü Kamboçyalı; 2’si uluslararası hakim olup yargılama dairesinin başkanı da Kamboçyalı hakimler arasından

⁵⁶⁰ “The Killing Fields: Genocide in Cambodia”, *P&E World Tour* (2017). <https://peworldtour.com/2017/03/27/the-killing-fields/> (Erişim 1 Eylül 2025)

⁵⁶¹ Katheryn M. Klein, “Bringing the Khmer Rouge to Justice: The Challenges and Risks Facing the Joint Tribunal in Cambodia”, *Northwestern Journal of International Human Rights* 4/3 (2006), 554.

⁵⁶² Birleşmiş Milletler ile Kamboçya Kraliyet Hükümeti Arasında Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kamboçya Hukuku Kapsamında Kovuşturulmasına Dair Andlaşma (Agreement Between the United Nations and the Royal Government of Cambodia Concerning the Prosecution Under Cambodian Law of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea), (6 Haziran 2003). Andlaşmanın tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/Agreement_between_UN_and_RGC.pdf (Erişim 8 Eylül 2025)

⁵⁶³ Kamboçya, Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea (Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea), NS/RKM/1004/006 (2004). Kanunun tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf (Erişim 1 Eylül 2025)

seçilecektir.⁵⁶⁴ Keza temyiz dairesinde görev yapacak hakimlerde de Kamboçyalı hakimlere sayısal üstünlük tanındığı görülmektedir. Temyiz dairesi de 7 hakimde oluşmakta ve bu hakimlerden 4'ü Kamboçyalı; 3'ü uluslararası hakimlerden seçilmekte ve ayrıca temyiz dairesinin başkanı da Kamboçyalı hakimler arasından seçilmektedir.⁵⁶⁵ Yapısal olarak ulusal ögelere ağırlık tanınmış olmakla birlikte karar yeter sayısı bakımından uluslararası ögelerin öneminin arttırıldığı görülmektedir. Zira Kanuna göre, yargılama dairesinin karar alabilmesi için en az 4 hakim oyu; temyiz dairesinin karar alabilmesi için ise en az 5 hakim oyu ihtiyacı bulunmaktadır.⁵⁶⁶ Görüldüğü üzere, yargılama dairesinde ve temyiz dairesinde görev yapan Kamboçyalı hakimlerin tamamı aynı yönde oy kullansa dahi karar alınabilmesi bakımından bu husus yeterli olmamakta, mutlaka en az bir uluslararası hakim de karara iştirak etmesi gerekmektedir. Bu hususun temel gerekçesi, tam olarak inşa edilemeyen Kamboçya adaletinin güvenilir olmayışı, Kamboçyalı hakimlerin bağımsızlığına dair şüphelerin varlığı ve baskı altında kalmaya müsait olmaları karşısında, bu hakimlerin oylarının yanı sıra en az bir uluslararası hakim de oyunun gerekli kılınmasıyla Mahkemenin bir intikam alma aparatı haline getirilmesinin engellenmesi düşüncesidir.⁵⁶⁷ Uluslararası hakimlerin seçimi konusunda da SLÖM'deki BM Genel Sekreterinin ataması yolu terk edilmiştir. Kamboçya hükümeti ile BM arasında yapılan andlaşmaya göre, BM Genel Sekreteri tarafından aday gösterilen 7 adet uluslararası hakimden 5 tanesi, yargılama dairesi ve temyiz dairesinde görev yapmak üzere Yüksek Hakimler Kurulu tarafından seçilecektir.⁵⁶⁸ Mahkemede görev yapacak savcılarda da ulusal ve uluslararası personel bir araya getirilmiş bulunmaktadır. Buna göre, Mahkemede 2 adet savcı görev yapacak ve bunlardan biri Kamboçyalı, diğeri ise uluslararası savcılar arasından seçilecektir.⁵⁶⁹ Yine Kanuna göre, uluslararası savcı BM Genel Sekreterinin önerisi üzerine Yüksek Hakimler Kurulu tarafından atanacaktır.⁵⁷⁰ İki savcı arasında bir

⁵⁶⁴ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md. 9/1.

⁵⁶⁵ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md. 9/2.

⁵⁶⁶ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md.14.

⁵⁶⁷ Orentlicher, "Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal", 624.

⁵⁶⁸ Birleşmiş Milletler ile Kamboçya Kraliyet Hükümeti Arasında Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kamboçya Hukuku Kapsamında Kovuşturulmasına Dair Andlaşma, md. 3/5.

⁵⁶⁹ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md. 6/1.

⁵⁷⁰ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md.18/3.

uyuşmazlık çıkması halinde bunu Ön Yargılama Dairesi çözüme bağlayacaktır.⁵⁷¹ Bu durumun da amacının Kamboçyalı hakim baskı altında kalması ihtimaline karşın bir çözüm getirmek olduğu belirtilmektedir.⁵⁷²

BM ile Kamboçya arasında yapılan andlaşma uyarınca, BM'ye Dairelerin finanse edilmesi konusunda bentler halinde bazı sorumluluklar yüklenmiş ve bu konuda da Dairelerin hibrit özelliği pekiştirilmiştir.⁵⁷³ Dairelerin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi ise yine hibrit bir şekilde geliştirilmiştir. Buna göre Kanunun 3. maddesinde 2001 tarihli kanun kapsamında cinayet, işkence ve dini saiklerle zulmetme suçları bakımından Daireler yetkili kılınmışken; 4. maddede 1948 Soykırım Sözleşmesi bağlamında soykırım, 5. maddede insanlığa karşı suçlar, 6. maddede 1949 Cenevre Sözleşmeleri bağlamında Cenevre Sözleşmelerinin Ağır İhlalleri, 7. maddede Kültürel Varlıkların Silahlı Çatışmalar Esnasında Yok Edilmesi, 8. maddede ise 1961 tarihli Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi kapsamında korunan kişilere karşı işlenen suçlar gibi suç tipleri bakımından Daireler yargı yetkisine sahip kılınmıştır. 8. madde kapsamında gündeme gelebilecek bir sorun, maddede yalnızca 1961 Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi kapsamında korunan kimselerin adı zikredildiğine göre 1963 Viyana Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi kapsamında korunan kimselere karşı işlenen suçların *nullum crimen sie lege* ilkesi karşısında Dairelerin yargı yetkisine dahil edilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Bu husus, Kanunun hazırlanması esnasında gözden kaçırılmış olsa ve esasen hükmün getirilişindeki amacın Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi kapsamında kalan kişileri de korumak olduğu düşünülebilirse de fikrimce Kanunun lafzının açık oluşu ve yalnızca Diplomatik İlişkiler Sözleşmesinin zikredilmesi karşısında bu Sözleşme kapsamında korunan kimselere karşı işlenen suçların Dairelerin yargı yetkisi içerisinde kalmayacağı belirtilmelidir. Bu suç tipleri bakımından Kanunda, tıpkı SLÖMS'deki gibi en yüksek düzeyde sorumlu kişilerin soruşturulacağı ve kovuşturulacağı belirtilmektedir. Bu ibarenin ne anlam taşıdığı ve hukuki bir sonuç doğurup doğurmayacağı konusunda, SLÖM'ye ilişkin yapılan açıklamalara bakılmalıdır.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kovuşturulması İçin Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Dairelerin Kurulmasına İlişkin Kanun, md. 20.

⁵⁷² Orentlicher, "Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal", 625.

⁵⁷³ Birleşmiş Milletler ile Kamboçya Kraliyet Hükümeti Arasında Demokratik Kamboçya Döneminde İşlenen Suçların Kamboçya Hukuku Kapsamında Kovuşturulmasına Dair Andlaşma, md. 17.

⁵⁷⁴ Bkz. 3.3.1.

Sonuç olarak hem bir andlaşmaya konu olması hem yapısı hem finanse ediliş biçimi hem de konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi açısından Dairelerin hem ulusal hem de uluslararası ögelerle donatıldığı görülmektedir. Bu nedenle, Mahkemenin uygulayacağı kuralların belirlendiği kaynak, andlaşmanın atıf yapması dolayısıyla bir statü yerine kanun olan, barındırdığı ulusal ve uluslararası personellerin oranı ve personellerin atanma usulü bakımından hükümleri değerlendirildiğinde ulusal ögeleri ağır basmakta olsa da Kamboçya Mahkemelerindeki Özel Daireler yukarıda anılan birçok uluslararası ögeyi bünyesinde barındırmakta ve bu ögeleri ön planda tutmakta olduğundan bir hibrit mahkeme modeli özelliği taşımaktadır.

3.3.3. Lübnan Özel Mahkemesi

Lübnan Özel Mahkemesi (LÖM), yukarıda anılan hibrit mahkeme deneyimlerinden farklılaşan bir olay temelinde kurulmuştur. Yukarıda anılan Sierra Leone ve Kamboçya örneklerinde, hibrit yargılama modeline götüren süreç genellikle bir iç savaş veya zulüm ortamının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Lübnan'da ise durum bundan farklıdır. Batıyla yakın ilişkileri bulunan Lübnan eski Başbakanı Rafiq Hariri, Beyrut'ta bombalı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Hariri'nin yanı sıra orada bulunan 22 kişi daha patlama sonucu hayatını kaybetmiş, suikast uluslararası toplulukta büyük bir yankı uyandırmıştır.

Bu suikastin faillerinin soruşturulması ve kovuşturulması amacıyla bir uluslararası mahkemenin kurulması hususu BM nezdinde gündeme gelmiştir. Güvenlik Konseyi tarafından bu konuda adımları atması için husus kendisine tevdi edilen BM Genel Sekreteri hazırladığı raporunda, münhasıran uluslararası bir mahkemenin kurulmasının Lübnan'ın adaleti sağlama sorumluluğunu ortadan kaldıracağını ve durumla uygun düşmeyeceğini, bunun yerine karma nitelikte bir mahkemenin kurulmasının durumla daha örtüşür nitelikte olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁵ Bu hususun Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması sonucunda Genel Sekreter, SLÖM'nin kurulmasına ilişkin andlaşmanın kaynak olarak alındığı⁵⁷⁶ Lübnan Özel Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Andlaşmayı da ekinde içeren

⁵⁷⁵ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 6 of Resolution 1644 (2005)*, BM Genel Sekreterliği Raporu (Birleşmiş Milletler, 2006) (Birleşmiş Milletler), BM Belge No. S/2006/176, 2. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://docs.un.org/en/s/2006/176> (Erişim 2 Eylül 2025)

⁵⁷⁶ Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 77.

bir raporu tekrar Güvenlik Konseyine sunmuştur.⁵⁷⁷ Bu andlaşmanın Lübnan hükümeti ve BM Genel Sekreterliği tarafından imzalanmasıyla Lübnan Özel Mahkemesi kurulmuş ve faaliyete geçmiştir.

Mahkemenin yapısı incelendiğinde, karma bir yapının oluşturulduğu görülmektedir. Buna göre yargılama makamı; ön yargılama dairesi, yargılama dairesi ve temyiz dairesinden oluşmakta, yargılama dairesinde 2'si uluslararası ve 1'i Lübnanlı olmak üzere 3 hakim⁵⁷⁸; temyiz dairesinde 3'ü uluslararası ve 2'si Lübnanlı olmak üzere 5 hakim görev yapmaktadır.⁵⁷⁹ Bunun yanı sıra, Mahkemede 2 yedek hakim de yer almakta ve bunlardan biri uluslararası diğeri Lübnanlı hakimlerden seçilmektedir.⁵⁸⁰ Savcılık makamında bir savcı görev yapmakta ve bu savcı, BM Genel Sekreteri tarafından 3 yıllık bir süre için atanmakta olup bu sürenin bitiminde Lübnan hükümetinin danışma görüşü de alınarak tekrar atanabilmektedir.⁵⁸¹

Bu Mahkemeyi, yukarıda anılan Mahkemelerden ayıran iki önemli özellik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mahkemenin görev yaptığı yere ilişkindir. Yukarıda anılan Mahkemelerin her ikisi de yargılama konusu suçların gerçekleştiği ülkelerde kurularak faaliyet göstermelerine rağmen LÖM'nin, BM ile Lübnan arasındaki andlaşma uyarınca Lübnan toprakları dışında kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁸² Mahkemenin kurulacağı yer konusunda BM, Lübnan hükümeti ve ev sahibi devlet arasında andlaşma ile tespit yapılacaktır. Andlaşmada Mahkemenin nerede kurulacağı kararlaştırılmamış ancak daha sonrasında Mahkeme faaliyetlerini Lahey'de yürütmüştür. Bir diğer farklılık ise Mahkemenin konu bakımından (*ratione materiae*) yargı yetkisi açısından kendini göstermektedir. Mahkemenin yargı yetkisi, Lübnan Başbakanı Hariri'nin suikastına ilişkin olarak soruşturma ve kovuşturma yürütülmesini kapsamakta ancak Mahkemenin Lübnan'da gerçekleştirilen 1.10.2004-12.12.2005 tarihleri arasındaki yahut BM ile Lübnan hükümeti arasında kararlaştırılan, Güvenlik Konseyi'nin de onayladığı daha ileri tarihli başka saldırıların bu saldırı ile bir bağlantı içerisinde, benzer nitelik ve ağırlıkta olduğunu

⁵⁷⁷ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, *Report of the Secretary-General on the Establishment of a Special Tribunal for Lebanon*, BM Genel Sekreterliği Raporu (Birleşmiş Milletler, 2006) (Birleşmiş Milletler), BM Belge No. S/2006/893. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. <https://docs.un.org/en/S/2006/893> (Erişim 2 Eylül 2025)

⁵⁷⁸ Lübnan Özel Mahkemesi Statüsü (LÖMS), (2007), md. 8/1-b.

⁵⁷⁹ LÖMS, md. 8/1-c.

⁵⁸⁰ LÖMS, md. 8/1-d.

⁵⁸¹ LÖMS, md. 11/3.

⁵⁸² Birleşmiş Milletler ile Lübnan Arasında Lübnan Özel Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Andlaşma, (2007), md. 8.

tespit etmesi halinde anılan bu saldırılar bakımından da yargı yetkisini kullanabilecektir.⁵⁸³ Bu kapsamda, hibrit mahkemelere göre oldukça farklı türden bir *ratione materiae* yargı yetkisi belirlemesi yapıldığı görülmektedir. Mahkemece uygulanacak hukuk kuralları, ulusal niteliklidir.⁵⁸⁴ Bu husus da Mahkemeyi, anılan diğer hibrit mahkemelerden ayıran bir özelliktir. Bu husus, anlaşılabilir bir sebebe dayanmaktadır. Açıklandığı üzere, Mahkeme bir suikastın soruşturulması ve kovuşturulması amacıyla kurulmuş, tek bir olaya ilişkin faaliyet göstermektedir. İlgili olayda gerçekleştirilen suç tipinin cinayet olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Mahkemenin uygulayacağı hukukun ulusal hukuk olarak belirlenmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Sonuç itibarıyla LÖM, SLÖM ve Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Dairelerden önemli noktalarda farklılaşmaktaysa da kuruluşunun bir andlaşmaya dayanması, Mahkemenin kurulacağı yer konusunda uluslararası unsurların desteği ve Mahkeme bünyesinde ulusal ve uluslararası personelin bir arada görev yapması yönleriyle hibrit bir özellik göstermektedir.

3.4. Hibrit Mahkeme Benzeri Bazı Örnekler

Tıpkı aşağıda incelenecek olan Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panellerinde olduğu gibi bazı yargı organları vardır ki uluslararası ve ulusal bazı unsurları bir arada barındırmasına rağmen ulusal özellikleri ağır basmakta, uluslararası yanları bir hayli zayıf kalmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu mahkemelerin hibrit mahkemeler başlığı altında tasnif edilmemesi gerektiği doktrinde ileri sürülmektedir. Fikrimce bu görüş isabetlidir. Zira esasen ulusal bir nitelik taşıyan mahkemeye zayıf oranda uluslararası unsurlar eklemlenmesi, o mahkemeyi ulusal bir mahkeme olmaktan çıkarmayacağı gibi uluslararası bir mahkeme yapması hiç düşünülemez. Bu mahkemelerin uluslararasılaştırılmış ulusal mahkemeler olarak isimlendirilmesi, niteliklerine uygun düşmektedir. Esasen bu mahkemeler hibrit mahkeme niteliği de taşımadığından çalışmanın konusu dışında kalmaktaysa da hibrit mahkemeler ile karıştırılması kuvvetle muhtemel olduklarından bu türden mahkemelerden olan Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panellerine ve sonrasında Irak Yüksek Mahkemesine kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

⁵⁸³ LÖMS, md. 1.

⁵⁸⁴ LÖMS, md. 2.

3.4.1. Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panelleri

Endonezya'ya komşu bulunan Doğu Timor toprakları, 1975 yılına kadar Portekiz boyunduruğu altında bulunmaktaydı. 1975 yılında Portekiz'in bölgede çekilmesi üzerine, Doğu Timor toprakları Endonezya tarafından işgal edilmiş, Endonezya bu toprakları elde tutabilmek için birçok baskı ve zulüm politikası gerçekleştirmiştir. 1999 yılında gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunda Doğu Timor halkının bağımsızlıktan yana oy kullanması sonucunda Endonezya ordusu ve milis güçleri tarafından, Doğu Timor halkına karşı yaygın ve sistematik bir şekilde insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁸⁵ Bu ihlaller arasında cinayet, tecavüz, kaybetme, işkence gibi ağır nitelikli suçlar bulunmaktadır.

Uluslararası baskı sonucunda çatışmaların son bulmasının akabinde, Doğu Timor'un kendini yönetebilecek bir yeterliliğe sahip olmaması karşısında 25 Ekim 1999'da bölgede BM tarafından Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçici Yönetimi (United Nations Transitional Administration in East Timor – UNTAET) kurulmuştur.⁵⁸⁶ UNTAET, 1999 yılı içerisinde bölgede yaşanan vahşetin sorumlularının yargılanması doğrultusunda adımlar atmak istemiştir.⁵⁸⁷ Bu doğrultuda, bölgede bir *ad hoc* uluslararası mahkeme fikri gündeme gelmişse de uluslararası bir mahkemenin idaresinin zorluğu ve bölgede kurulacak olan olası bir mahkemenin çok maliyetli olacağı ve bu maliyete değmeyeceği düşüncesiyle BM Genel Sekreterliği ve Güvenlik Konseyi bu düşünceye sıcak bakmamıştır.⁵⁸⁸ Bu gerekçeyle, bunun yerine ulusal bir yargılama makamının görevlendirilmesi ve bu ulusal makamın uluslararası bazı unsurlarla donatılması yoluna gidilmesi tercih edilmiştir.⁵⁸⁹ Bu kapsamda, UNTAET tarafından bir yönetmelik yayımlanmış ve Doğu Timor'daki bu dönemde işlenen suçlara ilişkin soruşturma ve kovuşturma yürütecek olan ulusal mahkemelerin yapısı belirlenmiştir.⁵⁹⁰ Bu mahkemeler içerisinde özel paneller kurulmuş, bu panellerden Dili Bölge Mahkemesi, 1 Ocak 1999 ile 25 Ekim 1999 arasında⁵⁹¹ işlenen soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, cinayet, cinsel saldırı, işkence gibi ağır suçları yargılamakla

⁵⁸⁵ Williams, *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*, 55.

⁵⁸⁶ Suzanne Katzenstein, "Hybrid Tribunals: Searching for Justice in East Timor", *Harvard Human Rights Journal* 16 (2003), 249.

⁵⁸⁷ Skinnider, "Experiences and Lessons from 'Hybrid' Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia", 8.

⁵⁸⁸ Katzenstein, "Hybrid Tribunals: Searching for Justice in East Timor", 246.

⁵⁸⁹ Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, 466.

⁵⁹⁰ On the Organization of Courts in East Timor, UNTAET/REG/2000/11 (6 Mart 2000), Yönetmelik No. 2000/11. Yönetmeliğin tam metnine ulaşmak için bkz. <https://mj.gov.tl/jornal/lawsTL/UNTAET-Law/Regulations%20English/Reg2000-11.pdf> (Erişim 2 Eylül 2025)

⁵⁹¹ On the Organization of Courts in East Timor, md. 10/2.

görevlendirilmiştir.⁵⁹² Bu mahkemelerin kurulduğu esnada, Doğu Timor'da bulunan neredeyse tüm hukukçular ülkeyi terk etmiş ve bu nedenle mahkemelerde görev alabilecek nitelikli ulusal hakimlerin bulunması imkansızla yakın bir durumdu.⁵⁹³ Dili Bölge Mahkemesi, tamamen ulusal bir mahkeme olmakla birlikte bazı uluslararası öğeler eklemlenmiş bir niteliktedir. Yönetmelikte, bu panelde uluslararası hakimler ile ulusal hakimlerin birlikte görev yapacağı belirlenmiştir.⁵⁹⁴ Bu kapsamda, bu panelin gerek ilk derece gerekse temyiz dairesinde 2 uluslararası ve 1 ulusal hakim görev yapmıştır.⁵⁹⁵

Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Panellerindeki yapı incelendiğinde, esasen mahkemenin ve bu panellerinin bir ulusal yargılama merci olduğu, uluslararası nitelik kazandıran herhangi bir yönünün olmadığı ancak panellere uluslararası özellikler eklendiği görülmektedir. Bu itibarla, doktrinde bu tür mahkemelerin hibrit mahkemelerden ziyade 'uluslararasılaştırılmış mahkemeler' başlığı altında tasnif edilmesi gerektiği isabetle belirtilmektedir.⁵⁹⁶

3.4.2. Irak Yüksek Mahkemesi

Burada bahsedilmesi gereken bir diğer yargılama makamı, Irak Yüksek Mahkemesidir. Esasen bu mahkeme daha önce Geçici Koalisyon Yönetimi tarafından Irak Özel Mahkemesi adıyla Saddam Hüseyin ve Baas yönetiminin işlediği suçların yargılanması amacıyla kurulmuşsa da Geçici Koalisyon Yönetiminin çekilmesiyle Irak hükümeti, mahkemeye ilişkin olarak yeni bir kanun çıkarmış ve bu mahkemenin adını da Irak Yüksek Mahkemesi olarak değiştirmiştir.⁵⁹⁷ Mahkemede görev yapan bütün personel Irak vatandaşları arasından seçilmektedir.⁵⁹⁸ Mahkemenin tasarısı tamamen, Irak devletinin bir parçası olarak dizayn edilmiştir. Bu itibarla Mahkemenin ulusal bir mahkeme olduğu konusunda duraksama bulunmamaktadır. Kanunda Mahkemenin uluslararası bir özelliği bulunmaktadır ki o da bir davanın bir tarafının devlet olması durumunda BM dahil olmak üzere uluslararası toplumun yardımıyla Iraklı olmayan uluslararası hakimlerin atanabilmesi

⁵⁹² On the Organization of Courts in East Timor, md. 10/1.

⁵⁹³ Higonet, "Restructuring Hybrid Courts: Local Empowerment and National Criminal Justice Reform", 354.

⁵⁹⁴ On the Organization of Courts in East Timor, md. 10/3.

⁵⁹⁵ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 299.

⁵⁹⁶ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 293.

⁵⁹⁷ Cryer vd., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 194.

⁵⁹⁸ Law of the Supreme Iraqi Criminal Tribunal, (18 Ekim 2005), Kanun no. 4006, md. 4/3; md. 28. Kanunun tam metnine ulaşmak için bkz. https://menarights.org/sites/default/files/2016-11/IRQ_Supreme%20Criminal%20Court%20Act_2005_EN.pdf (Erişim 2 Eylül 2025)

durumudur.⁵⁹⁹ Görüldüğü üzere, Mahkemenin uluslararası yönü yok denecek kadar zayıf niteliktedir. Ulusal bir mahkeme niteliği taşıyan bu Mahkemenin, zayıf bir uluslararası unsuru bünyesinde barındırması hibrit mahkeme olarak tasnif edilmesi bakımından yeterli olmayacaktır.

SONUÇ

Uluslararası ceza hukuku mefhumu, insanlık tarihinde kabul edilemez ve tüm insanlığı derinden sarsan ağır insan hakları ihlallerine karşı bir yanıt ve adalet arayışının sonucu olarak doğmuş ve serpilmiş bir uluslararası hukuk alt dalıdır. Bu alanın esasen, uluslararası hukuk ve ceza hukukunun kesişim kümesi olarak da nitelendirilmesi mümkündür. Uluslararası ceza yargılamaları, tarihte çok eski dönemlerde dahi denenmiş olsa da modern uluslararası ceza hukukunun atılım yaptığı nokta yakın sayılabilecek bir döneme tekabül etmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsallık kazanan bu alan önemini giderek arttırmış ve uluslararası hukukun yapıtaşı olan alanlardan birisi haline gelmiştir. Uluslararası ceza hukukunun normatif temeli, uluslararası hukukun bir alt dalı olması itibarıyla uluslararası hukukun kaynaklarıyla paralel olarak belirlenmektedir. Uluslararası hukukun kaynakları, UADS md. 38 bağlamında tasnif edildiğine göre uluslararası ceza hukukunun kaynakları da bu yöntemle belirlenebilecektir. O halde uluslararası ceza hukukunun kaynaklarını da uluslararası ceza hukukuna ilişkin olmak üzere; uluslararası andlaşmalar, teamül hukuku kuralları, genel hukuk ilkeleri oluşturmakta ve içtihat ile doktrin yardımcı kaynak niteliği taşımaktadır.

Uluslararası ceza hukukuna ilişkin atılan ilk büyük adım, Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinin kurulması ve bu kapsamda II. Dünya Savaşı esnasında işlenen suçların bir uluslararası mahkemenin yargı yetkisine konu edilmesidir. Bu mahkemelerin kuruluş ve oluşum biçimleri bakımından sakıncalı yönleri bulunsa ve hatta bu nedenle doktrinde bu mahkemelere ilişkin ‘galiplerin adaleti’ yakıştırması yapılmışsa da ilk defa tam anlamda bir uluslararası ceza yargısının uluslararası suçlar üzerinde tatbik edilmesi yönüyle bu mahkemeler bir miladı temsil etmektedir. Uluslararası toplulukta bu mahkemelerin kurulması ve yargılamaların gerçekleştirilmesi sonucunda uluslararası ceza yargısına duyulan ilgi artmış, uluslararası ceza hukukunun gelişimi önemli bir ivme kazanmış ve bugüne kadar uzanan gelişim süreci adeta başlamıştır.

⁵⁹⁹ Law of the Supreme Iraqi Criminal Tribunal, md. 3/5.

Nürnberg ve Tokyo mahkemelerini, uluslararası ceza hukukunda çok kritik iki gelişme izlemiştir: EYUCM ve RUCM'nin kuruluşu. Bu mahkemeler, Tokyo ve Nürnberg'e göre hukukilik bakımından uluslararası ceza hukukunda daha itibar edilir bir noktada yer almaktadırlar. Bu mahkemeler ile uluslararası ceza yargısı hem normatif hem de pratik bakımdan gelişim kat etmiş, uluslararası ceza yargısının gerçekten kurumsal bir şekilde uluslararası yargı organları tarafından icra edilebileceği inancını yerleşmiştir. Nitekim, bu mahkemelerin statülerinde soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi suçların tanımlarına ve unsurlarına yer verilerek ilerleyen süreçte kurulacak olan mahkemelerin oluşum sürecinde önemli nitelikte kaynaklar oluşturulmuştur. Bu mahkemeler ile uluslararası ceza hukukunda daimi bir mahkemeye duyulan ihtiyaç daha çok hissedilir hale gelmiş, UCM'nin kurulmasına giden sürece girilmiştir.

Uluslararası ceza hukuku, tarihinin belki de en önemli gelişmesini 2001 yılında yaşamıştır. Tarihte ilk defa, daimi ve belirli bir olaya ilişkin olarak kurulmayan bir uluslararası nitelikte ceza mahkemesinin, UCM'nin Statüsü imzalanmış, uluslararası ceza hukuku uzun bir süredir kaydettiği gelişiminin UCM ile taçlandırmıştır. Bu mahkemenin kurulması ile artık uluslararası toplulukta insanlığı derinden sarsan suçlara ilişkin olarak uluslararası bir ceza caydırıcılığının sağlanması hedeflenmiştir. Mahkemenin belirli olaylarda, özellikle güncel olarak Filistin'de İsrail'in işlediği insanlık suçlarına karşı atıl kalması pek çok eleştiriye tabi tutulmuş olsa da mahkeme, uluslararası topluluğun önemli bir kısmının iradesiyle kurulan bir uluslararası nitelikte ceza mahkemesi olması itibarıyla önemli bir mihenk taşı olma özelliği taşımaktadır.

Tüm bunlara rağmen uluslararası ceza yargısı ve UCM kimi zaman tüm sorunları çözememekte, özellikle ulusal mahiyette meşruiyet ve toplumun onayını almak konusunda bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlara cevaben, hibrit mahkeme modeli türetilmiş ve hem ulusal hem de uluslararası öğeleri bir arada barındıran bu mahkemeler ile bu sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Kendine özgü bir model olan hibrit mahkemeler, bir yandan uluslararası hukuk ilke ve standartlarına uygun kurulup faaliyet gösterirken diğer yandan ulusal hukuk düzenleriyle de bağlantı kurmakta, geçiş dönemi adaletinde toplumların meşruiyet algısının oluşumuna hizmet etmektedir. Yukarıda anılan hibrit mahkeme örnekleri, hibrit mahkemelerin uygun bir uzlaşa ile kurulabileceği, barışa hizmet edebileceğini kanıtlar niteliktedir. Tüm bu mahkemeler, bazen uzun yargılama süreçleri ve mali sıkıntıları nedeniyle eleştiriye tabi tutulmuşsa da mağdurların adaletin sağlanması

ihtiyacına yönelik önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. UCM'nin atıl kaldığı veya hukuki sebeplerle yargı yetkisini kullanamadığı durumlarda da cezasızlığın önüne geçilmesi ve uluslararası ceza adaletinin tesis edilmesi bakımından önemli aparatlar haline gelen hibrit mahkemeler, özellikle hukuk sisteminin tamamen çöktüğü veya bu yargılamaları yürütebilmek açısından yeterli hukuki ve mali kaynaklara sebep olmayan devletlerde kullanışlı bir yol olma özelliği taşımaktadır.

Fikrimce hibrit mahkemeler, güncel insan hakları ihlalleri bakımından da gündeme gelebilecektir. Özellikle uzun bir iç savaşın sonunda nihayet barış ortamının tesis edildiği Suriye'de bu husus tartışılmaya elverişlidir. Suriye'de yaşanan son gelişmeler ışığında, Suriye'de yıllar sonra ilk defa tam anlamda egemen bir yönetimin inşa edilme aşamasında olduğu görülmektedir. Elbette, Suriye devletinin köklü bir devlet olması ve hukuk sistemin oturmuş bir yapı arz etmesi düşüncesiyle Suriye İç Savaşı esnasında işlenen savaş suçlarının ulusal yargı yetkisi çerçevesinde cezalandırılması ileri sürülebilir. Bununla birlikte, konunun Suriye sınırlarını aşan ve tüm insanlığı sarsan suçlar boyutu düşünüldüğünde uluslararası nitelikte bir ceza yargısının rol alması gerekliliği de yadsınamaz niteliktedir. UCM bünyesinde bir yargılamanın yapılmasının mümkün olmadığı veya hibrit mahkemelerin daha efektif bir yol olduğu kanısına varılması halinde yargılamalar efektif biçimde yürütülebilecektir. Ayrıca, hibrit mahkemenin kurulması yargılamanın daimi mahkemede (UCM) tamamen uluslararası bir boyutta yürütülmesiyle Suriye devletinin yargılamalarda hiçbir rolünün olmaması gibi bir algının oluşumuna da engel olabilecektir. Elbette bu doğrultuda, ulusal ve uluslararası unsurlar arasında hassas bir dengenin kurulması elzemdir. Hibrit mahkeme kurulmasının tercih edilmesi durumunda, bu hususun meşakkatli ve uzun sürebilecek bir süreci ifade ettiği de unutulmamalıdır.

Bu tez ile uluslararası ceza hukukunun, günümüzde hala eksiklikleri bulunmaktaysa da sürekli biçimde gelişen, evrimleşen ve uluslararası topluluğun iradesini bir araya getirerek şekillenmekte olan bir hukuk dalı olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda hibrit mahkemeler, uluslararası ceza hukukunun yaşadığı bazı sorunlarda ve içinde bulunduğu çıkmazlarda kritik bir çözüm yolu olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acer, Yücel - Kaya, İbrahim. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 13. Baskı., 2022.
- Akande, Dapo. “Sources of International Criminal Law”. *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. ed. Antonio Cassese. Online Baskı: Oxford Law Pro, 2009.
- Akhavan, Payam. “The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment”. *The American Journal of International Law* 90/3 (1996), 501-510.
- Akkutay, Ali İbrahim. “Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 1-62.
- Aksar, Yusuf. “The Specific Intent (Dolus Specialis) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and the ICJ”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6/23 (2009), 113-126.
- Aksar, Yusuf. *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin, 1. Baskı., 2022.
- Aksar, Yusuf. *Uluslararası Hukuk I. 2 Cilt*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı., 2025.
- Alibaba, Arzu. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 49/1 (2000), 181-207.
- Alpyavuz, Tolgahan. “Soykırım Suçu”. *Journal of Naval Science and Engineering* 5/1 (2009), 49-61.
- Alsan, Zeki Mesut. “1949 Cenevre Sözleşmeleri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/3 (1950), 37-57.

- Ardıç, Zeynep. *Searching for Transitional Justice Mechanisms in the Kurdish Question in Turkey: Addressing Violations of Social, Economic and Cultural Rights*. İngiltere: Sussex University, Doktora Tezi, 2018.
- Aybay, Rona. “Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 15/1-2 (1995), 11-20.
- Aybay, Rona. “Uluslararası Mahkemeler ve Bireylerin Ceza Sorumluluğu”. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Köksal Bayraktar’a Armağan* 1/1 (2010), 125-150.
- Aydın, Devrim. “Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51/4 (2002), 131-167.
- Azarkan, Ezeli. *Nuremberg’ten La Haye’ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı., 2003.
- Azarkan, Ezeli. “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (2003), 275-297.
- Baghi, Ghareh - Mruthi, T.R. “Nullum Crimen sine Lege in the International Criminal Court”. *Juridica* 3 (2010), 65-73.
- Bantekas, Ilias. “Reflections on Some Sources and Methods of International Criminal and Humanitarian Law”. *International Criminal Law Review* 6/1 (2006), 121-136.
- Bantekas, Ilias - Nash, Susan. *International Criminal Law*. London: Cavendish, 2. Baskı., 2003.
- Bennetch, Paul W. vd. “Improving Hybrid Tribunal Design: Domestic Factors, International Support, and Court Characteristics”. *Stanford Law School: Law and Policy Lab* (blog), 2015. <https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2016/07/Bennetch-Sellers-McGuire-Improving-Hybrid-Tribunal-Design-Domestic-Factors-International-Support-and-Court-Characteristics.pdf>

- Bergsmo, Morten. "The Jurisdictional Regime of the International Criminal Court (Part II, Articles 11--19)". *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 6/4 (1998), 29-47. <https://doi.org/10.1163/15718179820518601>
- Beyoğlu, Cem Ümit. "Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2023), 705-729.
- Binder, Christina. "Introduction to the Concept of Transitional Justice". *Transitional Justice: Experiences from Africa and the Western Balkans*. ed. W. Feichtinger vd. 9-29. Viyana: Landesverteidigungsakademie, 2013.
- Birleşmiş Milletler. *Report of the Group of Experts for Cambodia Established Pursuant to General Assembly Resolution 52/135*. Uzman Raporu. Birleşmiş Milletler, 1999. Birleşmiş Milletler.
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği. *Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone*. BM Genel Sekreterliği Raporu. Birleşmiş Milletler, 04 Ekim 2000. Birleşmiş Milletler.
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği. *Report of the Secretary-General on the Establishment of a Special Tribunal for Lebanon*. BM Genel Sekreterliği Raporu. Birleşmiş Milletler, 2006. Birleşmiş Milletler. <https://docs.un.org/en/S/2006/893>
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği. *Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 6 of Resolution 1644 (2005)*. BM Genel Sekreterliği Raporu. Birleşmiş Milletler, 2006. Birleşmiş Milletler. <https://docs.un.org/en/s/2006/176>
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği. *The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies: Report of the Secretary-General*. BM Genel Sekreterliği Raporu. Birleşmiş Milletler. Birleşmiş Milletler. Erişim 20 Mart 2025. <https://www.unhcr.org/media/rule-law-and-transitional-justice-conflict-and-post-conflict-societies-report-secretary>

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. *Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives*. New York ve Cenevre: Birleşmiş Milletler. Erişim 20 Ağustos 2025. <https://digitallibrary.un.org/record/580041?v=pdf>
- Büyük, Mehmet Emin. *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı., 2018.
- Cassese, Antonio. *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. Baskı., 2007.
- Caşın, Masut Hakkı. *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı., 2019.
- Cockayne, James. “The Fraying Shoestring: Rethinking Hybrid War Crimes Tribunals”. *Fordham International Law Journal* 28/3 (2005), 616-680.
- Crawford, James. “Prospects for an International Criminal Court”. *Current Legal Problems* 48/2 (1995), 303-326.
- Cryer, Robert vd. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Cryer, Robert (ed.). *An introduction to international criminal law and procedure*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2. ed., 4. print., 2011.
- Daban, Cihan. “Ruanda Soykırımının Anatomisi Ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşlevselliği”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/3 (2024), 1355-1383. <https://doi.org/10.54688/ayd.1447674>
- D’Amato, Anthony A. “The Concept of Special Custom in International Law”. *The American Journal of International Law* 63/2 (1969), 211-223.
- Degan, Vladimir-Djuro. “On the Sources of International Criminal Law”. *Chinese Journal of International Law* 4/1 (2005), 45-83.
- Demiralp, Oğuz. “Uluslararası İnsancıl Hukuk: Kökenleri ve Gelişimi”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 22 (2021), 21-28.

- Dickinson, Laura A. “The Promise of Hybrid Courts”. *The American Journal of International Law* 97/2 (2003), 295-310.
- Doğan, İlyas. *Devletler Hukuku*. Ankara: Astana Yayınları, 4. Baskı., 2020.
- Domaç, Bilal. “Roma Statüsü’nün Kabulü Sürecinde Türkiye’nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 5/9 (2009), 167-192.
- El Zeidy, Mohamed. *The Principle of Complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004166936.i-368>
- Ellis, Mark S. “Combating Impunity and Enforcing Accountability as a Way To Promote Peace and Stability – The Role of International War Crimes Tribunals”. *Journal of National Security Law & Policy* 2/111 (2006), 111-164.
- Erdal, Selcen. “Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/1 (2015), 71-94.
- Erdölen, Yunus Emre. *AIHM İçtihadı Uyarınca Demokrasiye Geçiş Dönemi Adaletinde Arındırma*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Erkiner, Hakkı Hakan. “‘Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukuku’ ile ‘Uluslararası Sorumluluk Hukuku’ Arasındaki İlişki”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/2 (23 Aralık 2024), 1349-1384.
<https://doi.org/10.52273/sduhfd..1566538>
- Erkiner, Hakkı Hakan. “Uluslararası Topluluk Kavramı”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 16/1-2 (2010), 39-75.
- Evren, Çınar Can. “Bir Örnek Olay Üzerinden Mahkeme Kararlarında İstikrar”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2 (2019), 113-136.
- Fischer, Martina. “Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice”. *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook*. ed. Martina Fischer vd. 2/406-430. Frankfurt: Barbara Budrich Publishers, 2011.

- Fitzmaurice, Malgosia. "The Practical Working of the Law of Treaties". *International law*. ed. Malcolm Evans. 173. Oxford: Oxford University Press, 5. Baskı., 2018.
- Ford, Stuart. "The Impact of the Ad Hoc Tribunals on the International Criminal Court". *The Legacy of the Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law: Assessing the ICTY's and ICTR's Most Significant Legal Accomplishments*. ed. Milena Sterio - Michael Scharf. 1-18. Cambridge University Press, 2019.
- Freeman, Mark. "Amnesties and DDR Programs". International Center for Transitional Justice, 2010. <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Amnesties-ResearchBrief-2010-English.pdf>
- Gabor, Rona. "Interesting Times for International Humanitarian Law: Challenges from the 'War on Terror.'". *The Fletcher Forum of World Affairs* 27/2 (2003), 55-74.
- Galand, Alexandre Skander. "Approaching Custom Identification as a Conflict Avoidance Technique: Tadić and Kupreškić Revisited". *Leiden Journal of International Law* 31/2 (2018), 403-429.
- Goldsmith, Katherine. "The Issue of Intent in the Genocide Convention and Its Effect on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Toward a Knowledge-Based Approach". *Genocide Studies and Prevention* 5/3 (2010), 238-257. <https://doi.org/10.3138/gsp.5.3.238>
- Gordon, Gregory S. "The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law". *The Hidden Histories of War Crimes Trials*. 13-49. Oxford: Oxford Academic, 1. Baskı., 2013.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi, 21. baskı, Düzeltilmiş ve Güncelleştirilmiş., 2017.
- Greenwood, Christopher. "The Concept of War in Modern International Law". *International and Comparative Law Quarterly* 36/2 (1987), 283-306.

- Griffin, Mary. “Ending the Impunity of Perpetrators of Human Rights Atrocities: A Major Challenge for International Law in the 21st Century”. *International Review of the Red Cross* 82/838 (2000), 369-389.
- Gülener, Serdar. “Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 8/32 (2012), 43-76.
- Güneysu, Gökhan. “Uluslararası Ceza Hukuku Tarihi Açısından Peter Von Hagenbach’ın Yargılanmasının Önemi ve Anlamı”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 25/2 (2019), 833-849.
- Gür, Hande - Sarıbeyoğlu Skalar, Meltem. “Uluslararası İnsancıl Hukukun Zamansal Kapsamı (II): ‘Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda’ İnsancıl Hukukun Uygulanmaya Başlaması”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/1 (2022), 223-239.
<https://doi.org/10.33433/maruhad.1083038>
- Hakeri, Hakan - Ünver, Yener. *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 21. Basım., 2017.
- Hall, Christopher Keith. “The First Proposal for a Permanent International Criminal Court”. *International Review of the Red Cross* 38/322 (1998), 57-74.
- Harhoff, Frederik. “Genocide: The Mother of All Crimes”. *Conflict to Cooperation - Strategic Approaches to Instrumentalizing Global Peace*. ed. James Patrick Welch. IntechOpen, 2024.
- Harhoff, Frederik. “Legal and Practical Problems in the International Prosecution of Individuals”. *Nordic Journal of International Law* 69/1 (2000), 53-61.
- Harris, D.J. *Cases and Materials on International Law*. Londra: Sweet & Maxwell, 6. Baskı., 2004.

Heintze, Hans-Joachim. “On the Relationship Between Human Rights Law Protection and International Humanitarian Law”. *International Review of the Red Cross* 86/856 (2004), 789-814.

Higonnet, Etelle R. “Restructuring Hybrid Courts: Local Empowerment and National Criminal Justice Reform”. *Arizona Journal of International & Comparative Law* 23/2 (2006), 347-435.

Human Rights Watch. *Sierra Leone: Getting Away with Murder, Mutilation, Rape. New Testimony from Sierra Leone*. Bilgilendirme Raporu. ABD, Temmuz 1999. <https://www.hrw.org/reports/1999/sierra/index.htm#TopOfPage>

Human Rights Watch. *The Jury Is Still Out: A Human Rights Watch Briefing Paper on Sierra Leone*. Bilgilendirme Raporu. ABD, 2002. https://www.hrw.org/legacy/backgrounders/africa/sl-bck0711.pdf?_gl=1*1ihus8i*_ga*NTM2MzEwNjAyLjE3NTYzOTk3Njk.*_ga_8G7WH8R2Z8*czE3NTYzOTk3NjkkbzEkZzAkdE3NTYzOTk3NzMkajU2JGwWJGg3NzcyMTU4ODU

International Center for Transitional Justice. “What is Transitional Justice”. *International Center for Transitional Justice*. Erişim 20 Ağustos 2025. <https://www.ictj.org/what-transitional-justice>

John T., Holmes. “Complementarity: National Courts versus the ICC”. *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*. ed. Antonio Cassese vd. Online Baskı: Oxford Law Pro, 2002.

Jonah, James O. C. *Letter Dated 11 December 1996 from the Permanent Representative of Sierra Leone to the United Nations Addressed to the Secretary-General* (Mektup 01 Aralık 1996). <https://digitallibrary.un.org/record/229512?ln=ru&v=pdf>

Jørgensen, Nina H.B. “The Definition of Genocide: Joining the Dots in the Light of Recent Practice”. *International Criminal Law Review* 1 (2001), 285-313.

Kamboçya. Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of

Democratic Kampuchea, Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea. NS/RKM/1004/006 (2004).

Kamhi, Alison. "Private Funding for Public Justice: The Feasibility of Donations to the Cambodian Tribunal". *Harvard International Law Journal* 48/2 (2007), 581.

Karakehya, Hakan. "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/2 (2008), 133-164.

Katzenstein, Suzanne. "Hybrid Tribunals: Searching for Justice in East Timor". *Harvard Human Rights Journal* 16 (2003), 245-278.

Kaya, İslam Safa. *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 3. Baskı., 2022.

Kaya, Talat. "Uluslararası Hukuk Bölünüyor mu? Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve Farklılaşmasından Kaynaklanan Zorluklar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61/1 (2012), 149-174.

Kılıç, Ali Şahin. "Uluslararası Ceza Mahkemesi Ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/3 (2009), 615-657. https://doi.org/10.1501/hukfak_0000001581

Kiernan, Ben. "Introduction: Conflict in Cambodia, 1945-2002". *Critical Asian Studies* 34/4 (2002), 483-495.

Klein, Katheryn M. "Bringing the Khmer Rouge to Justice: The Challenges and Risks Facing the Joint Tribunal in Cambodia". *Northwestern Journal of International Human Rights* 4/3 (2006), 549-566.

Koç, Gizem. *Kolombiya'da Barış İçin Özel Yargı: Geçiş Dönemi Adaleti Kapsamında Bir Analiz*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Köprülü, Timuçin. "Uluslararası Ceza Hukukunda Karma Mahkemeler". *Astana 1. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı*. 614-630. Ankara: Astana Yayınları, 2021.

- Kreß, Claus. “On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression”. *Journal of International Criminal Justice* 16 (2018), 1-17.
- Kreß, Claus. “The International Criminal Court as a Turning Point in the History of International Criminal Justice”. *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. ed. Antonio Cassese. 0. Oxford University Press, 2009. <https://doi.org/10.1093/law/9780199238323.003.0014>
- Kurban, Dilek - Yeğen, Mesut. *Adaletin Kıyısında: “Zorunlu” Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler: 5233 sayılı Tazminat Yasası’nın bir Değerlendirmesi-Van Örneği*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2012.
- Küçük, Merve. “Uluslararası Hukukun Kaynakları Arasında Hiyerarşi Var Mıdır?” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/4 (2021), 2975-3004.
- Labuda, Patryk I. “Institutional Design and (Non-)Complementarity: Regulating Relations Between Hybrid Tribunals and other Judicial and Non-Judicial Institutions”. *Hybrid Justice: Innovation and Impact in the Prosecution of Atrocity Crimes*. ed. Kirsten Ainley - Mark Kersten. Oxford: Oxford Academic, Online Baskı., 2025.
- Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, 1944.
- Lippman, Matthew. “Nuremberg : Forty Five Years Later”. *Perspectives on the Nuremberg Trial*. 492-495. Oxford: Oxford University Press, 1. Basım., 2008.
- Maviş, Volkan. “Crimes Against Humanity in the Turkish Criminal Code: A Critical Review in the Light of International Mechanisms”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/2 (2016), 679-708.
- Murphy, Sean D. “Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia”. *The American Journal of International Law* 93/1 (1999), 57-97.

- Müllerson, Rain. “The Interplay of Objective and Subjective Elements in Customary Law”. *International Law: Theory and Practice*. ed. Karel Wellens. 161-178. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1998.
- Naughton, Elena. *Committing to Justice for Serious Human Rights Violations Lessons from Hybrid Tribunals*. Araştırma Raporu. International Center for Transitional Justice, 2018. International Center for Transitional Justice.
- Nsereko, Daniel D. Ntanda. “The International Criminal Court: Jurisdictional and Related Issues”. *Criminal Law Forum* 10/1 (1999), 87-120. <https://doi.org/10.1023/A:1009426921535>
- Odman, Tevfik. “Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45/1 (1996), 131-151.
- Orentlicher, Diane. “Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal Worth the Effort?: Assessing the Khmer Rouge Tribunal”. *Journal of International Criminal Justice* 615/18 (2020), 615-640.
- Öner, Mehmet Zülfü. “The Principle of ‘Complementarity’ in International Criminal Law”. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/1 (2021), 291-332.
- Önok, R. Murat. *Tarihi Perspektifte Uluslararası Ceza Divanı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Özcan, İlyas. “Barışın Tesisi Aşamasında Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonları: Arjantin ve Şili Örneği”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 10/2 (2022), 221-252.
- Özen, Mustafa. “Uluslararası İnsan Hakları, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Çevre Güvenliği: Uluslararası Ceza Mahkemesi Bu Alanlardaki Boşluğu Doldurabilir Mi?” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14/1 (2006), 289-303.

- Öztürk, Müberra. “Uluslararası Suç Faillerinin Yargılamasında ‘Öncelik’ Sorunu: Tamamlayıcılık İlkesinin Aşılması”. *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2023), 62-76.
- Philips, Ruth B. “The International Criminal Court Statute: Jurisdiction and Admissibility”. *Criminal Law Forum* 10 (1999), 61-85.
- Poyraz, Yasin - Önen, Ömer Vehip. “Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 4/1 (2019), 187-222.
- Public International Law & Policy Group. *Hybrid Tribunals: Core Elements*. Washington, 2013.
- Rapoza, Philip. “Hybrid Criminal Tribunals and the Concept of Ownership: Who Owns the Process?” *America University International Law Review* 21/4 (2006), 525-540.
- Rashid, Farid Mohammed. *The Role of the Prosecutor in the International Criminal Court: Discretion, Legitimacy and the Politics of Justice*. Londra: East London University, Doktora Tezi, 2016.
- Rashidi, Medwis al-. “The Special Court for Sierra Leone and the Special Tribunal for Lebanon: Lessons to be Learned from the Establishment, Composition and Jurisdiction of an International Tribunal”. *Ankara Law Review* 9/1 (2012), 1-25.
- Raub, Lindsey. “Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice”. *New York University Journal of International Law and Politics* 41/4 (2009), 1013-1043.
- Romano, Cesare P.R. vd. *Internationalized Criminal Courts*. Oxford University Press, 1. Basım., 2004.
- Sadat, Leila N. - Carden, S. Richard. “The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution”. *Georgetown Law Journal* 88/381 (2000), 381-474.
- Sarıgüzel, Hacı. “Uluslararası Ceza Mahkemesi”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 3 (Mart 2013), 230-273.

- Saylan, Ayşegül. “Soykırıma Giden Bir İç Savaş: Ruanda”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (2021), 29-48.
- Schabas, William A. *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge: Cambridge University Press, 6. Basım, 2020.
<https://doi.org/10.1017/9781108616157.005>
- Scharf, M.S. “The Iraqi High Tribunal”. *Journal of International Criminal Justice* 5/2 (2007), 258-263.
- Scheffer, David J. “The United States and the International Criminal Court”. *The American Journal of International Law* 93/1 (1999), 12-22.
- Shany, Y. “In Defence of Functional Interpretation of Article 12(3) of the Rome Statute: A Response to Yael Ronen”. *Journal of International Criminal Justice* 8/2 (01 Mayıs 2010), 329-343. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq023>
- Shaw, Malcolm. *Uluslararası Hukuk*. çev. İbrahim Kaya vd. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 8. Baskı., 2018.
- Skinnider, Eileen. “Experiences and Lessons from ‘Hybrid’ Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia”. Vancouver: International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2007.
- Stafford, Nancy Kaymar. “A Model War Crimes Court: Sierra Leone”. *ILSA Journal of International & Comparative Law* 10/117 (2003), 117-142.
- Sunga, Lyal S. *The Emerging System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation*. The Hague ; Boston: Kluwer Law International, 1997.
- Sur, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 10. Baskı., 2016.
- Şahin Akdemir, Merve. “Egemenlik ve Evrensel Yargı Yetkisi İlişkisinin Uluslararası Ceza Hukuku Boyutu”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (2022), 261-275.

- Şahin, Mehmet. “Nürnberg Mahkemeleri Üzerine Bir İnceleme”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2010), 49-61.
- Taşdemir, Fatma. “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK İle Mücadelesi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 107-151.
- Teitel, Ruti G. “Transitional Justice Genealogy”. *Harvard Human Rights Journal* 16 (2003), 69-94.
- Tezcan, Durmuş vd. *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 7. Baskı., 2023.
- Thirlway, Hugh. “The Sources of International Law”. *International law*. ed. Malcolm D. Evans. New York: Oxford University Press, 3. Baskı., 2010.
- Triffterer, Otto. *Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Völkerstrafrechts seit Nürnberg*. Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi, Doktora Tezi, 1966.
- Turhan, Faruk. “Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi”. *Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını*, 333-365.
- Tütüncü, Ayşenur. *İnsancıl Hukuka Giriş*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 4. Baskı., 2019.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM). *Elements of Crimes*, ts.
- Van Schaack, Beth - Slye, Ron. “A Concise History of International Criminal Law”. *Santa Clara University, Legal Studies Research Paper*, 7-42.
- Werle, Gerhard - Jeßberger, Florian. *Principles of International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 3. Baskı., 2014.
- Williams, Sarah. “Genocide: The Cambodian Experience”. *International Criminal Law Review* 5/3 (2005), 447-462.

- Williams, Sarah. *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*. İngiltere: Durham University, Doktora Tezi, 2009.
- Williams, Sarah. “The Extraordinary African Chambers in the Senegalese Courts: An African Solution to an African Problem?” *Journal of International Criminal Justice* 11/5 (2013), 1139-1160.
- Wills, Alexander. “Old Crimes, New States and the Temporal Jurisdiction of the International Criminal Court”. *Journal of International Criminal Justice* 12/3 (2014), 407-435.
- Wolfrum, Rüdiger. “International Administration in Post-Conflict Situations by the United Nations and Other International Actors”. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 9/649-696. Hollanda: Koninklijke Brill NV, 2005.
- Yeryomina, Nadezhda. *Sierra Leone İçin Özel Mahkeme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yüce Usta, Merve. “İşid Terör Örgütünün Geçiş Dönemi Adaleti Çerçevesinde Kısa Tahlili”. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 9/2 (2024), 105-124.
- Zorlu, Süleyman Emre. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24/2 (2016), 111-150.
- “Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States Maximizing the Legacy of Hybrid Courts”. New York and Geneva, 2008.
- P&E World Tour. “The Killing Fields: Genocide in Cambodia”. 2017. <https://peworldtour.com/2017/03/27/the-killing-fields/>